

ZIJA ÇELA TREGIME

yje
mbi lumë

SP. P 83-32

936

ZIJA CELA

S

YJE MBI LUMË

(Tregime)

~~57879~~

BIBLIOTEKA E SHTETIT
GJIROKASTER 581

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Piktor: **Bashkim Dervishi**

Tirazhi 6000 kopje   Format 70x100/32   Stash: 2204-65

Shtypur në NISH Shtypshkronjave «Mihal Duri» —
Tiranë, 1971.

PAS MALIT KA JETE

Të gjitha rrugët kanë gojë për të treguar historinë e tyre. Aq kohë sa janë të gjalla murmuritjet e kazmave dhe të lopatave, bisedat zhurmuese të vareve me qysqitë, shpërthimet nevrrike të minave e shkëmbinjve, për aq kohë njerëzit mësojnë historinë e rrugëve, se rrugët flasin vetë. Por vjen një ditë që zhurmat e para heshtin, të tjera zhurma dëgjohen dhe të tjerë njerëz shkelin mbi kurrizin e tyre. Dhe rrugët tregohen mosmirënjohëse. Ato i harrojnë njerëzit që i krijuan dhe zenë e tregojnë për njerëz të rinj.

— A e shikon këtë rrugë? — i thoshte Batua një punëtori të ri, që kish ardhur për herë të parë të punonte në guroren e vogël. — Ka një vit që po rrahin gurin me vare, siç rrihet në kudhër hekuri i skuqur. Dhe hekuri shtrihet, kurse guri...

Guri thërmohet, shtrohet e bëhet rrugë. Që prej një viti ajo rrugëz kryeneçe kish zënë të zgjatej në atë faqe mali të zhveshur, të lartësohej drejt masës si një brinjë eshtake, e zbuluar cullak ndaj diellit dhe erës. Çdo ditë, pesë njerëz, nga të cilët asnjeri s'i kish kapur të dyzetat, dhe një — Batua, që po u afrohej të pesëdhjetave, i ngji-

teshin asaj së përpjete duke mbartur në dorë një torbë me ushqimet e drekës. Zakonisht ecnin në njëshkollonë, të heshtur, të ngrysur ose të qeshur, herë duke biseduar e herë duke bërë shaka. I pari çante Batua, ai punëtori shtatmadh që shokët e thërrisnin «kapedan». Kur këndonin të tjerët, ai heshte dhe kur heshtnin të tjerët, ai ja mernte këngës i pari, gjersa të fillonin edhe «djemtë», pastaj heshte përsëri dhe çante duke u kolovitur, me atë trupin e madh që të binte në sy përnjëherësh. Në këto çaste, ata i ngjanin më shumë një skuadre këmbësorie, e cila shpejtonte për në poligon. Batos i pëlqente fort kjo gjë se i sillte ndër mend kohën e partizanllëkut.

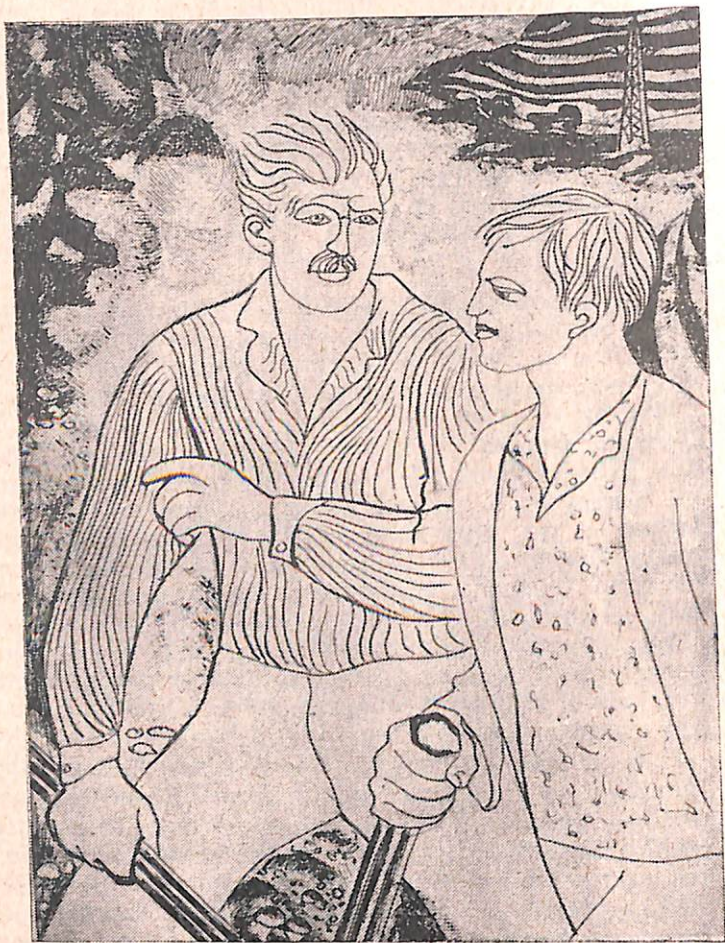
Atje poshtë, në xhadenë dredharake, që shtrihet si një kordon gri në mes maleve të murme dhe kaltërsisë së liqenit, kalonin shumë udhëtarë. Nganjëherë kalonin edhe «Zisat» e NSHN-së, që shkonin e vinin te furrat e gëlqeres; aty-këtu rruga të dukej se futej në liqen dhe atje, nga faqja e malit, «Zisat» të shëmbëllenin me motoskafe. Verës, në kordonin gri të rrugës, zbrisnin si shirita të kuq, të lidhur, autobuzët urbanë me rimorkion të mbushur plot me njerëz të gëzuar që shkonin në plazh. Ata kalonin duke lënë prapa një shtëllungë të madhe pluhuri, që ngrihej lart si një tym i zi; një pjesë e gëlltiste liqeni, një pjesë shtrohej palë-palë dhe humbiste në relievin e hirtë të malit. Kur ndërroheshin maqinat, shtëllungat e pluhuret kapërtheheshin e ngjiteshin lartësive gjer tutje në faqe të malit, duke mbështjellë në gjirin e errët «skuadrën e këmbësorisë» si një tym artilerie.

— Djema! — i vinte të thërriste Batos. —
Ç'po më kujtohet koha e partizanllëkut, djema!

Por ai heshtte. Vetëm kruante kokën dhe
hështte si njeri i zënë ngushtë. Dhe ndjente për-
brenda t'i sillej diçka si rrotë mulliri. Në fakt,
kujtimet që bluante shpirti i atij punëtori të
thjeshtë i përkisnin një kohe të shkuar, po mbres-
sat dhe mendimet që i lindnin ato çaste, ishin
fare të freskëta. Dhe ai ndjente nevojën t'ua thosh-
te shokëve të tij, si ai kapedani i mirë, që përpi-
qet t'u mësojë detarëve të rinj të gjitha sekretet
e detit.

Atje poshtë, në xhadenë e shtruar që përthy-
hej si bërryl mbi bregun e liqenit, rrëshqisnin ma-
qina dhe udhëtarë të nxituar. Ata shkonin duke
lënë pas shtëllunga pluhuri dhe gjashtë njerëz që
rropateshin në të përpjetën e lodhshme të malit.
Ndoshta askush s'i kishte vënë re gjer atëhere
ato gjashtë njolla të vogla, që mezi shquheshin
në hapësirën e pamatë të malit. Ishte vështirë të
besoje se ajo rrugë e re malore, që akoma s'kishte
marrë formën, t'i kish rënë kujt në sy. E ç'ishte
në fund të fundit ai devijim nga rruga kryesore!
Atje poshtë kalonin vetëm njerëz të gëzuar, të
shkujdesur, që shpejtonin për në plazh. Në vapën
përvëluese të gushtit plazhi është tepër i këndshëm
me valëzat e liqenit dhe me jodin e rërës. Kurse
ajo rrugëz të ndante nga të gjitha këto...

— Dëgjo, Kujtim, — i thoshte Batua atij
punëtorit të ri. Ka një vit që rruga na ndjek pas
dhe ne mendojmë të na ndjekë akoma. Duhet ta
rrahim fort që ajo të shtrihet dhe të vejë gjer atje,
tek ai masivi i madh. Pastaj masivi do të vrapojë
në karrocëritë e makinave dhe do të zbrësë në
qytet. Si thua, mor bir, do të vemi gjer atje, ë?

— Vetëm kaq jemi, gjashtë vetë?

— Ishim pesë dhe e kishim vendosur të venim, tani jemi gjashtë dhe do të vemi patjetër.

— Ndoshta!

— Pse ndoshta?! Ne nuk dyshojmë, ti pse dyshon?

Batua u pezmatua dhe nxori një cigare.

— Po nxelesh, kapedan, — i tha Iliri, ai djaloshi i ri që Batua e thërriste «Zgjuarsi».

— Kapedani po bën faj, «Zgjuarsi», — qortoi veten Batua dhe vuri buzën në gaz si me shejtanllëk.

— Im bir sapo ka ardhur dhe unë flas ashtu!..

Iliri e kyçi gojën dhe Batua mbeti i kënaqur nga kjo gjë. I hodhi një shikim dashamirës si për ta falenderuar dhe zuri të mendonte për Kujtimin.

Ndërkohë Kujtimi kish mbetur si mbi gjëmba. Pak minuta më parë ai ecte krejtësisht i shkujdesur në xhadenë e madhe të shtruar me gurë. Dëshit të kthente nga e majta dhe u kujtua se nuk po vente në plazh... Atë çast ai e kuptoi se në jetën e tij po futej një ligj i ri, të cilit nuk mund t'i shmangej dot. Në fillim këtë ligj e kuptoi fare të thjeshtësuar: si një rendje nga pas atij burri të shëndoshë që shkante duke u kolovitur në të përjetën e lodhshme. Ai burrë kthente kokën prapa ngandonjëherë dhe e vështronte. Ky vështrim Kujtimin nuk i pëlqente aspak. Ai i përngjante me atë vëzhgimin hetues të mjekut mbi një pacient tek i cili është provuar për herë të parë një antibiotik i ri. Megjithatë kjo rendje nuk ju duk tepër e vështirë. Në atë faqe mali, sipas fjalëve që i kishin thënë në zyrat e NSHN-së, ai do të thyente gurë dhe do të ngarkonte maqinat... Për rrugën

askush s'i kishte thënë gjë më parë. Frika ndaj kësaj së panjohure e futi në mendime djaloshin dhe e bëri të dyshojë. Tani ai zuri ta ndjejë më të fuqishme forcën e atij ligji të hekurt që ishte futur në jetën e tij. Ja, ai masivi i madh i shkëmbinjve, që ngrihej atje lart si një barrierë e tmerrshme, e shtynte të kthehej nga kishte ardhur dhe të kërkonte një punë tjetër. Por vështrimi hetues i atij burri kokëngjeshur, i cili i dukej aq i plotfuqishëm sa dhe ligji vetë, e detyronte të gozhdohej në vend. Pa dashur Kujtimi soli ndër mend shokët e shkollës dhe ndjeu në shpirt një trazim. «Përse s'e vazhdova dhe unë?! Ku janë tani shokët e mi? Ata kanë vetëm librat dhe pushtetin e profesorëve. Por pushteti i tyre ndryshon krejt nga pushteti i këtij njeriu..!»

— Djema, pushoni pak! — thirri Batua. — Fillojmë pas dhjetë minutash.

«... Ky më duket i tmerrshëm!» — vazhdoi punëtori i ri fillin e mendimeve të këputura.

* * *

Dielli nxirrte syrin nga lindja herë në mes të një reje të çuditshme tepër transparente dhe të trëndafiltë, herë në mes një lëmshi të ngatërruar resh, që shtriheshin e zgjateshin duke bërë skarpatë mbi majën e Cukalit dhe të Maranajt. Ai bënte çdo ditë të njëjtën rrugë, nga lindja në përrëndim, duke qëndruar gjithë kohën si saç mbi faqen e thatë të malit. Në këtë shullë, për herë të parë para një viti, tre njerëz kishin filluar të thyejnë gurë në shtratin e një përroi. Dy herë në ditë vinte një «Zis» riportabël dhe merrte gurët e thyer.

Sa herë që vinte, ata të tre i gjente më thellë shtratit të përroit. Sa më shumë largoheshin, aq më i vështirë bëhej transportimi i gurëve gjer te maqinat. Duhej që maqina t'i ndiqte nga pas. Po si?

Një ditë Batua hoqi dorë nga përroi. Që nga mesi i vjeshtës përroi mbushej me ujë dhe, po të hapej rrugë aty, ajo do të vdiste poshtë ujit të turbullt. Kurse rrugët nuk duhet të vdesin.

— Sipër përroit, në të djathtë! — propozoi njeri. Ata dolën sipër dhe Batua mbeti i kënaqur.

— Qenke i zgjuar, djalosh; e gëzofsh. Që sot do të të pagëzoj «Zgjuarsi».

— Dhe unë do t'ju thërres «kapedan»!

Batua qeshi.

Sipër, në të djathtë të përroit, filloi historia e rrugës. Ata thyenin e mblidhnin gurë dhe shtrojnë rrugë. Ata ecnin, ecte dhe maqina; ata ngjiteshin, ngjitej dhe maqina.

Në fillim, njerëzit i panë rrëzë malit duke gërmuar me kazma si të ishin punëtorë të arkeologjisë. Më pas, ata të tre ishin varur ca më lart në shpatin e malit, të ndjekur nga një kordon i hirtë, që i bëri të tjerët të mendojnë se aty po hapej një rrugë e re. Të fundit panë vetëm kape-lat e tyre të rrumbullakta prej xunkthi, që lëviznin pas gurëve si kërpudha të mëdha. Pastaj ata humbën nga sytë; një kurriz i lartë e mbuloi skenën e punës si një perde e vërtetë.

Vetëm më vonë, ca punëtorë të rinj që erdhën, thanë se ky kurriz mali ishte si një mur i lartë që i ndante nga jeta. Ata gjatë ditës shihnin vetëm gurë dhe diellin, kurse atje poshtë dëgjohej zhurma e maqinave dhe zërat e njerëzve që venin

në plazh; nganjëherë llapashitjet e liqenit dëgjo-heshin fare qartë, si një zë joshës që të ndjellte në gjirin freskues. Dielli digjte fort dhe thirrja e liqenit të kallte mërzë.

— Larg syrit, larg mendjes — tha njëri nga ata. — Sa njerëz kalojnë poshtë në xhade, dhe askush s'e di se në këtë çast ne punojmë të fshe-huar pas këtij kurrizi, që na është qepur si gungë.

Batua qeshi, i hodhi krahun dhe u ngjiti bashkë me të në kurrizin e malit.

— Vështro! — i tha duke i treguar qytetin me dorë. Që aty, Shkodra dukej si në pëllëmbë të dorës. Qyteti shtrihej gjerë e gjatë, duke u prerë nga bregu i Kirit e duke u rrotulluar pastaj bri fushave të punuara, gjer tutje në breg të li-qenit. Ai i përngjiste një flete vigane pjergulle të shtrirë dhe ajo rrugë e gjatë, që nisët nga ura e Bunës e gjer te sheshi i Parrucës, ishte bishti i saj. Në të dy anët e rrugës lartësoheshin pallate të reja ngjyrë gri, që zgjateshin e zgjateshin si dy krahë të një dare të hekurt, duke futur në mes xhaminë e Parrucës. Mbi kubetë e rrumbu-llakta minaretë binin si pikëçuditëse dhe të shtrën-guara nga dara e apartamenteve, ato sikur dridhe-shin, sikur tundeshin... Të dukej se nga çasti në çast, nga dritaret e ndërtesave, do të zgjatnin duart ca njerëz kokëkrisur dhe do t'i shembnin përdhe ato pikëçuditëse të marra, ku dikur krakavitnin ca korba të zez...

— Vështro, vështro! — i thoshte Batua gjith-një i ngazëllyer. Ai shikonte tutje horizontin e largët, të prerë nga oxhaqet e uzinave dhe ndjente t'ja rrokte parzmin një trazim i ëmbël, një mall i thellë, i pakuptuar. Tani ai e kuptonte më mirë

se dashuria për Atdheun ishte një ndjenjë e madhërishme e lidhur fort me tokën mëmë, një përzierje e çuditshme gurësh e balte, rrugësh dhe livadhesh, ndërtesash dhe uzinash, madje një përzierje edhe me atë tymin kaltërosh, që dilte oxhaqeve si një frymëmarrje e re e trollit të përtërirë.

— Nuk jemi vetëm, biri im. Të gjithë ata janë njerëzit tanë, vëllezërit tanë! Ne jemi një pjesë e tyre.

Pastaj në mënyrë të vetëvetishme i lëvrinin muskujt dhe i hanin duart. E ndillte puna.

— Punë, punë, djali im!

Ata ulnin kokën dhe punonin përsëri në vapën plativëse.

Asnjë projekt nuk ishte bërë në ndërmarrje për këtë rrugë, asnjë fond nuk ishte caktuar. Ata kishin dërguar tre punëtorë që të thyenin gurë rrëzë malit dhe aq. Por punëtorët kishin menduar më gjatë: ata kërkonin të siguronin një gurore të përhershme dhe, që t'ja arrinin kësaj, duhej të hapnin një copë rrugë.

Dhe rruga po hipte kaliqafë mbi shpatin e malit.

* * *

Gjithë ditën dielli zhauriste mbi faqen e malit dhe ajri ngrohej shumë. Ajri bëhej i rëndë, i ngri-rë dhe si i mbushur me një pluhur të nxehtë prej zjarresh të thërmuar. Rrezet e diellit përthyeshin nëpër gurë dhe nga rilievi i malit ngriheshin rrezatimet valë-valë si një tis avulli i dridhshëm. Ngandonjëherë, masa vigane e ajrit shkundej, lëvizte, dhe mbi fytyrat e punëtorëve binte një afsh i nxehtë dhe afshi i një flake të largët që era e sillte me vete. Pastaj për disa çaste, dëpërtonte një

freski e këndshme e ardhur nga liqeni dhe largësitë, e ajri bëhej më i lehtë. Punëtorët lëviznin pas gurëve duke i drejtuar fytyrën dhe gjoksin e zbuluar asaj freskie, që zhdukej sakaq si fluturimi i një zogu. Zgjuarsia ngrinte kokën, kërkonte me sy Baton dhe i thoshte me shaka:

— Akoma s'u poqe, kapedan.

Batua qeshte me gjithë shpirt, po aq fort, sa dukej se shungullonte mali. Ata të tjerët nxirrnin kokën pas gurëve dhe ja shkrepnin gazit duke parë barkun e madh të kapedanit, që fryhej e shfryhej si kacek nga të qeshurat e tij.

— Ah, ti Zgjuarsi, të kam vënë aty në guvën e gurëve, si në barkun e një furre dhe prapë bën shaka!

— Këto furra po na pjekin vërtet, kapedan!..

Ky kolektiv i vogël e kishte gëlltitur shpejt edhe Kujtimin në gjirin e vet. Tanimë ai e kishte kuptuar thellë ligjin e ri, që ishte futur në jetën e tij. Ishte hera e parë që kish hyrë në marrëdhënje pune. Me të mbaruar shkollën nuk kishte shfaqur asnjë dëshirë për të vazhduar më tej, por ishte duror ca kohë nëpër salla bilardosh e kinemash. Ai vinte shpesh edhe në klubin e vogël të pensionistëve; rrinte pas shpinës së pleqve dhe i vështronte si luanin domino. Por, një ditë, edhe klubin e gjeti të mbyllur: pleqtë kishin vendosur të ndihmonin fshatarët në korrje. Ai u largua me një ndjenjë të re në shpirt. Në filim s'e kuptoi, por ajo e ndiqte nga pas, i shfaqej kudo në forma të ndryshme, por gjithkund me të njëjtën forcë. Në shtëpi, padashur i venin sytë te duart e babait; ai përpiqej t'i hiqte sytë andej, por ato duar me kallo e tërhiqnin e vrisnin në sedër. Në rrugë punë-

torët që ngrinin një pallat e joshnin në mes tyre, e nxisnin për të krijuar diçka; ai u largohej me nxit, po përsëri njerëzit e punës e ndiqnin hap pas hapi, s'e linin të qetë. Dhe mbi të gjitha dera e mbyllur e atij klubi pensionistësh ishte për të një fletërrufe.

Dëshira e punës ja rroku të gjitha ndjesitë.

Erdhi në këtë faqe mali, i ndrojtur e si me frikë. Rruga, që duhej të shtrihej përmes shkëmbinjve, i ngjalli dyshim dhe disiplina në punë ju duk e ashpër. Në fillim ai pa lëkurën t'i ripej dhe t'i binte, t'i nxehej nga dielli i fortë. Kjo do të thoshte se «mikrobet» e sipërfaqes po vdisnin, po vdiste dëshira për të patur një cipë të bardhë dhe duar të buta. Në vend të saj doli një lëkurë e re, e zeshkët, e trashë, e paepur. Në këtë cipë të re plot të çara dhe rrema të forta si të mermerit, ai pa të hidhnin rrënjë dëshirat e reja, dëshira për t'u argasur. Por furrat e malit ishin akoma më të mrekullueshme. Forca e tyre zuri të depërtojë gjer thellë në organizëm. Atje ai filloi të ndjente se si rrëzoheshin mendimet e kalbura, ashtu si mollët që rrëzojnë kokrrat e kimbura.

— S'mjafton, biri im, — i thoshte Batua, — që të veshësh vetëm kominoshe për t'u bërë punëtor. Kominoshet mund t'i veshë edhe një kapitalist, por ai nuk është punëtor. Duhet të vishesh me mendimet e klasës punëtore, të marrësh shpirtin e saj, kjo është kryesorja.

Vërtet, ai kalonte dhe çaste të vështira kur turbullohej dhe bëhej i ngjathët. Kur rrapëllenin gurët dhe trokisnin çekanët, atij i kujtohej salla e bilardos dhe gjylet që bënëin karambol. Atëhere të gjithë gurët përreth i shembëllenin me gjyle,

bishtat e kazmave dhe qysqitë me steka, guvat me vrma dhe ajo faqja e rrëpirët e malit me një fushë të gjelbërt bilardoje, ku mund të luhej gjashtëmbëdhjetëshja për mrekulli. Ai vështronte xhadenë e shtruar aty poshtë, buzë liqenit, dhe i vinte të zbriste me shpejtësi, të vraponte me të katra në rrugë dhe të sulej në qytet. Por atë çast, një «karambol» i shpejtë në trurin e tij dhe qëndrimi socialist ndaj punës ja fashiste të gjitha. Nga ana tjetër Batua e ushqente vazhdimisht si një nënë e mirë:

— Dëgjomë mua, babain tënd, Kujtim. Ti erdhe gjer këtu nëpër një rrugë që e kanë hapur të tjerët. Tani provo të hapësh vetë pjesën tënde. Është e vështirë, sigurisht që është e vështirë, por ne kemi çarë vetë deri këtu dhe jemi mësuar. Ngrije kokën, biri im dhe vështro me guxim: rruga jonë shkon atje lart! Më kupton?

— Të kuptoj, kapedan.

— ... Këto furra po na pjekin vërtet, kapedan, — përsëriti Zgjuarsia dhe i shkeli syrin Batos me nënkuptim. Batua nxori një cigare dhe u mat ta vinte në buzë, por boria e një maqine e bëri të hiqte dorë.

— Po vjen «mushka e hekur», — tha dikush.

Maqina, një «Zis» riportabël i NSHN-së, po ngjiste të përpjetën e malit duke gulçar. Punëtorët u grumbulluan që të gjithë mbi një pirg të madh gurësh dhe atë çast ata muarën pamjen e një grupi skulptural, të derdhur në bronx dhe të vendosur mbi një pedestal të ashpër natyror. Gjithshka, edhe figurat, edhe sfondi, edhe detajet, edhe nuancat më të vogla, i shërbenin një mendimi të vetëm: këta janë njerëzit optimistë, njerëzit e pu-

nës. Ata ngjanin shumë me njëri-tjetrin. Nuk ishte fytyra e tyre pak e zeshkët, e hequr, me mollëza të dala, trupi mesatar, i lidhur mirë, ato që do t'i jepnin ngjyrë kombëtare këtij grupi skulptural. Më shumë se çdo gjë tjetër në sytë e tyre nga vështrimi largpamës, i zgjuar, i qeshur, jashtëzakonisht optimist dhe jashtëzakonisht i vendosur lexohej burrëria, lexohej forca e njeriut të ri. Ata ishin grumbulluar që të gjithë rreth trupit vigan të Batos, që shquhej për natyrshmërinë e nuancave dhe të ideve. Trupi i tij i nxirë nuk kishte ngjyrë të errët, po atë të thekrës, mishi nuk i varej, por ishte i lidhur në një mënyrë të çuditshme me kockat, si hekuri me betonin. Në gjoksin e gjerë i nxinin dy plagë lufte si dy plisa të vegjël bari të freskët, si dy gojë që kërkonin të flisnin.

— Hajde, djema! — foli Batua, — një sulm mbi mushkën e hekurit.

Një nga një statujat e bronxta zbritën nga piedestali i ashpër dhe grupi skulptural u prish...

* * *

...Tani ishin shtuar punëtorët dhe maqinat gjithashtu ishin shtuar. Ato vinin njëra pas tjetrës duke u ngjitur në të përpjetën e egër si shtazë të hekurta, mbusheshin me gurë dhe largoheshin prapë duke zhurmuar. Si iknin ato, gurorja mbi shpatin e stërmadh të atij mali dukej si e boshatisur. Kurrizi si gungë i mbyste zhurmat metalike të veglave dhe zërat e punëtorëve. Më kot kërkoje një zyrë në atë gurore. Ajo ishte fare e re, as emër nuk kishte akoma. Po ta shkruaje mbi shpinën e një zarfi adresën e saj, nëpunësi i postës do

ngrinte supet i habitur dhe do të tundte kokën me dyshim. «Ku gjendet kjo gurorë?».

Ja, pas kurrizit të malit gjendet gurorja e vogël dhe njerëzit e saj.

Një ditë ata bënë mbledhje.

— Djemtë e mi... — u tha Batua.

Kapedani u ngrit në këmbë, po përsëri nuk mund të vazhdonte. Ç'ishte ai lëmsh i ngatërruar ngashërimesh e enocionesh që i qe mbledhur në grykë dhe ja pengonte fjalën? Ai i shikonte me radhë ata punëtorë, me të cilët kish punuar çdo ditë dhe çuditërisht fytyrat e tyre i dukeshin disi ndryshe, më të ëmbla, më të qeshura.

— Një nder i madh na është bërë, djema...

Ai heshti prapë, ishte e pamundur të gjente fjalën që kërkonte. Vështronte herë punëtorët dhe herë rrugën e re. Dhe ajo rrugëz e pambaruar, që mbetej diku afër në mes të shkëmbinjve, atij i dukej e pafund; ajo zgjatej e zgjatej para syve të tij, kulmonte në majë të malit dhe zbriste përsëri, duke u shtrirë rrëzë fushave të mbjella, rrëzë fshatrave dhe bregdetit, duke kaluar mes për mes qyteteve me oxhaqe dhe furrënalta, e përfundonte në Tiranë, në një sallë që ushtonte nga brohoritjet. Ajo ishte një sallë e mrekullueshme me dhjetëra dyer dhe me mijëra dritare. Dhe në ato dritare atij i dukej sikur shikonte sytë e Kujtimit dhe të Zgjuarësisë, sytë e gjithë njerëzvet që njihje dhe të atyre që s'i kish parë kurrë ndonjëherë.

«Shoku Bato, ti je komunist i vjetër, ti je punëtor i vërtetë». Kështu ai kishin thënë në organizatën bazë të partisë dhe ai kishte heshtur siç heshtte tani, ishte ngashëryer siç ngashërehej tani.

Kur u tha «djemve» të tij se e kishin zgjedhur

delegat për në Kongresin e Pestë të Partisë, gu-
rorja ushtoi nga thirrjet.

Më pas Kujtimi u duk i menduar. Ai kërkonte diçka që ishte përzier me gjakun e tij, ishte futur thellë në ndërgjegjen e pjekur: ligjin e punës. E kish kuptuar në fillim këtë ligj si një rendje të thjeshtësuar pas komunistit Bato Trimi. Ky ishte ligji shekullor i rendjes së një brezi pas një brezi tjetër. Por tani kjo rendje kishte fituar një kuptim të ri; në fund të fundit, tek ajo, djaloshi po gjen-
te kuptimin e vërtetë të jetës.

— Kurse unë, — tha më në fund, — mendoja se këto furra mali na kishin veçuar nga të tjerët.

Atë çast, poshtë në xhade, u dëgjua boria e një autobuzi urban, që kthente njerëzit nga plazhi. Dielli, që gjer në atë kohë kish parë veten në pasqyrë në ujërat e liqenit, po ulej dalëngadalë. Edhe pak e ai do të fshihej krejt pas kreshtës së murme të Malit të Taraboshit, si pas një radhe të dendur qerpikësh të zez.

5581P

NE JETOJME NË HAS...

... Unë ecja para. Nga pas, fare pranë, dëgjoreshin hapat e shokut dhe frymëmarrja e tij e rëndë. Sapo kishim ngjitur një të përpjetë të lodhshme. Unë ecja gojëmbyllur, duke marrë frymë rëndë me hundë. Kraharori mbushej me ajrin e pastër të pyllit dhe ngado ndjehej aroma e luleve të mollëve të egra.

Pastaj ai qëndroi një çast dhe ndezi një cigare. Unë këputa një degë dushku dhe fërkova me gishtërinj gjethet e ftohta. Ishin të lagështa si sharku i gjarpërit.

— Do të arrijmë shpejt, — më tha Maksi.

— Natyrisht, — ja ktheva unë. — Tani e kemi rrugën rrafsh.

— Sa vajti ora?

— Dhjetë e një çerek.

— Mirë kemi ecur.

— Jo keq, — i thashë.

Përreth ishte errësirë. Shtegu përmes pyllit dukej sikur humbiste dhjetë çape larg. Kish kaluar një orë që kur ishim nisur nga Helshani dhe synonim të arrinim në qëndër të lokalitetit, në Krumë.

Atëhere unë isha mjek veteriner. Maksi ishte drejtor shkollë. Ishte një djalosh i hedhur nga Tirana. Kishte tre vjet që kish ardhur në Krumë. Unë kisha ardhur para pesë muajve dhe aty më kish lindur një djalë. Tefta punonte llogaritare në NBSH. Zanati im më detyronte të bridhja gjithnjë nëpër fshatrat e lokalitetit. Ajo më përcillte në mëngjez duke qeshur dhe në darkë më priste gjer natën vonë... Me Maksin u bashkuam në Helshan. Ai ishte drejtor i shkollave të grupuara dhe kish vajtur për inspektim në shkollën e Helshanit. Mua më kishin kërkuar të shihja ca dhen me thirrzë. Në darkë i propozova që të niseshim. Ai pranoi, pasi të nesërmen kish një mbledhje, kurse unë kisha lënë Teftën me temperaturë...

— Po del hëna — më tha Maksi.

Unë e përfytyrova atë duke dalë nga maja e Pushtrikut. E kisha parë shumë herë...

Pylli sikur u mbush me dritë. Shtegu para nesh u zgjat si një kordon i verdhë. Aty-këtu dukej se kishte gropa uji dhe ne i hidhnim këmbët pa siguri.

Heshtja dhe kulumbritë e mbushura me lule të bardha të ngjallnin një shqetësim të fshehtë. Po sa të bukura ishin lulet e mollës... si shkëndija të kuqe të montuara nëpër degë!

Unë ecja shpejt dhe vetja më dukej tepër i lehtë. Çuditërisht ndjehesha i gëzuar. Tek ecja, më pëlqente të mendoja vetëm për ato delet me thirrzë. Unë isha i gëzuar se kisha mundur të shpëtoja dhentë nga verbimi.

Nata ishte e bukur. Një fjollë erë rrëzonte nganjëherë lulet e mollëve. Ato fluturonin nëpër terr si flutura të kuqe. Dhe mua vërtet më dukej

nata e bukur, duke menduar për delet me thirrë...

Kur dolëm nga pylli, morëm rrugë fushave të mbjella me grurë. Kishim hyrë në tokat e pafund të fermës. Gruri s'dallohej, por frushullima e tij e mbushte tërë fushën dhe ne na dukej sikur shkelnim mbi një det të kreshpëruar...

— Si u bashkuam sonte, kaq rastësisht!.. foli ai.

— Jo aq papritur, Maks, — ja ktheva. — Jeta jonë është e tillë, kërkon lëvizje...

— Vërtet, kërkon lëvizje. Unë për vete kam ardhur nga Tirana.

— Dhe unë nga Vlora. Im bir lindi në Has...

— Ti e the bukur: jeta jonë kërkon lëvizje!.. — murmuriti shoku.

Nga fusha dukeshin atje përtej konturet e larta të rezervuarit të Planit. Ishin përmasa të mëdha, që shquanin turbullt dhe ngjanin më shumë me muret e një kështjelle vigane, që kish hedhur shtat në mes të fushës. Tani krahina e Hasisit është mbushur me rezervuarë. Dimrit ata ngrijnë dhe nga mali duken si pasqyra kristali të futura në korniza të rrumbullakta e të kuqe prej dheu argjilor. Në pranverë shkrijnë akujt... Vjen koha pastaj kur hapen saraçineskat dhe ujërat vërshojnë nëpër kanale. Dhe nëpër fletët e gjelbra të bimëve shkëlqejnë sumbullat e ujit si grimca kristali... Atëhere është verë dhe harlisen qershitë, skuqin kumbullat hasjane dhe nëpër fusha kallëzat e grurit fërshëllejnë këngët e korrëseve. Atëhere është verë dhe hapen saraçineskat!...

— Skënder!

... Hasi i thatë i kanë pasë thanë, vazhdova

mendimin e këputur me një varg të një kënge popullore.

— Mos fole? — e pyeta shokun.

— Po. Çfarë po mendon?

— Rezervuarët.

— Kurse unë për dritat... E ke parë natën Hasin me drita? Sa bukur duket nga Qafa e Barakut!

— Po, po, e kam parë — i thashë.

Dhe vërtet e kisha parë. Nga Qafa e Barakut shkon rruga e re për në Kukës. Mbrëmjeve më kishte qëlluar të udhëtoja në karrocëritë e maqinave. Kur ka mjegull, maqinat shkojnë ngadalë. Poshtë llambursnin lagjet e Krumës. Përreth malet kanë humbur... Në sfondin e errët duket vetëm një hark i ndritshëm, që e rrethon Krumën si një kurorë e zjarrtë. Janë dritat e Hasit. Ajo duken si zjarre, që qëndrojnë pezull në hapësirë, që belbiten duke çarë errësirën dhe mjegullën e maleve...

— Kam uri, — më tha shoku pas pak.

— Do të ketë gatuar Tefta diçka...

— Jo, — më kundërshtoi. — Do të vemi në klub. Isaku fle sipër, në hotel.

Ai ishte beqar dhe hante në restaurant.

Nga ora njëmbëdhjetë arritëm në Krumë. Apartamentet gri ishin të heshtura. Në jetën e këtyre njerëzve akoma s'ka hyrë turni i dytë. Gjatë ditës diku te ura shihet i lidhur ndonjë kalë apo lopë që buluron. Kurse apartamentet aty pranë i japin qendrës një pamje qyteti. Kruma së shpejti do të bëhet qytet. Atëhere rrugët e saj do të njohin edhe asfaltin... Te ura, brigjeve të lumit, do të hijezojnë ekualiptet.

Maksi mori një gur të vogël dhe e hodhi në një dritare.

— A je i sigurt se Isaku fle aty? — e pyeta.

— Pse më pyet?

— Them mos të zgjosh ndonjë tjetër, o lumë-madh!..

— Jo, e di mirë. Isaku fle aty.

Ai hodhi edhe një gur tjetër. Xhami kërciti, po askush s'u përgjegj. Ai filloi të thërriste. U dëgjuan kanatet e një dritareje që u hap.

— Bufa! — na shau dikush.

— Lugat! — ja priti Maksi.

Unë qesha duke kthyer kokën. Në dritaren e apartamentit pashë një njeri të veshur me këmbë të bardhë... Ishte një fshatar i thyer, mustakoç.

— Mixhë, jemi të lodhur... Tani po vijmë nga Helshani, kurse ti e ke mbushur barkun me bukë!

— Ah, ti je doktor?!.

Më njohu.

— Po tjetri, kush asht?

— A nuk po e njeh?

— Maksi veç, kush tjetër të jetë!?. Po, hajdeni nalt. Kam qitë një pite hasi mbramë!..

Atë kohë Isaku hapi derën dhe na futi në klub.

— Bufat! — u dëgjua zëri i mixhës. — Bërta-sin si gomari në pikë të mesnatës!..

Dhe mbylli dritaren me nervozizëm.

Isaku skuqi vezë me djathë e gjalpë. Hëngrëm si të babëzitur. Pimë nga një gotë verë dhe dolëm. Morëm lart, nga shkolla, ku ishte edhe apartamenti im. Ishim të lodhur dhe ecnim të heshtur.

Kur arritëm te ura, Maksi më tha:

— Jam i lodhur.

— Ndoshta kemi ecur shpejt.

— Po, si kuaj kemi ecur. Shkoi vonë.

— Më flihet, — i thashë.

Ai qeshi përsëri. Kësaj radhe më çiltër.

— Me një lëvizje dhe del mat! — thirri.

— S'të kuptoj.

— Mat, të them.

— E çfarë?

— Ku ishe gjer tani?

— Ama, pyetje që bën! Ti e di mirë...

Ai më goditi në kurriz duke më shtyrë përpara.

— E di — më tha prerë. — Po ai, mixha, nuk e di akoma. Prandaj i lëshon fjalët ashtu.

Unë mendova një çast. Ai foli prapë.

— Në mëngjez do të nisem për bjeshkë. Kam një mbledhje me mësuesit e Cakranit. Nuk është çudi që në darkë të kthehem vonë përsëri. Si thua ti, të rri pa ngrënë?!

Unë ngrita supet i habitur. M'u duk e çuditshme pyetja e tij.

Pjesën tjetër të rrugës e bëri duke fishkëllyer. Atij i pëlqente muzika dhe sidomos këngët e krahinës.

— Mos mendo keq për mua, doktor. Kam tre vjet që shërbej këtej, e ndoshta do të mbetem përgjithmonë. Unë i njoh dhe i dua këta njerëz. Janë të mrekullueshëm. Natën e mirë, doktor! Nesër me siguri nuk do të shihemi.

Unë e ndoqa me sy. Ai shkante me hap të ngadalshëm duke fishkëllyer. Pas pak silueta e tij u

bë njësh me errësirën dhe s'u duk më. Unë hodha çapin dhe vura re se në dritaren e dhomës sime kishte dritë.

Kur hyra brenda, kish kaluar mesnata.

Teftën e gjeta shtrirë. Ajo përkundte djalin. Me dorën tjetër mbante një kompresë në ballë.

Ajo më buzëqeshi. Tefta gjithmonë më përcillte mëngjezeve duke buzëqeshur dhe në darkë, kur kthehesha vonë, më priste me buzëqeshje... Ajo më foli:

— Të kam bërë biñtek, Skënder. Hape dollapin!

Unë ju afrova. Ja preka faqet: i digjnin. Ja pashë sytë e mëdhenj: i kishte shëgë. Mbi qepalla i vareshin pika uji nga ai i kompresës.

— Ti je e sëmurë, Tefta.

— Jo, s'kam gjë.

Ja mora dorën dhe ajo më buzëqeshi.

— Unë të shoh se je e sëmurë.

— Vërtet s'kam gjë, Skënder, pak temperaturë.

I vura termometrin. 38.

— Shumë!

— Jo, para gjysmë ore e kisha 39.

— Çfarë ke pirë?

— Fenaskon.

Ajo tundi shtratin e djalit dhe më tha ngadalë:
— Kam hallin e Artanit, Skënder. Ka kaluar dymbëdhjeta dhe akoma s'i kam dhënë për të pirë. Kam frikë mos ka ndikuar zjarrmia për qumësh-tin... I jep bark, pastaj...

— Po kthehem shpejt — i thashë.

Ajo më vështroi një herë në mëdyshje dhe

buzëqeshi. Unë dola jashtë duke marrë rrugën nga spitali. Ecja fill i vetëm në rrugën e heshtur. Anash fëshfërinin arrat dhe murmurima e lumit vinte fare e qartë. Ishte natë e bukur me hënë. Yjëzit përreth dukeshin si shkëndija, të cilat erërat e lartësive i shkapërdredhnin nëpër eter. Ecja nëpër fushën e qullur me një mendim: kë duhej të pyesja, mjekun apo maminë? Vendosa të pyes Sadon. Ajo ishte mami me përvojë dhe flinte gjithmonë në spital. Shtëpia e lindjes ishte ngjitur me spitalin, në një kthinë të posaçme. Trokita në derë dhe askush s'mu përgjegj. Atëhere dola nga ana e pasme, nga shihnin dritaret. Nuk isha i sigurtë për dhomën e Sados. U ndala para një dritareje më shumë i tërhequr nga dritat.

— Sado!

Heshtje.

Trokita në xham. Dikush foli.

— Po fle? — e pyeta.

(— A je i sigurt se Isaku fle aty?)

— Po.

(— Them mos të zgjosh ndonjë tjetër, a lumëmadh!)

— Mos luaj fare. — Më vinte keq që po e shqetësoja. — Desha vetëm t'ju pyes diçka. Kam gruan të sëmurë...

— Kush je ti?

— Skënderi jam, veterineri... Tefta është e sëmurë. Ka temperaturë të lartë. Si më këshillon: a duhet t'i japë fëmijës për të pirë, apo duhet t'ja heqim qumështin një herë?..

— Pasha bukën, unë s'di gja... Jam një grue e shtruese këtu!...

— (Po folë moj e uruar!). Ëh, ëh! — u kolla nga zori. Po Sadoja ku është?

— Shif andej, nga dritarja e epërme...

— Natën e mirë! Më fal se të zgjova! (Si thua ti, të rri pa ngrënë!) M'u kujtuan fjalët e Maksit.

Parakalova përpara fasadës së gjatë të murit. Muri zbardhte. Dritaret ishin të errëta. Askund nuk pashë më dritë. Po Sadoja ku do të jetë?

Kisha mbetur në këmbë si i ngulur, me duart në xhep. Atë çast më zuri veshi një gërhitje. Solla në mend Sadon me atë trupin e madh e të shëndoshë... Dhe s'u gabova. Sadoja më dëgjoi shpejt. Mjaftuan dy trokitje në dritare.

Ajo ishte mësuar me trokitje të tilla pas mesnate.

— Për lindje? — thirri e përgjumur.

Qesha.

— Jo, jam Skënderi!..

Pas dritares dëgjova qeshjen e saj... Pastaj i thashë si e kisha hallin.

— S'ka gja, jo. Le t'i japë gjë...

Kërciti susta e shtratit dhe pas perdeve u duk një hije e zezë që lëvizte. Po vishej. Unë prisja pas dritares. Ne nuk e shihnim njëri tjetrin dhe mua më dukej se flisnim në telefon...

Ajo hapi dritaren dhe më zgjati një kuti kartoni.

— Po vij dhe unë, — më tha. — I bëjmë një pecicelinë. A ke piramidon?

— Jo.

— Po marr me vete.

Dola andej nga dera dhe u bashkova me Sadon. Dy hijet tona filluan të lëvizin në rrugë pa-

ralel. Hija e saj dukej e rrumbullakët si një vozë. Ajo ecte shpejt dhe «voza» dukej sikur rrokullisej...

— Qenke lodhur, Sado.

— Kush të tha?

— Ti po gërhije...

— Po, besa, bukur e lodhun jam, — më ndërpreu.

Ajo ishte nga Hasi dhe fliste gjuhën e krahinës. — Kam ken në Perollaj për një dështim... U ktheva vonë. Kur u bana gati me ra, prunë një grue për lindje. Lindi para dy orësh. I thonin Sado edhe asaj...

«Kurse tani po vjen me mua, mendova me vete. Eh, moj Sado, po ti kur do të flesh?!

...Pjesa tjetër e natës më vjen ndër mend si nëpër mjegull. Më kujtohet vetëm se kur iku Sadoja, Teftën e kapiti gjumi. Unë rrija në minder, duke tundur shtratin e djalit. Pastaj fjeti edhe ai. Kur erdhi mëngjezi, u zgjova nga një e trokitur. Pashë se më kish zënë gjumi në minder. Më lajmëruan se duhej të nisesha në bjeshkë. Tek mbështillja pak bukë, Tefta hapi sytë. Ajo më buzëqeshi dhe më tha se ndjehej fare mirë.

— Për ku? — më pyeti.

— Në Kishaj, — i thashë.

Ajo kërkoi të më përcillte, por nuk e lashë.

— Në darkë mund të kthehem vonë.

Ajo tundi kokën duke buzëqeshur. Kur dola jashtë, u kujtova se po këto fjalë i kisha thënë edhe në mëngjezin tjetër...

Hodha hapin i nxituar me shpresë se do të takohesha diku rrugës me Maksin... E kishim rrugën përsëri bashkë.

NË SHTËPINË E DREJTORIT

Ai ngjitet ngadalë në shkallët e apartamentit dhe ndalet në katin e dytë. Shuan llullën dhe bëhet gati të trokasë në një derë, por dora i mbetet pezull. . .

(— Çudi! Përse, xhanëm, u bëra me djersë. . . thua të më ketë mbajtur mëri?).

Pastaj shkund xhakëtën që i duket se i ka marrë pluhur gjatë rrugës dhe troket. Pret një çast, pret edhe një tjetër. Ndërkaq fërkon duart e djersitura. I pëlqen të tregohet disi i rregullt, prandaj herë pas here i fshin me shami.

Gruaja që i hap derën, e gjen Xha Bilalin me një buzëqeshje të ëmbël, të varur mes buzëve të mufatura. Në mënyrë të vetëvetishme ai fshin edhe një herë dorën e djathtë, (por kësaj radhe në kindin e pantallonave) dhe ja zgjat asaj. Gruaja i buzëqesh e ai i buzëqesh. E pyet nëse është aty shoku Sokrat dhe hyn brenda me ftesën e saj.

Për një çast e ndjen veten ngushtë në atë dhomë të madhe ku e shpien. I duket se dhoma është tepër e ngarkuar, aq sa nuk po gjente vend as për t'u ulur. Gruaja me respekt i tregon një poltron dhe ai rraset aty me një gjakfohtësi të shtirë.

— Mos u mërzitni, ju lutem. Sokrati po vjen.

Gjatë atyre pak minutave që rrinë vetëm, Sandra i buzëqesh vazhdimisht. E pyet për gjëra të përditshme dhe për punët në fabrikë. Xha Bilali i përgjigjet duke e mbajtur trupin të ngrirë.

Sot është veshur si për festë. Ka hedhur në shtat atë kostumin me stof kombinati, që ja ka blerë Hanifja në vitin e kaluar. Dhe këpucët i shkëlqejnë, dhe fytyra i shkëlqen. Është rruar taze dhe s'ka harruar të lyhet me figaro.

— Ju punoni bashkë me Sokratin?

— Po, po, bashkë punojmë.

— Urdhëroni! Gruaja i zgjati paketën e cigareve, që ndodhej në tavolinë. Ajo i buzëqesh dhe ai i buzëqesh.

E ndez cigaren me çakmakun e tij dhe rregullohet mirë e mirë në kolltuk. Tani rrinë fare lirshëm. Vështron me nge nëpër dhomë, veçse shikimin gjithnjë e hedh me takt. S'ka qejf të duket plak matuf. E kish përfytyruar disi ndryshe shtëpinë e drejtorit dhe e kupton se po mbetet i zhgënjyer. Ndoshta në fillim kish hyrë pikërisht në atë dhomë që ai e kish ngritur me imagjinatën e tij dhe i qe dukur sikur nuk gjente dot as vend për t'u ulur. Kurse tani... shumë gjëra që sheh këtu i ka dhe ai në dhomën e tij. Vetëm poltronat i mungojnë dhe qilimi... qilimi...

— Më falni, (Ma ndjente zëmra se do të tregohesha matuf!) harrova t'i heq këpucët.

Ai përkulet që t'i zgjidhë lidhëset, por gruaja i thotë se është mundim i kotë. (... kurse Hanifja meazalla se le kënd t'i shkelë me këpucë mbi qilim, megjithëse ne nuk e kemi kaq të mirë. Eh, moj Hanife!)

Atë çast vjen shoku Sokrat dhe ulet në divan,

në atë poltronin e madh që Xha Bilali e kish marrë për shtrat tek.

— Si burrat ja ke bërë, Xha Bilal, — i thotë drejtori.

— E po, fora, shoku Sokrat.

Ai hesht e mendon. Vështron drejtorin në sy dhe sytë e drejtorit.

— (Jo, s'më ka mbajtur mëri. Jo).

Thonë se Xha Bilali është grindur disa herë me drejtorin. Xha Bilali flet haptas dhe i vjen mirë kur të tjerët ja vënë në dukje këtë cilësi. Atij i pëlqen t'i thotë gjërat troç, qoftë përpara portierit të fabrikës dhe qoftë përpara drejtorit. Mjesh-tër tornitor është ky punëtor, po megjithatë është grindur me drejtorin. Është grindur, se Xha Bilali «nuk rri rehat» (makar kështu i duket drejtorit!). Drejtori e ka zët po t'ja presë kush fjalën në mbledhje, (bie fjala Bilali!), ose po të mos zbatohen pikë për pikë udhëzimet e tij (siç nuk i zbaton ngandonjëherë Bilali!). Kjo e fundit nga drejtori quhet anarki ose, në rastin më të mirë, spontanitet.

Mirëpo dhe Xha Bilali ka huqet e veta. Ai mendon se drejtori, për disa çështje të prodhimit, duhet ta pyesë edhe atë ngandonjëherë, se ai është punëtor i vjetër, me përvojë.

— Sandra, — na bëj kafetë, të lutem.

... Dhe kështu ata grindeshin.

— Mos harro dhe limonatë për Xha Bilalin.

Ata kurrë nuk kishin pirë më parë kafe bashkë, i rrinin disi larg shoku-shokut, megjithëse që të dy e donin njëri-tjetrin.

Sandra shkon në kuzhinë e Xha Bilali gjen

kohë të rregullohet përsëri në kolltuk. Drejtori e shikon në sy dhe pret që t'i thotë diçka.

— Kam ardhur për një çështje personale — i thotë Xha Bilali.

— Mirë se ke ardhur, Xha Bilal!

Drejtori përpiqet të tregohet më i afërt, më i dashur se zakonisht. S'do mend, e ka mik në shtëpinë e vet, por... (ç'të jetë kjo çështje personale?!)
— mendon.

Xha Bilalit i pëlqeu që tani të rrijë rehat-rehat. Në fund të fundit është në shtëpinë e drejtorit.

Kurse drejtorit nuk i pëlqen kjo heshtje. Ka nisur të dyshojë për diçka... S'është hera e parë që një punëtor i vjen në shtëpi. Para ca ditësh i kish ardhur kaldaisti, ai plaku grindavec; kishte heshtur në fillim kështu si Xha Bilali, pastaj... i qe lutur të shikonte se mos i rregullonte ndonjë vend në torneri një nipit të tij.

— Shtëpinë e paskeni të mirë, shoku Sokrat,
— thotë Xha Bilali kot, sa për të thënë diçka.

— (Hë, de, nxirre të shkretën!) Të mirë e kam, nuk ankohem, Xha Bilal. (Me sa duket, ka ardhur të qahet për çështje të shtëpisë!..).

— Po ti e ke të mirë shtëpinë, Xha Bilal?

— Aha, kam shtëpi mjaft unë, shoku Sokrat, aq sa të ngasë pela vrap. Kam edhe djem shumë, xhanëm, e helbete, e duan dhomën ata, se ja, u erdhi vafti.

(S'e paska te shtëpia. Mos ndoshta...).

— Djemtë qofshin, se unë u plaka tani, gjä-shtëdhjetë e dy s'janë pak, apo jo shoku drejtor?!.

— A, ti je i fortë, xha Bilal, je i fortë akoma.

(Ndoshta kërkon të dalë në pension; s'është çudi, moshë i ka kaluar!).

Drejtori pret t'i thotë diçka, por Xha Bilali ka kyçur gojën dhe kundron me nge nëpër dhomë. Shikimi i tij ndalet te pasqyra e tualetit. Në pasqyrë duket mirë profili i shokut Sokrat. Hunda e shokut Sokrat i duket tepër e madhe. E vështron drejt për së drejti, po prapë hunda e drejtorit i duket e madhe. (Hëm, s'është mirë ta kesh hundën të madhe!).

-- Urdhëroni, Xha Bilal!

Para tij Sandra qëndron në këmbë me tabaka. Punëtori i buzëqesh me respekt dhe pi limonatën, pastaj mbush llullën e tij prej shqopeje dhe merr në dorë filxhanin e kafesë. (Duhet t'ja them tani, e zgjatëm shumë.)

— Unë desha t'ju thosha qysh dje, shoku drejtor, por... u grindëm ca për punën e atyre normave dhe m'u duk disi e palezetshme që t'ju thosha, prandaj erdha sot.

— Ah, po, meqë ra fjala, Xha Bilal, besoj të jesh bindur për çështjen e normave.

— Unë pandehja se pas asaj që ndodhi, ju më kishit mbajtur mëri. Tani më vjen mirë që...

— Ç'është ajo, Xha Bilal! Mua më intereson që ti të jesh i bindur për ato që të fola.

— Të them të vërtetën... — Ai u lëkund një çast dhe... — nuk heq dorë nga mendimi im, shoku drejtor, — i thotë duke tundur kokën me nënkuptim.

Drejtori qesh dhe kolovitet në divan.

— Do të bindesh më vonë, Xha Bilal, ke për të parë.

— Nuk besoj. Çdo orë që kalon më bind më shumë se kam të drejtë.

— Pra, ti thua të ngrihen normat? — pyet drejtori.

— Të ngrihen që ç'ke me të, — ja kthen aty për aty Xha Bilali.

— Jo, bre, jo, nuk është ashtu. Unë kam biseduar me ca punëtorë dhe nuk janë pak ata që mendojnë të mos ngrihen normat.

— Pak nuk janë vërtet, por janë më shumë ata që thonë të ngrihen. Unë jam tornitor, shoku drejtor, e për mundësitë në torno di unë më mirë.

— Dëgjo, mor Xha Bilal. — Drejtori ndes një cigare tjetër dhe i flet me ton disi të ndryshuar. — Ti e di se disa herë ne i kemi ngritur normat. Nga ana tjetër ca nga shokët tanë vajtën në Vlorë për vizitë në reparte të ndryshme tornerie. Ata konstatuan se shokët e Vlorës punojnë me norma më të ulëta se tornitorët tanë.

— Kjo s'ma mbush mendjen mua! Ata shokët e Vlorës e kanë gabim, në qoftë se kanë mundësi t'i ngrenë normat dhe nuk i ngrenë!

— S'të mbushet që s'të mbushet mendja, o xha Bilal, — i thotë drejtori me të qeshur.

— S'është puna aty, shoku Sokrat, por...

Xha Bilali e lë përgjysmë fjalën e tij. Atij i pëlqen t'i thotë gjërat troç. Do t'ja kish thënë drejtorit troç, se... Por, nejtse. Shikon në pasqyrë profilin e shokut Sokrat. Hunda e drejtorit i duket e madhe. S'është mirë të kesh hundë të madhe! Nejtse. Kësaj radhe rezervohet ta thotë mendimin e tij.

— Folë, Xha Bilal, çfarë deshe të thuash, — e ngacmon drejtori.

— (Dhe më pyet, sikur nuk e kupton!). Desha të them, shoku drejtor, se kështu i biem në qafë shtetit, i japim më pak, kur kemi mundësi t'i japim më shumë. Pastaj na falenderojnë dhe na shpërblejnë për tejkalim plani!.. S'është mirë kështu!

— Hm, e çfarë s'është mirë?! — u hodh Sokrati.

— S'është mirë, pra, që një drejtor të shohë vetëm interesin e ndërmarrjes, të pranojë falenderime që s'i takojnë!

— Bilal!

Përnjëherësh fytyra e drejtorit u bë si salçiçe. Deshi të ngrihej në këmbë, se pandehu mos ishte në mbledhje! Por e kuptoi... dhe u gozhdua në divan. (— Ja përse na paska ardhur, e nxori më në fund!).

— Sokrat!

Ai sjell kokën dhe sheh fytyrën e së shoqes. Në sytë e saj lexon qortim.

Në dhomë ka heshtje. E kjo heshtje Xha Bilalin e vret. Kjo heshtje s'i pëlqen as drejtorit, që rri i menduar në divan, duke vështruar herë pas here punëtorin e thinjur. Xha Bilali duket sikur qesh me vete. Ai e kupton se biseda ka marrë një drejtim tjetër, kurse ai... Ehu, ai ka ardhur për tjetër gjë!

— Më falni, po ngrihem, ndenja shumë...

Xha Bilali ngrihet në këmbë, shkund llullën dhe fërkon shuplakat e duarve...

— Ndoshta kërkoni t'i thoni diçka Sokratit? Unë po dal — i thotë Sandra.

— Jo, nuk është nevoja. Unë erdha për një çeshtje. Si t'ju them... personale më shumë, —

dëgjohet përsëri zëri i ngrohtë, i shtruar i Xha Bilalit. — Desha t'ju them se të dielën kam dasmën e djalit. Mua dhe Hanifes do të na bëhej qejfi sikur ju të na urdhëronit. Këtë gjë desha t'ju thosha dje, shoku drejtor, për këtë kam ardhur gjer këtu: t'ju ftoj në dasmën e djalit!

...Pas këtyre fjalëve Xha Bilali doli jashtë. Drejtori nuk pati kohë as të ngrihej nga vendi. Burrë e grua mbetën të gozhduar në poltrona. Tek dilte nga dera, ai dëgjoi Sokratin që thoshte: «Dhe unë, si mendova, aq keq!...». E më pas Sandrën, që i thërriste nga dritarja:

— Do të vijmë. Xha Bilal, do të vijmë patjetër!

ZOT MBI DËBORË

— Asfalt prej akulli, — më tha ai me një zë të mugët.

— Ashtu është, — ja ktheva unë, — asfalt prej akulli.

Pasagjeri që rrinte në sediljen prapa shoferit, u ngrit që të shikonte rrugën përpara.

— Po ti, ç'më hipën ashtu kaladibrance?

Ai sëç mërmëriti diçka dhe u rras në sedilje me përtesë. Pas kësaj u bë i heshtur. Nuk pyeti më as për rrugën dhe as për akullin. Rrinte i menduar, me sytë gjysëm të mbyllur dhe mua më dukej sikur dremiste. Përpara gjarpëronte rruga e bardhë, e mbërthyer në akull.

— Ndize! — më tha shoferi. — Ndize dhe ti, mor shok, si ta thoshin ty?

— Aleko.

— E gëzofsh, vëllako... Ti, shoqe, na lejon, besoj.

Ime shoqe pohoi me kokë.

Në dy anët e rrugës si dy krahë të bardhë, bora arrinte gjer afër xhameve. E ngjeshur nga traktorët, ajo i përngjiste më shumë një muri të trashë, që i varej xhadesë si një armaturë natyrale. Por edhe brënda kësaj armature kish mbetur

një shtresë dëbore e ngrirë, e përzier me shtresa akujsh.

— Bëre mirë që i vure zinxhirët, Kolë. Pa to, ndofta nuk do të mund të çanim dot.

— Për disa, zinxhirët shërbejnë si provë trimërie, — ma ktheu Kola. — Unë nuk jam budalla!...

Ai tundi kokën, duke kafshuar buzën e poshtme me nënkuptim. Kola e thithte cigaren fort dhe s'ja ndante sytë rrugës së mbërthyer me akull.

Unë vështroja gjithandej, po syri nuk të hante shumë. Ngjyra e bardhë çdo gjëje ja humb proporcionet reale. Ndaj drurët më dukeshin fare pranë. Dhe shpati i malit sikur na përgjonte i heshtur për t'u përmbysur mbi ne. Mjaftonte të hipje në një majë të tij për të shkundur me dorë ato shtëllunga të stërmëdha resh të hirta, që fshihnin dëborë dhe ngricë. Pastaj do të shihje në logun përreth si shtroheshin palë-palë pllazet e dëborës, si të ishin boçe të shprishura pambuku. Po retë u trandën vetiu dhe zunë të fluturojnë me qindra e mijëra fluturza të bardha që ndaleshin kudo: mbi drurët dhe mbi xhamat e skodës sonë.

— Borë, — thirri Alekua.

Ne vështruam nga dritarja dhe heshtëm. Kish zënë të binte një dëborë e imët, e lagësht. Mbi xhama fshirëset e gomuara filluan të «trembnin» fluturzat e bardha.

Kola e flaku cigaren përjashta, kurse Alekua u mblodh kruspull në sedile dhe ndenji përsëri i menduar. S'di përse murmuriste diçka saherë që maqina rrëshqiste. Por maqina rrëshqiste shpesh dhe ai bëhej qesharak. Kish frikë. Dukej që s'qe mësuar këtyre anëve.

— Or byrazer, do bjerë shumë dëborë thua? — pyeti më në fund shoferin.

Unë vështrova Kolën dhe e kuptova se ai nuk kishte ndërmend t'i përgjigjej kësaj pyetjeje. Pa kuptuar ndjenja keqardhje për Alekon.

— Dhjetori sjell dëborë këtyre anëve. — i tha ime shoqe.

— Më kanë thënë se këtej moti është i pabesë, si puna e atij lumit që vërshon papritur dhe të ze brënda...

— Si puna e kthesave, do të thuash ti, apo jo. Kola i ra borisë dhe maqina mori kthesën.

— Po mos të të hajë merak, Viti ri do dhjetë ditë akoma... Alekua u kapërdi në heshtje; e futi diku në ndonjë xhep të zbrazur të ndërgjegjes sfidën që i hodhi shoferi.

Kam qenë gjithmonë pak sentimental në shpirt dhe s'më ka pëlqyer ashpërsia. S'më erdhi mirë për tonin ironik të Kolës. I hodha Alekos një shikim kalimthi, duke menduar se kish mbetur i fyer. Vura re se sytë i shkëlqenin nga një gëzim i fshehtë. Ndofta në ato çaste ai e mendonte veten në mes fëmijëve dhe gruas së tij, në natën e gëzueshme të Vitit të ri.

Alekua u bë shok udhe me ne në Pukë. Kur hipi në maqinë ja ndjeva përnjëherësh erën e kornjakut që kishte pirë. Ai qëndroi ca kohë si i hutuar, duke na vështruar me ato sytë e tij të vegjël, të zbehtë, dhe unë pandeha se do të qe i sëmurë. Siç duket kish mardhur. Pastaj na tha se punonte në Ministrinë e Bujqësisë. Kish dalë me shërbim dhe po shkonte në Bajram Curri, por mendonte të kthehej përpara tridhjetës.

— Vjet unë nuk e bëra Vitin e ri në shtëpi,

— tha Kola. — Më zuri bora në Tropojë. E kalova në kabinë të maqinës së bashku me një traktorist. Pas mesnate ai iku të çante dëborën në rrugë me traktorin e tij. Unë arrita në Shkodër pas dy ditësh. Kuptohet, gruaja ma kish ndarë hisen... E bëra Vitin e ri natën e dy janarit.

Kola qeshte. Ai tregonte fare thjeshtë.

— Gjëra që ndodhin, sidomos për ne shoferrët!...

Kur tha këto fjalë, m'u duk sikur u mendua një çast, sikur solli në mend diçka të largët, të harruar, sikur i dha fund një bisede që kish lënë dikur përgjysëm. Apo... po e linte sërishmi përgjysëm për ta përfunduar një tjetër ditë, me të tjerë pasagjerë, për një tjetër Vit të ri, që ai s'ka për ta kaluar në shtëpi, e ndoshta... për atë që do të vinte pas dhjetë ditësh.

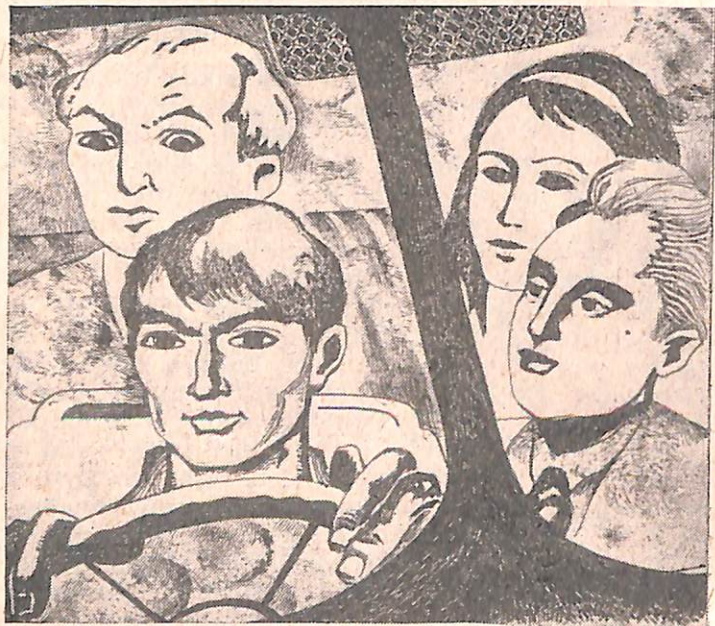
Kola kish goxha trup, si malësor alpesh. Po ta shikoje drejt për së drejti, fytyrën e kishte të madhe, tiparet e trasha, as të bukura dhe as të shëmtuara. Në profil dukej disi i ashpër. Unë e shikoja nga e djathta: flokët e mëdhenj, të shpupurisur e bezdisnin dhe i binin gjer ndën vetullën e trashë, ku kishte një shenjë të djeguri. Sytë e rrumbullaktë që i bënin kontrast me ngjyrën gësh-tenjë të flokëve, i kishte të përhimtë, të shpëlarë. Kurse hunda e drejtë si lloz, sikur i zgjatej gjer poshtë buzëve të trasha dhe ja mbante shtrënguar si dy kanate dritaresh. Ai fliste rrallë. Ai edhe ne na dëgjonte me vemendje. Gjithë rrugën ninëzat e përhimta të syve të tij mbeteshin të palëvizura për minuta të tëra, të gozhduara në rrugën e bardhë.

Zuri shi.

— Dhe ky duhej, — tha Kola, — e qelbi fare.

— Qafa e Malit, — tha ime shoqe.
— Qafa e bardhë, — plotësova unë.
— E ke mirë ti, — më tha Kola, — s'di përse nuk e quajnë kështu. Kjo qafë gjithë dimrin ka dëborë.

Fshirëset e gomuara lëviznin si dy shtylla të zeza në xhamet e përparme. Mbi kabinë trak e trak ja bënin pikat e shiut. Nga degët e pemëve zuri të shkundej dëborë si miell i bardhë. Filluam të

ngjiteshim. Skoda me zor e hante të përpjetën. Në kabinë vetiu zotëroi heshtja. Dëgjoheshin vetëm pikat e shiut dhe zhurma e motorit, që dukej sikur qante. Pastaj papritur maqina rrëshqiti dhe Kola e gozhdoi.

— Sa keq, sa keq, — murmuriti Alekua.

Ne heshtëm. Maqina filloi të ngjitej përsëri. Unë vështroja rrugën dhe pemët që shkundeshin. Ime shoqe vështronte më shumë nga Alekua.

— Sa keq, sa keq!

— Ai ka frikë, — më tha ajo ngadalë.

— Natën këtej ka ra shi, — foli Kola. — Bora e qullur e lëshon maqinën. Është njësoj sikur të vraposh në rrugë.

Maqina çante me vështirësi. Vende vende shiu s'kish mundur ta thyente akullin. Tani ai shkëlqente nga piklat e ujit dhe qe bërë i rrezikshëm. Poshtë rrotave kërciste dëbora e qullur që fundosej nga pesha e maqinës. Rrotat e para çanin duke hapur brazda mbi dëborë. Aty ku brazdat thelloheshin shumë dhe bora ngjeshej së tepërmi, maqina ngecte. Atëhere Kola i jepte me shpejtësi indietro. Nuk duhej të humbiste asnjë sekondë, se rrotat fundoseshin më shumë; pastaj ishte e vështirë të dilje. Vura re se Kola filloi të djersinte. Përyjashta era frynte njësoj, binte shi dhe shkëlqenin coprat e akujve. I propozova të pinim nga një cigare. Ai e nderi me qejf.

— Ti shoqe, mos ki frikë, — i tha Shpresës.

— Siç më sheh, jam fare gjakftohtë.

Maqina ecte në rrugën gjarpëruce të malit, duke rrëshqitur herë pas here. Mes këtyre maleve të larta ajo dukej si një maqinë lodër fëmijësh. Karrocëria rrëshqiste sa majtas djathtas; dukej si-

kur shpati i malit herë e shtynte, herë e tërhiqte. Në të majtë gremina na ndiqte nga pas si një shtazë me gojë të hapur.

Kola kishte nisur të këndonte një këngë të vjetër dashurie. Unë e kisha dëgjuar dhe herë të tjera këtë këngë, por kurrë s'më qe dukur kaq e bukur. Ai këndonte ngadalë, shtruar, por pa vetëdije. Ai me siguri nuk e dinte se e kishte zënë këngën nga fundi. Por ai këndonte bukur. Ishte mësuar me këtë këngë. Ndoshta ajo e kish shoqëruar me qindra herë, tek udhëtonte vetëm në kabinë netëve të gjata, rrugëve të Atdheut.

— Ata shokët e parkut më thanë të mos nise-sha sot, të prisja njëherë si do të bëhej moti.

— Pastaj? — e pyeta unë.

— Unë u thashë se ngarkesa ime s'pret. Kam një ngarkesë të rëndësishme, — sqaroi Kola.

— Ata shokët kanë patur të drejtë, — ndërhyri Alekua. — Ç'ngarkesë qenka ajo që të ka shtyrë të marrësh rrugë nëpër dëborë?

— Po ti pse u nise për vete?!

— Ta dija kështu, s'do të luaja këmbë.

Alekua kafshoi buzët, siç duket s'i erdhi mirë që i shpëtuan ato fialë.

— Sidoqoftë, — u mundua ta ndreqte, — duhej të kishim pritur që të dy të ndërronte koha.

— S'është punë kjo, vëllako. Kësaj i thonë t'i bësh qiellit radioskopi dhe të shohësh mendimet e Zotit. Kurse skoda ime është ateiste-shkencore!...

Unë dhe ime shoqe ja dhamë gazit me gjithë zemër. Kola kishte një humor të hollë. Çdo gjë tek ai ishte e thjeshtë, edhe fjala, edhe mendimi. Po ç'mendime të thella që jepte! Gjatë gjithë rrugës figura e këtij shoferi po rritej para syve të

mi. Dhe unë kisha frikë mos ngatërrohesha në mendimet e mia, mos e idealizoja këtë njeri.

... Ai e mbante cigaren të shtrënguar fort në buzë. Sytë i kishte ngulur në rrugën e zhubrosur. Ai djersinte, kurse përjashta të priste era dhe shiu, si fshikulla dëbore. E shihja të kërrusur mbi timon dhe më dukej sikur luante me timonin. Maqina rrëshqiste e rrezikonte të dilte nga rruga; ai e priste me timon që maqina të mos dilte nga rruga.

— Nuk duhet të mbetemi askund, — foli prapë, — kjo do të na hante shumë kohë.

Ai u ngrys një çast dhe buzëqeshi pas pak sekondash.

— Nuk besoj të mbetemi, jo, në dishezë do ta kemi më lehtë.

Alekua rrinte duke murmuritur. Lëvizte me nervozitet gishtërinjtë e hollë dhe të thatë. Lëvizjet e gishtërinjve të tij të kujtonin këmbët e minjve kur vrapojnë. S'e zinte vendi; kërkonte të shihete rrugën përpara, por shpatullat e gjëra të Kolës e pengonin. Atëhere ai ngrihej dhe në ato çaste dukej sikur vërtet kërkonte t'i hipte Kolës kaladibrance. Pastaj vazhdonte të murmuriste dhe mua më dukej sikur lexonte ungjillin.

— Para nesh ka kaluar një Gaz 69-tësh, — tha Kola, — Duhet të ketë qenë shoferi i ri, se ka ecur pa menduar për të tjerët që vijnë prapa. Ne mbetëm në një të përtpjetë të vogël, pak më tej.

— S'ka menduar për të tjerët, — shfryu Kola, — i ka ra si derri në baltë.

I dha indietro, por maqina s'lëvizi nga vendi. Rrotat e prapme bënë xhiro, rëshqisnin si mbi patina. Thika e traktorit s'kish zënë mirë aty. Kish

mbetur një shtresë e trashë dëborë me copra akulli që kërcëllinin. Siç duket edhe gazi kishte mbetur para nesh, se dëborë që llapashitur dhe bërë llem.

Aty rruga vinte e ngushtë. Mjaftonte një batim i vogël dhe skoda të fluturonte në greminë. Kola qeshte. Buzëqeshja shpesh herë është rrëfimi më i sinqertë i shpirtit. Dhe shpirti qesh, kur është i gëzuar. Në atë çast ai s'kishte përse të ishte i gëzuar. Por ai ishte i sigurtë në vetvete. Unë e kisha kuptuar se ai ishte i sigurtë dhe qeshte. Pastaj ai zbriti nga maqina dhe shiu ju përplas në fytyrë. Alekua qëndronte në sedilje pa bërë zë. Mua më dukej sikur ishte mbledhur dhe zvogëluar.

— Ai ka frikë, — më tha ime shoqe.

— Po ti? — e pyeta unë.

— Siç më sheh jam fare gjakftohtë.

Ajo ishte mësuar me Qafën e Malit. I bëra me shenjë që të heshte dhe i zgjata Alekos një cigare.

— Do dalim me siguri, — i thashë.

Ai u mundua të më buzëqeshte. Por buzëqeshja artificiale sikur e shëmtoi. Shkonte për herë të parë në Bajram Curri. Ishte mësuar vetëm me rrugët fushore, ku maqinat fluturojnë mbi asfaltin e zi.

Kola filloi të hiqte dëborën pranë rrotave me lopatë. Zbrita edhe unë, por ai më tha se s'kisha përse të lagesha. I thashë se do të rrija aty gjersa të mbaronte punë. Ai qeshi duke tundur kokën dhe vazhdoi të rrëmonte me lopatë. Përreth pamja ishte disi e trishtuar; ajri i ngopur me avuj uji. Shiu binte shtruar përzier me dëborë dhe qielli i ulët, i shkyer nga retë, dukej si një çati e prishur, që s'mban pikë uji.

— Hajde, — më tha Kola.

Motori ishte i ndezur; ai fshiu duart me një leckë dhe futi marshin. E pashë të rrotullonte timonin sa majtas djathtas. Vepronte me aq energji, sa dukej sikur do ta shkulte timonin. Maqina tundej e shkundej në vend. Dalëngadalë rrotat e pasme filluan të dilnin nga batakua ku ishin zhytur. Befas maqina devijoi shumë nga e majta. Zinxhirët trokëllinin dhe nga rrotat që xhironin ngriheshin cifla dëbore të ngjeshura. Ato shkëlqenin me ngjyra të ndryshme si ciflat e ujit në një katarakt. Unë vështrova Alekon që ishte zverdhur dhe pashë dorën e tij të gjatë, që preku dorezën e ftohtë të derës. E uli ca dhe priti.

— Mos ki frikë!

Në pasqyrë reflektoi koka e madhe e Kolës dhe një buzëqeshje e tij e ëmbël në cepin e buzëve.

Maqina mori përpara dhe ne vazhduam udhëtimin. Po mua më ngeli ndërmend ajo dorë e gjatë që mbeti në dorezën e ftohtë të derës si e ngri-rë. Ndoshta jo pa qëllim Kola tregoi:

— Më ka ngjarë me dy shofera, — tha, — dimrin e kaluar. Ishin dy «Zisa» të Beratit, që çonin qymyr në Gjegjan të Kukësit. Ishte borë dhe rruga e keqe si tani. Kishin mbetur në të përpjetën e qafës së Malit. I pyeta dhe më thanë se nuk ngjiteshin dot; maqina rrëshqiste. Nuk desha t'i fyej. Ishin të rinj dhe s'ja dinin dëborës, por mua m'u duk se nuk kishin ngulur këmbë sa duhej. Mora «Zisin» e parë dhe ngjita të përpjetën. Me të dytin rrëshqita pa bërë akoma dhjetë metra. Ishte marrëzi të frenoja menjëherë. Duhej të gjeja një vënd ku maqina të gozhdohej. Por ai djaloshi beratas u tremb, hapi derën dhe kërkoi të hidhej

përjashta. E kapa nga krahu dhe e shtyva në sedilje. Ai s'duhej ta bënte këtë; ndryshe s'mund të bëhej shofer. Njeriu duhet të ruhet, por edhe frikën duhet ta përbuzë.

Për herë të parë Kola fshiu djersën me shami dhe mori një pamje disi të ngrysur.

— Kam ca arra këtu, — na tha. — Na, merrni dhe i thyeni!

Ai hapi derën dhe nxori kokën jashtë.

— Ç'ke? — e pyeta.

— Shoh mushamanë, — më tha.

— Si duket?

— E kam shtrënguar mirë. Ngarkesa ime nuk duhet të laget.

Maqina mori në të majtë në rrugën që të shpie në Tropojë. Shënmeria mbeti prapa. Unë mendoja për Kolën. Në karakterin e tij gjeta dy gjëra të çmuara: guximin dhe besimin në vetëvete. Në mes tyre spikaste këmbëngulja, që me siguri s'ishte tjetër, veçse dashuria për punën.

Në Vaspas Alekua tha se i qe mbushur mendja të qëndronte sonte në Kam, tek një shoku i tij inxhinier. Kurse nesër do të nisej herët për në Bajram Curr.

Kolës nuk i erdhi mirë. Ai dyshoi për diçka. E kuptova se dyshoi, por s'bëri zë. I ra një hije e rëndë dhe s'foli më, gjersa kaluan të përpjetat e Helshanit. Pastaj u bë i qeshur përsëri. Maqina qëndroi përpara shkollës dhe ne zbritëm. U ndamë me Alekon. Kola zbriti në tokë dhe na ndihmoi të ulnim plaçkat. Na shtrëngoi dorën fort dhe hipi prapë.

— Mirupafshim, — na thirri nga kabina.

Unë s'ju përgjigja.

— Kolë! — i thirra.

Ai qëndroi.

— Më thuaj diçka.

Më hodhi një shikim hetues.

— Çfarë?

— Ç'ke ngarkuar në maqinë?

Ai buzëqeshi.

— Pse pyet?

— Ashtu kot.

— Kam një ngarkesë interesante, — më tha.—

Ca thasë me krunde dhe ca arka me lodra femijësh! Hë, si thua tani, ja vlen apo jo të marrësh rrugë nëpër borë me një ngarkesë të tillë?!..

Ai shkeli gazin dhe maqina lëvizi.

— Mirupafshim!, — më thirri duke qeshur.

Unë mbeta në këmbë si i ngrirë. Vështroja maqinën që shkonte duke rrëshqitur në rrugën me borë dhe akull. Dhe solla nëpër mend Kolën, shoferin me trup si malësor alpesh, që shkonte përmes borës si sundimtar i saj, aq i sigurt, aq i plotfuqishëm.

U kujtova vetëm nga zëri i sime shoqeje që më pyeste:

— Po Alekua vallë, do të qëndrojë në Kam?

KULLA NË KATARAKTET E TARRACAVE

...Nën kubenë e lartë të qiellit kulla mbi kodër dukej fare e vogël. Por plaku Bardhok gjithnjë mendonte se kulla e tij ishte e madhe dhe e fortë. Ai ishte i sigurtë se kulla e tij ishte e bukur, megjithëse, kur qielli bëhej i kaltër, muret e gurta dukeshin të zvetnuara dhe të nxira.

Në mëngjez ajo shquante e fundit në mes shtëpive të tjera të fshatit, që zbardhnin si qumësht. Kulla lëshonte një hije të madhe në faqe të kodrës, një hije të rëndë që zgjatej gjer në rrëzë. Pastaj hija mblidhej e mblidhej, e zgjatej prapë në muzg, gjersa shkrihej me errësirën. Atë çast edhe kulla humbiste në errësirë. Shquanin vetëm konturet e saj të larta si eshtrat e një skeleti të madh që kohrat e kishin ngulur në dherat e buta të kodrës. Dhe në errësirë fekste fosfori i «eshtrave» me një dritë verdhoshe të dobët. Ishin fasho-drite që luhateshin përmes frengjive të ngushta të kullës.

Gjatë dimrit erërat e malit e mbështillnin kullën në vorbullën e tyre të marrë. Ata e godisnin me fshikulla fluturuese, por kulla nuk shkulej. Vetëm në të rrallë, mbi çati, sikur rënkonte diçka... Rënkimi vinte i thekshëm e vajtues. Ai zgjatej e

stërzgjatej dhe zakonisht përfundonte me një krisje të lehtë. Ishte gjëmimi i fundit i qeprës të kalbur nga shirat e vjeshtës. Atëhere plaku e ndante me mend se në të dalë të pranverës duhet një qepër i ri. Po pranvera ishte larg dhe gjer atëhere, rënkimet e qeprave nuk kishin të mbaruar.

Në odën e plakut era futej si një gjarpër dhe e lëpinte me gjuhën e ftohtë. Ai zgjohej i trembur dhe mbante vesh mbi çati: përsëri po ai rënkim i thekshëm e vajtues. Era uluronte dhe kulla i bënte jehonë. Ai ishte mësuar me këtë jehonë.

Ai e kishte dëgjuar që atëhere kur e kishin përkundur në djep. Dhe ajo kish qënë për të si një ninullë. E kish dëgjuar edhe më vonë, kur qe bërë burrë. Dhe ajo kish qënë për të një krenari. Malet i bëjnë jehonë pushkës. «Kulla asht e fortë si malet», i kish thënë i ati.

Por kishte kohë që jehona e kullës ishte kthyer në një rënkim. Ai e kuptonte këtë. E ndjente sidomos nga kallkani me katër frengji që dukej sikur qante... Dukej se atje sipër kishin hipur një lukuni dreqish dhe po e shkallmonin me shqelma. Në mëngjez plaku ngrihej herët dhe vështronte kallkanin. I bëhej zemra mal kur e shihte akoma në këmbë, si një kokë e zezë me katër sy...

Në pranverë plaku hipte mbi çati. Ata ishin tre vëllezër dhe që të tre hipnin mbi çati. Një copë herë Bardhoku vështronte malet. Ato ishin të heshitura dhe të larta, me kurora të bardha që ndrisnin me një shkëlqim të ftohtë. Njëpër shpate gje-thonte dushku dhe ndër rudina vrionte bari i ri. Pranvera po dilte nga dheu. Plaku nuk gabohej. Ai kishte reumatizëm dhe e ndjente ndryshimin e kohës si një barometër. Atëhere u thoshte vë-

llezërve të zbulonin çatinë dhe vetë punonte me teslice. Ata ishin tre vëllezër dhe mot për mot hipnin në çati...

Pastaj vinin ditët e bukura me diell kur të gjithë dilnin në punë dhe kulla mbetej si e shkretëtë. Në mes të oborrit nxinte diçka, një si kërcu i krrusur, mbi të cilin ishte vënë një qeleshe e bardhë. Plaku rrinte në një shkëmb prej druri dhe pinte duhan me llullë. Kur bënte fresk, ai hidhte krahëve edhe herken me kacurreten e madhe, si jakë marinarësh. Më shumë plaku rrinte me xhamadanin e zi prej shajaku, nën të cilin zbardhte këmisha me qafzë të qëndisur. Ai rrinte i heshtur, me sytë e ngulur te kollçikët prej leshi, të zbukuruar me ornamente të kuq. Por në të vërtetë vështrimi i tij ishte i tretur dhe i shpërndarë. Ai dukej më shumë sikur kotej. Në fytyrën e vogël e të mbuluar nga rrudhat spikatnin dy sy të mëdhenj. Ishin dy sy të çuditshëm ata, dy gropa të rrumbullakta, ku digjeshin zjarre. Po vetullat kaleshe dhe qepallat ishin zbardhur. Prandaj në mes tyre, veçullimi i ninëzave i përngjiste prushit në hi.

Plaku u ngrit nga shkëmbi dhe hodhi llullën në brez. Pastaj zuri të çapitej ngadalë me duart e lidhura pas. Pa e kuptuar u afrua te ziti që qerthullonte kullën dhe hodhi të dy duart në parmakë. Ishte mëngjez dhe nëpër arat e fshatit lëvzinin pendaret. Diku zhurmonte një traktor. Një copë herë ai e shpërndau shikimin pa kujdes. Befas murmuriti diçka dhe ai shikim i nemitur u ngul si shigjeta rrëzë kodrës. Tre katër njerëz lëviznin atje poshtë dhe bënë me shenjë nga kulla e tij. Ai i kish parë edhe dje dhe s'dinte përse, ato duar që ishin zgjatur nga maja e kodrës, i qenë dukur

si leva që do t'i shkulin kullën. Ai kish nuhatur diçka. Pasdreke kish dërguar vëllain e dytë, Zefin, në kryesi për të pyetur. Qe hapur fjala se kish ardhur një teknik nga qyteti dhe se aty, mbi kodër, do të hapeshin taraca.

Pranë ztit shquante tani figura e plakut si e ngulur në dhë. Ai po kapte të shtatëdhjetat dhe brenda kësaj kohe një lis lëshon rrënjë të thella në tokë. Ai rrinte aty i ngulur e i rëndë si një lis, duke kujtuar fjalët që i kish sjellë Zefi mbrëmë:»... me ba një shpi të re. (E na me e prishë kullën!)... ka me na ndihmue edhe kooperativa për shpinë e re. (Edhe me e prishë kullën!...). .. në kodër duen me ba taraca. (Prandaj me e prishë kullën!...).».

Këto fjalë ja shpurrisën trupin, po këmbët s'i tundi nga vendi, ashtu si lisi që nga era shpurris vetëm degët... Edhe fjalët që nxori s'u kuptuan, ato qenë më tepër një si murmurimë gjethesh nëpër degë. Vetëm fytyra i ndryshoi. Qepallat u hapën me shpejtësi dhe hiri sikur u shkund. Nëpër gropat prushi zuri të flakonte.

Plaku vështroi përsëri rrëzë kodrës dhe rrahu të kapte zërat e tyre. Po më kot. Atij ju duk se atje poshtë njerëzit ishin memecë dhe merreshin vesh vetëm me shenja, kurse duart e zgjatura nga kulla ishin si masha që trazonin zjarrin në gropat e syve të tij. Plaku i solli shpinën ztit dhe bëri nga kulla me sytë që i nxirrnin shkëndija.

Gjithë atë ditë ai s'bëri më këmbë përjashta. Në darkë, kur erdhën burrat, Bardhoku ndenji gojëkyçur. Ai vetëm një herë murmuriti diçka... (E na me e prishë kullën!), pastaj kërkoi t'i shtro-

nin. Burrat u shpërndanë dhe pas pak kullën e mbuluan gërhitjet e njerëzve të lodhur.

Plaku bëri një gjumë të keq dhe me ëndrra.

Mëngjezi e gjeti në oborr, të ulur në shkëmbin prej druri. Ishte një mëngjez i bukur me vesë, që plaku s'po e vinte re. Gjatë natës, në qosh të oborrit, kishin çelur akasjet e bardha. Atë e mbësh-tillte një ajër i ngarkuar me aroma dehëse. Plaku tundte kokën si një lavjerës duke u kthyer përgjigjen njerëzve të tij, që i uronin mëngjezin. Burrat ikën shpejt me strajcat e bukës e vegla nëpër duar. Ai i përcolli me sytë e picërruar dhe pa qejf. Të fundit u larguan gratë. Ai i pa kur dilnin nga oborri dhe, papritur, u thirri me një zë të humbur:

— Po shkoni, ë?

Ato shtangën të habitura.

— Hajt, hajt, shkoni edhe ju! — U dëgjua përsëri zëri i plakut.

As ai s'e kuptoi përse i tha ato fjalë. Ndoshta pse kësaj rradhe vetmia ju duk më e trishtuar se kurrë.

Gratë ikën këmbëshpejta duke lënë prapa plakun dhe kullën, të heshtur e të ftohtë që të dy. Bardhoku nxori llullën dhe zuri të tymojë.

Ai ndenji gjatë aty, nën hijen e kullës, i mbështjellur me aromën dehëse të akacjeve të bardha. Sa të bukura dukeshin akacjet atë mëngjez!... Dhe muret e kullës aty pranë, ishin të zvjerdhura dhe të nxira. Plaku rrinte i kërrusur mbi shkëmb, si ta shtypte në kurriz pesha e mureve të larta.

Oborri ishte i bukur. Përpara kullës një pjergull e mbarë kish hapur llastaret si një shumë-këmbësh. Po përmbi pjergullën dhe akacjet ngrinte kryet kallkani dhe qimlekët e gjatë. Plaku rrotu-

llonte kokën si një kamera dhe në sytë e tij pasqyrohej kulla e trualli përreth. Ishte i bekuar ai truall. Atij i kish thënë babai dhe babait i kish thënë gjyshi se trualli i kullës ishte i bekuar. Dikur, stërgjyshi, kishte patur një tjetër kullë. Ajo kishte qenë më e madhe, se dera e tyre atëhere numëronte tridhjetë vetë. Dhe fisi i tyre kish qenë më i madh. Kjo dukej sidomos kur mblidheshin për të përcjellur burrat e vrarë. Brënda dhjetë vjetëve nga pragu i asaj kulle kishin përcjellur pesë burra të vrarë. Trualli i kullës ishte nëmur dhe stërgjyshi kish urdhëruar ta bënin rrafsh. Atëhere kishin ngritur kullën e re, në majë të kodrës. Ajo ishte një pikë nevralgjike, prej ku fshati kontrollohej si në pëllëmbë. Kulla mbi kodër u qëndronte mbi kokë kullave poshtë, si një hutin. Dhe mbi të gjitha, nga frengjitë, dukej përballë kumbanarja e kishës, që priste horizontin e hirtë. Këtë gjë stërgjyshi e kish quajtur si një mirësi. Ai ishte bindur për këtë, sidomos pasi kishte vrarë gjaksin e fundit dhe për ditë të tëra nga frengjitë e ngushta i qe lutur asaj kishe që gjak të mos derdhej më. Këmbanat e bronxta e kishin ngritur gjer në qiell me tam-tamet e tyre zërin e tij... Dhe gjaku kish rreshtur. Atëhere stërgjyshi kish thënë se trualli mbi kodër ishte i bekuar, se, sido që të vinin kohërat, kulla duhej të mbetej aty.

Plaku u rënqeth duke kujtuar këtë amanet të të parëve. Ai vërtetë nuk ishte i sigurtë nëse stërgjyshi kish thënë tamam ashtu. Po kjo nuk kish rëndësi. Ai për vete e kish dëgjuar nga goja e babait dhe babai e kish mësuar nga gjyshi i tij...

Ai mbushi përsëri llullën me duhan dhe fiksoi shikimin poshtë, te këmbët e kodrës. Kishte kohë

që atje lëvrinin një mori njerëzish. Po hapeshin tarracat. Ai rrinte i heshtur duke mbajtur kami-shin në gojë. E ndjente se do të thoshte diçka, prandaj shtrëngonte kamishin që të mos i dilte fjalla. Pastaj nuk ju durua më, e mbyti tymi dhe bashkë me një shkullm pështyme nxori edhe fjalën, «tarracat».

E ç'ishin tarracat? Ku e dinte ai! «Se mos numërohen fjalët dhe marifetet e reja që po hynë në fshat!» — tha me vete. Vite më parë ai kish dëgjuar për një fjalë tjetër: erozion. Edhe atëhere kishin ardhur ca njerëz nga qyteti. Ai i kishte parë të rinjtë duke mbjellur fidana në bokën e madhe e të thatë. Ata e kishin mbjellur gjer në majë me fidana dhe Gjoni e kish prishur kullën mbi bokë. Ai kishte bërë një shtëpi të re, poshtë, te dyqani. Plakut Bardhok i kishte djegur kjo gjë. Kish pyetur të rinjtë dhe ata i kishin thënë se erozioni ha dherat dhe bimët. Por plaku kishte menduar ndryshe, se erozioni ha kullat me frengji... «Siç duket, — tha prapë me vete, — edhe tarracat do të jenë një biçim erozioni. E të gjitha këto, vijnë e na i sjellin do njerëz prej qyteti!..»

U ngrit me rrëmbim i tronditur nga mendimi se tani i kishte ardhur rradha kullës së tij. Ai bëri një ecejak si dje, dhe po ashtu, shkoi e u mbështet tek ziti i oborrit. S'i bënte zemra t'i hidhte sytë te këmbët e kodrës. Dy ditë më parë ai kishte menduar se pikërisht atje, fillonin këmbët e kullës...

Në mes qepallave të hirta ninëzat e zjarrta u fikuan një çast. Prushi zuri të ndizej dhe vështrimi u ngul mbi një çati ngjyrë bakri. Në mes mureve që zbardhnin si qumësht, vështronin ca dritare

të mëdha me kanate të hapura. Ai e kishte vështruar me qindra herë atë shtëpi dhe kurrë nuk i qe dukur aq e bukur. Ishte shtëpia e Gjonit, që kishte prishur kullën te boka e pyllëzuar. Po pse ta fshihte? Të gjitha shtëpitë atje poshtë ishin të bukura. Ato ishin ngritur pranë dyqanit, pranë shkollës, pranë vatrës së kulturës, pranë rrugës automobilistike... Kishte diçka që e tërhiqte tek ato shtëpi: Buritë e maqinave e zgjonin çdo ditë tek dremiste i ulur mbi shkëmb. Kur kishte diell, e zinte gjumi shpejt dhe ai shihte në ëndërr gjyshin e stërgjyshin, që s'i kishte njohur kurrë... Ata i thoshin diçka që ai s'e kuptonte. Atëhere ai u lutej që t'ja përsërisnin. Po tamam atë çast e zgjonin maqinat me klithmat e tyre çjerrëse. Plaku nuk mund të flinte më. Atë s'e linin të mbyllte sy dritaret e mëdha të atyre shtëpive të reja, që e joshnin atje poshtë. Ai s'mund të fshihte tundimin që ndjente duke parë perdet e gjata, që i tundte era si krahë pëllumbash të bardhë.

Këtë tundim ai po provonte përsëri tek qëndronte i kërrusur pranë zetit të gjatë. Kurse nga pas, kulla dukej sikur e shtypte me peshën e saj...

...Në vjeshtë plaku mbeti vetëm me të shoqen në konak. Kishin zënë të binin gjethet dhe të dy vëllezërit u larguan nga kulla njëri pas tjetrit me gra e me fëmijë. I pari iku Gjergji, vëllai i vogël. Plaku e pa nga dyshekllëku me një shprehje si të ngurrosur. Ai u trondit përsëri kur iku Zefi. Kësaj radhe ju duk se kulla u drodh. Për herë të parë zuri të mendonte se kulla nuk ishte më e fortë...

Atëhere binin shira dhe plaku dilte rrallë në oborr. Më të shumtën tani rrinte në fund të divanhanës, mbi dyshekllëkun e lartë. Dukej si një

mace e krruspullepsur mbi një furrë. Ndërkaq taracat ngjiteshin shkallë-shkallë. Te kodra punonin shumë njerëz, se punët e stinës kishin mbaruar. Po afronte dimri dhe era e maleve kish zënë të uluronte nganjëherë. Plaku e ndjente atë si çirrej te shqima e derës. Ai rrinte mbi shtrojet e ngrohta dhe vështronte çatinë e trishtuar. Në pranverë askush s'kish vënë dorë mbi çati...

Mbi kodër kulla kishte mbetur si një kësulë e shpërlarë. Atje shkonin shpesh kryetari dhe sekretari i partisë, mësuesit dhe të rinjtë. Të rinjtë i thoshin plakut se i kishin bërë një shtëpi të bukur atje poshtë, për të cilën nuk do të paguante gjë, pasi ata do të përdornin gurët e kullës për brezat e tarracave. Ata i flisnin bukur dhe e grishnin atje poshtë, pranë rrugës, nga vinte gazeta, pranë dyqanit, ku shiteshin radio, pranë vatrës së kulturës, ku jepeshin çfaqje. Ata i flisnin për mendën, ku njerëzit hanin në pjata, për dritaret e mëdha, ku tunden perdet, për dritat që po vinin...

E plaku turbullohej, ngrinte supet me mëdyshje, ngrinte duart, sikur po dorëzohej... Po këmbën s'e luante nga kulla, ashtu si lisi që nga era tund vetëm degat.

... Dhe erërat bashkë me dimrin po bëheshin gjithnjë e më të larta. Pas mureve të gurtë era frynte e çirrej, era qante shungullonte pa pushim. Rënkonte kulla, kërrusej plaku... Dhe ngjiteshin taracat. Sa të bukura ishin taracat!

Atëhere bënte të ftohtë dhe plaku dilte rrallë në oborr. Ai ulej përsëri mbi shkëmbin prej druri dhe mbi supe i nxinte herka e zezë. Sa kohë kish qëndruar ashtu duke parë taracat!

Ai i kishte parë ato që atëhere, kur atje posh-

të qe ngulur kazma e parë. Dhe ai kish ndjerë një dhimbje në shpirt, sikur tehu i kazmës të qe ngulur në këmbën e tij. Ai ishte i vjetër dhe e dinte mirë si shkulen lisat nëpër rrëpirat. Të rinjtë e kishin filluar ashtu siç duhet, duke i zbuluar lisit rrënjët. Pastaj ata kishin ikur. Te kodra kish-te mbetur një hallkë e gjërë që ja lidhte kullës këmbët. Njerëzit u larguan të sigurtë për të kryer mbjelljet e pranverës. Kurse kulla e ndjente veten ngushtë si ulkonjë me këmbën në çark. Njerëzit u kthyen përsëri. Tani ishin shumë dhe përreth kodrës ata dukeshin si një ushtri që marshonte drejt majës. Ata e kishin zënë «armikun» nga këmbët dhe gjithnjë i hidhnin hallka të reja nëpër trup. Duke u ngjitur tarracat ngushtoheshin e ngushtoheshin dhe ngushtimi sillte shtrëngim... Mëngjezeve kulla lëshonte një hije të gjatë, sikur kërkonte t'u thoshte të tjerëve se gjer ku shtrihej mbretëria e saj. Hijet e qimlekëve dhe të kallkanit dukeshin si hushta të drejtuara nga taracat. Po ato ishin kryeneçe dhe ngjiteshin si valë. Mëngjez për mëngjez plaku shikonte se si shkurtohej distanca në mes hijes dhe taracave. Ai vështronte nga ziti, i ngulur aty, si gur sinori... Para syve të tij taracat ngjiteshin akolla-akolla duke ngrënë shkurrret dhe dherat... Dhe një mëngjez ata hëngrën oxhakët. Plaku pa hijen e kullës pa qimlekë dhe ju duk si një trup njeriu pa kokë. Oxhakët e kullës kishin rrëshqitur në pendencën e taracës dhe ishin thërmuar duke u rokëlyer nëpër ata katarakte pafund...

Pikërisht atë ditë plakun e thirrën në kryesi. Në mbrëmje figura e tij me zi dukej në dyshekllekun e lartë. Rreth e rrotull i sillej një si xixë-

llonjë që herë lëvizte e herë fiksohej në errësirë. Atëhere, plaku ngrinte dorën dhe xixëllonja largohej si e trembur. Atë natë plaku nuk kërkoi t'i sillnin llambë. Ndenji vetëm me atë xixëllonjen e krisur që nuk i shqitej. Ai rrinte rrafsh me këmbët e kryqëzuara përpara. Herë pas here ai ngrinte vetëm dorën dhe miza e mërzitshme lëvizte një çast e fiksohej përsëri... Pastaj befas kulla u mbush me tam-tamet e çangës që binte në fshat. Të rinjtë po mblidheshin te tarracat. Atë mbrëmje e kishin shpallur aksion. Plaku lëvizi i shqetësuar dhe u shtri në shpinë. Futi llullën në brez dhe heshti.

Ai humbi në errësirë dhe në mendime.

Nuk di sa kohë qëndroi ashtu, po atij ju duk se qe mesnatë, kur dëgjoi ta thërrisnin përjashta.

— Mixha Bardhok!

Të rinjtë kishin lënë punën dhe qenë afruar te kulla.

— Eja, mixha Bardhok, na po të presim, — njohu zërin e të nipit.

Ai u ngrit ngadalë dhe bëri ecejak nëpër divanane. Zërat që vinin nga jashtë e shoqëronin si muzikë ushtarake. Zërat e thërrisnin. Ai hezitonte.

Pastaj zgjati dorën dhe shtyu derën e dhomës.

— Na shtro bukën, oj nuse! — ju duk se dëgjoi zërin e tij.

Tani burrat rrinë në dhomën e miqve. Dhoma është e madhe e muret janë të çveshura e të bardha. Dyshtemë e mbulon një cergë e zezë me lesh dhije. Anash ka shtroje të ngrehura si kapiça. Burrat rinë të heshtur duke pirë duhan. Kurse në qoshe, mbi postiqet e bardha, rri plaku, i zoti i konakut. Ai rri bajrak si një lis. Në të dy kra-

hët ka dy vëllezër, si dy degë të forta. Dhe vëllezërit kanë plot fëmijë, si llastarë...

Ai flet rrallë dhe të tjerët pothuaj gjithmonë rrinë të heshtur. Edhe Bardhoku vetë kështu ka ndenjor dikur, në këndin e dhomës, ku tani rrinë të rinjtë. Me kohë ishte afruar pranë postiqeve të bardha, ku rrinin të moshuarit, dhe vetëm si i vdiq i ati, zuri qoshen ndanë oxhakut.

Një nga nusët shtron sofrën e madhe. Në sup i varet shalli për të fshirë duart. I çon plakut te qoshja legenin dhe nga kallaja i bie uji curril. Pastaj dëgjohej dyshja e bulshive të fryrë dhe e lugëve që grinden në një tas të thellë... Plaku ngrihet i fundit. Ndez kamishin dhe mbështetet në jastëkët e butë. Herë-herë, ndonjeri prej të rinjve ngrihet e sjell një gotë ujë. Plaku e ndjek me sy duke lëvizur me zor qafën e shkurtër dhe pas një casti gogësin përsëri i kënaqur.

Dhe kështu çdo natë... Plaku dremit. Të tjerët heshtin. Plaku ngrihet në këmbë dhe pas tij ngrihen të gjithë, sikur lisi të qe shkukur me rrënjë...

— Natën e mirë!

Kullën e mbulon heshtja dhe terri. Dhe kështu çdo natë.

— O mixha Bardhok! E thërrisnin të rinjtë.

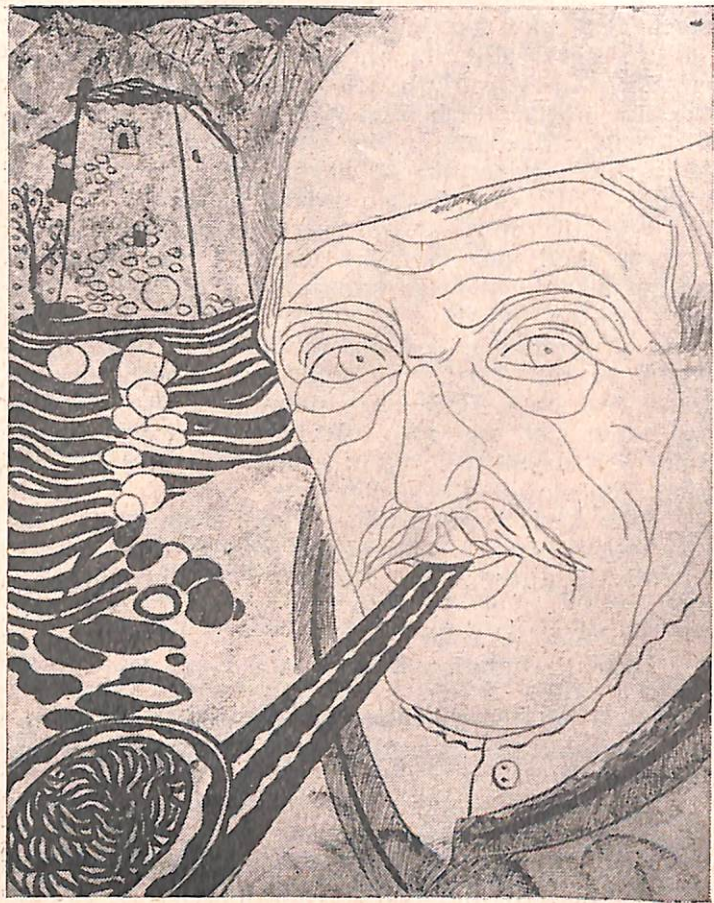
Përrashta binte çiftelia. Dikush këndonte një këngë të re:

«Kulla asht plakë.

Taracat janë të reja...»

— O mixha Bardhok, na po të presim!

Plaku u shkund përfytyrimesh, hyri në dhomë dhe mori lahutën. Çuditërisht ju duk shumë e rëndë. Atij i dukej se mbante në duar një zgjua, ku

dikur kishin zukatur qindra bletë, sepse nën shar-
kun e asaj lahute të vjetër, flinin të gjitha këngët
e fisit të tij...

Papritur plaku doli nga kulla me lahutë. Ai
qëndroi në mes të të rinjvet me atë shtatin e tij
të lartë dhe pak të kërrusur. Supeve kish hedhur
përsëri herkën e zezë me kacurreten e madhe, si
jakë marinarësh. Zjarri i syve të tij bënte dritë
mbi leshrat e bardha që i dilnin nga kësula.

Plaku u mbajt fort në krahët e të rinjve dhe
murmuriti këto fjalë: — U vonova pak, por erdha!

... Pastaj me dorën e tij hoqi dy dërrasa të
kalbura nga ziti i oborrit dhe i lëshoi poshtë, në
kataraktet e tarracave...

YJE MBI LUMË

I.

Kur bora mbuloi rrafsh shpatet e maleve, rrapëllimat e Drinit u bënë të frikshme. Te këmbët e urës, uji shkapetej nëpër beton duke gjiruar si një maqinë centrifuge. Të dukej se këto rrotullime nuk ishin tjetër, vetëm gojët e tmerrshme të një shtaze, që stërmadhoheshin për të përpirë diçka. Mos ndoshta urën?

Një polic që qendronte në krye të urës kish ndaluar qarkullimin e automjeteve. Herë pas here i frynte një bilbili të madh dhe këshillonte për diçka kalimtarët. Por punëtorët kalonin me ngut nëpër urë. Ata rrëshqisnin si hije dhe humbisnin diku, atje përtej në errësirë. Të zënë befasisht në mes dy goditjeve, punëtorët shtërgonin fort këmbët përmbi urë dhe dëgjonin me ankth shkapetjet e ujit për beton, shkapetjet e erës në gjokset e tyre, të asaj ere të marrë, që gryka e Zadejës e lëshonte si një shkulum ngrice që të pret. Dhe nuk po dihej se cila nga këto shkapetje po dhimbte më fort!

— Është mbarsur Drini, sikur i ka ardhur zogu për të dalë — foli dikush.

— Është herët akoma.

— Mos thuaj ashtu, fëmijët edhe mund të dësh-
tojnë...

— Të preftë pika! Gjithmonë ndjell zi!

— Kukumjaçka e hidrocentralit!

Një njeri i veshur me xhaketë të zezë lëkure, që ecte pas këtij grupi punëtorësh pa u vënë re, përsëriti me vete: «... Fëmijët edhe mund të dësh-
tojnë!...».

Pastaj ata humbën në errësirë dhe për disa ças-
te s'u dëgjua gjë tjetër, veç llapashitjes së ujit te këmbët e urës.

* * *

Tani edhe ata që erdhën kishin filluar punën.

Dy maqina njëzettonshe u ndalën në bri të njëra tjetrës dhe shoferët nxuarën kokën nga ka-
binat e tyre. Njëri ishte një kuqal me fytyrën tërë
prenka, që fliste me një zë të mugët si të ariut,
tjetri që dukej më i ri, kishte një fytyrë të pastër,
të lezetshme, dhe ajo xhaketa e zezë prej lëkure i
jepte një pamje krenare që të binte në sy.

— Ç'më je mbledhur ashtu a derëzi, si bythë
kaushi!... — foli i pari. — Apo ke frikë mos të të
hipi Drini në shpinë?

— S'kam gjë jo — tha tjetri shkurt dhe pa qejf.

— Tërë miza qenke, siç duket të ka lindur grua-
ja vajzë!...

— S'ka lindur akoma, Refat, në maternitet e kam
lënë dhe jam një çikë i mërzhitur për të...

Sakaq, i turbulluar, ai futi marshin dhe «Per-
lini» u nis.

— Pale, — ja bëri kuqali, — ime shoqe ka lin-
dur shtatë gjer tani dhe unë s'jam mërzhitur, kurse

ky tutkuni mëriztet për një! Phu!

«Tatra» u nis në drejtim të kundërt.

Kishte zbardhur një ditë dhjetori e ftohtë dhe me lagështirë. Era frynte e fortë. Ajo shungullonte për hesap të vet, pa mundur t'u mpinte dëshirën e punës këtyre njerëzve kokëkrisur. Në kubënë e ulët të qiellit kullosnin me nge një tufë resh si një tufë lopësh të zeza. Dhe njerëzit, të zbuluar cullak në atë rrafsh para erës dhe shiut, dukeshin tepër foddullë me atë moskokëçarjen e tyre.

«Fryj moj erë!

Fryj moj erë e malit, fryj!...»

Këndonte dikush andej nga sondat.

Me të hapur derën, në kabinën e Rifatit u futën përnjëherë kënga dhe era. Era i rrudhi ballin, këngu e detyroi të buzëqeshte. «Kështu po, — tha me vete dhe ju kujtua Xhepi. — Njeriu kurdoherë duhet ta përmbajë veten,» — përfundoi i kënaqur dhe u hodhi nga kabina. Pastaj, si fshiu duart e vajisura në pantallona, i thirri një punëtori:

— Dule! O Dule!

Po era i shkapërderdhte fjalët dhe i merrte me vete. Prandaj Refati kishte të drejtë të mendonte se shoku nuk e dëgjonte.

— More byrazer, si do t'i vejë halli asaj karakatinës së vjetër që m'i ka hapur shalët nga njeri breg te tjetri.

— Për urën thua? S'e ka të gjatë, ajo, kuqo, jooo!

— (Kuqua i satëme!). E pra, për urën them.

Në bisedën e tyre u përziën dhe ca punëtorë të tjerë.

— Mor ta marrsha të keqen, — dëgjohej zëri i një jubanasi — unë ja njoh hilet Drinit. Ky trupin

ka këtu, kurse gojën e ka në male. Bie shi atje dhe barku këtu i fryhet kacek.

— E mandej?

— Mandej, dihet ajo punë. Kur fryhet barku shumë, këputet rrypi i pantallonave...

— Me demek, ti thua se do të thyhet ura? -- pyeti Refati.

— Ku i dihet, plakë asht.

— E plakat nuk durojnë shumë ashtu, me shalë të hapura, — ja pat një vëngërosh, i cili qe afruar pa u vënë re.

— Rri ti, ouf kënetel!

— Pse ndjell zi, sabotator.

— Phuuu! Kukumjaçka e hidrocentralit.

Vëngëroshi, si ndjeu pickimet e tërë atij zgjoi, u tërhoq mënjanë pa u vënë re. Ishte një shkurtabiq që po i afrohej të pesëdhjetave. Dukej i ndrydhur, i heshtur, fliste rrallë, por për dreq. Askush nga punëtorët nuk e dinte se si kish mbirë ai aty, si një bar i keq në mes të grunajës së shëndoshë. Disa thoshnin se ai kish qenë ballist, por kishte të tjerë që e përgënjeshtonin. Në fakt, asnjëri s'dinte gjë të saktë për të. Ai rrinte gjithnjë i ngrysur dhe s'ja hapte zemrën njeriut. Aty më parë kish punuar në komunale. Gjithë ditën mbushte gropat e rrugës.

Vëngëroshi futi dorën në xhep që të nxirrte një cigare. Për çudi nxori 60 qindarka. I shikoi një herë me sy të ndezur prej dhelprë dhe i fërkoj në pëllëmbën e argasur. Pastaj i futi në xhep me një shenjë nervozizmi duke mallkuar. Kështu mallkonte gjithmonë kur paguante lekët në autobuzin urban.

... Krahët e hekurt të vinçave përshkonin kryq e tërthor hapësirën, si akrepa të zinj. Sahati, që ndaj-në ditët me netët.

— Hej, ju atje, ç'më rrini pa punë? — thirri një eskavatorist zeshkan.

Vëngëroshi u drodh, pandehu se i thirrën atij. Grupi i punëtorëve, që bisedonte me Refatin, u nda. Kuqua kërceu në Tatrën e tij dhe iku. Tatra dhe Perlinë lëviznin, kryqëzoheshin. Rruga e ndjente lëvizjen. Ajo ishte një rrugë e re.

* * *

«Fëmija mund edhe të dështojë... Marrëzira! Jam ngritur ters dhe ters po mendoj». Ai ndezi një cigare. Karrocëria e verdhë e «Perlinit» si një djep vigan u ul ngadalë gjersa u shtrëngua fort në shasinë e hekurt. Rrotat kapnin me zor nëpër baltë. «Ama, edhe këta shira, na u ngjitën si rrodhe në çorape leshi!».

Se ku doli aty një punëtor shtatvogël dhe ja preu rrugën mes përmes. Ai frenoi i xhindosur.

— Ore, ku i ke sytë?!

Punëtori ngriti krahët nevrrik dhe i thirri diçka. Por maqina ishte nisur dhe shoferi s'dëgjoi tjetër, vetëm fjalën «prishur». Pandehu se ai punëtori i thënë «je prishur mendsh».

«I rashë në qafë të shkretit. Kushedi si e kishte hallin». «Perlini» çante nëpër xhade me shpejtësi. Ç'bën tani Shpresa?!», mendonte me vete. Do të ketë lindur? Kushedi! Askush s'po duket, kurse nëna më tha se do të më çonin fjalë...». Ai ndjeu cigaren që i dogji buzët. E kapi me majat e gishtërinjve dhe e flaku jashtë. «Ti sigurisht nuk e di, Shpresa, se unë kam ardhur në mëngjez. Ishte shumë herët dhe errësirë. Vështroja me ndrojtje dritaren tënde aty nga rruga dhe vetja s'di përse më dukej me krahë. Po

dhe krahët m'u prenë, kur të thirra dhe ti s'm'u përgjigje. Unë të thirra prapë dhe ti prapë s'm'u përgjigje. Atëhere ika i mërzitur. Ku i di unë ligjet e atij spitali. Unë thosha me vete se ti nuk je në dhomën tënde, por diku, nga salla e lindjes... Fëmija edhe mund të dështojë!...» Ai kafshoi buzët sikur u pendua që lëshoi këto fjalët e fundit. «Ku më doli edhe ai klysh kurve sot tek ura dhe ma futi në tru këtë mendim. Ç'ugurzi!». E kishte fjalën për vëngërashin, për atë që shokët e thërrisnin kukumjaçkë. Te kthesa e rrugës pa «Tatrën» e Refatit dhe ndaloi. Refati zbriti nga maqina dhe ju afrua si me frikë:

— E more vesh? — e pyeti.

— Çfarë?!

— Ura!...

— Çfarë ura, more?!

— Ura pra, është thyer ura!...

Atij ju duk se ndjeu kockat e trupit që i kërcitën.

2

Askush s'e mban mend me siguri nëse atë ditë në Va të Dejës pati apo jo shpërthim minash. Ata që u ndodhën aty afër urës, pak përpara drekës, dëgjuan një gjëmim. Ura në fillim u drodh, pastaj u ça përgjysëm duke lëshuar një ulërimë rënqethëse, si t'ishte një qenie me shpirt. Në gjuhën e valëve dhe të krokëllimave të urës, u zhvillua një dialog i heshur që askush s'e mori vesh.

...Nga zyrat, sekretari i partisë lajmëronte me telefon:

— Alo!... Alo!...

Megjithatë, punëtorët e turneve të tjera vinin vargan. Gjeft natën vonë, përtej urës në xhade, fek-

snin në errësirë dritat e autobuzave urbanë. Një pjesë e punëtorëve nxitonte andej nga Zadeja, kurse pjesa tjetër mbetej e shtangur në këmbë duke vështruar urën që nxinte mbi Drin. Një grumbull yjesh hidhnin dritë mbi urën e thyer. Mbi parmakët e hekurt luanin reflekse dritash të venitura dhe në ato shkëndijime të zbehta, hekurat e ftohtë dukeshin si kurrize peshqish në ujra të amullta. Dëgjoheshin trokëllitjet e trarëve dhe të dërrasave mbi urë. Këto trokëllitje të thekshme përhapeshin me shpejtësi në hapësirë dhe ajri i ftohtë i asaj nate dhjetori u bënte një jehonë të trishtuar. Me sa dukej, kjo jehonë zotëronte mbi gjithçka, edhe mbi mendimet e asaj turme punëtorësh, që rrinte përtej urës e platitur, si një ekuipazh i shpëtuar që vështron nga bregu anijen e vet duke u mbytur.

Mos ndoshta ujrat do të përpinin gjithçka?!

I shkëputur nga zinxhirët e shtratit të tij, Drini hungëronte duke kafshuar me dhëmbët e valëve dhe të shtjellave të marra, dherat e ngjeshur në të dy krahët e brigjeve, ato dhera që gjithmonë i kishin parë nga larg dhe që gjithmonë ja kishin bërë me sy. Në të majtë ujrat kishin vërshuar dhe kishin përmbytur kantierin e ndërtimit. Mbi ujë shquanin silueta drurësh dhe barakash, si silueta barkash dhe direkësh.

Tek ura turma lëvizi e shqetësuar. Mbi çatinë e njërës nga barakat shpalosej dhe furfullonte diçka.

— Është një flamur, — foli dikush.

— Sa mirë janë kujtuar — tha një tjetër.

Turma heshti e platitur përsëri.

— Sa është ora?

— Ç'e do? Sikur do të shkosh të ndërrosh turmin në kantier.

— Shokët sonte punojnë pa turne.

— U lumshin krahët, — i uroi dikush dhe u shkëput nga turma. Pas tij shkuan dhe ca të tjerë. Po nisej autobuzi.

Në qytet jeta vazhdonte normalisht.

Në krye të urës një polic bënte ec e jakë dhe vështronte herë Drinin e herë flamurin që shpalo-sej e valëvitej në kantjer.

* * *

«Perlini» ndaloi në krahun e «Tatrës» dhe Refati shfryu tërë hundë e buzë.

— Hajvan, do të thyesh qafën! I thonë «Perlin» dhe jo pelikan, nuk fluturon, de!...

Shoferi me xhaketë të zezë lëkure ngriti supet me qesëndi dhe vuri buzën në gaz.

— Pse qesh?!... — e pyeti Refati.

— Sepse ime shoqe do të ketë lindur tani me siguri.

— E pastaj?

— Do të më pëlqente të dija se ç'bën në këtë moment fëmija ime.

— Më jep një cigare, pa ta them unë pastaj.

Xhepi i zgjati një cigare.

— Merr frymë, Xhepi, ja çfarë bën. A e di ti se je i vetmi shofer romantik që kam takuar gjer më sot.

— E di ti ç'do të thotë romantik? — e pyeti Xhepi duke qeshur.

Refati rrudhi buzët dhe foli i vendosur.

— E di. Do të thotë të kesh reumatizëm në tru! Por mos u mërzit i dashur. Me gjithë këto vërshime dhe lagështirë...

— Po shkoj, Refat. Ti flet përçart!

— Jo, më thuaj edhe një gjë. Sa rrugë ke bërë gjer tani?

— Sonte s'i kam numëruar.

— Dhe që natën e parë e ke treguar veten të papjekur për baba. Normistit aq i bën të të shkruajë dy tri rrugë më pak.

— Ti flet përçart, Refat. Ika!

— Pse mërzitesh, xhanëm? Sikur s'ke kohë. Ndoshta do të na duhet të punojmë tri turne pa pushuar. Unë për vete jam gati. Normisti tha se do të na i paguajnë.

— Hëëm! Natyrisht, do të na i paguajnë. — Murmuriti Xhepi dhe heshti një çast. — Po ti, a nuk ke menduar gjë për ata shokët që mbetën matanë urës? Unë për vete këto rrugë do t'i shkruaj përgjysëm me Astritin, që nuk arriti të më zëvendësojë.

— Pra, u dashka të punojmë për ata që janë duke fjetur?!..

— Pse flet ashtu, Refat?!..

— Sepse je tuaf njeri, Xhepi. Kështu si ke zënë ti, kurrë s'do të bëhesh baba i mirë. Po nuk të vë faj, lagështirë e madhe, reumatizëm në tru!...

— Kurse unë habitem, Refat, se si nga gjithë këto vërshime dhe kjo lagështi, ti akoma dremit dhe flet përçart.

Refati heshti, picërroi sytë dhe ajo fytyra me prenka, i mori një shprehje të brengosur. Dukej i menduar dhe sikur kërkonte diçka.

— Po plakem, Xhepi!... — foli i penduar dhe iku.

Maqinat u larguan në drejtime të kundërta. Në

xhade, e mbështjellur nga errësira e natës, silueta e «Tatrës» së madhe dukej si autokombajnë.

Ishte një natë e trishtuar, por zhurmat e maqinave dhe zërat e njerëzve i jepnin natës jetë.

Pas pak Refati e afroi maqinën indietro gjer te pirgu i dheut dhe kërceu nga kabina i topitur. Dhëmbët e mëdha të kovës së eskavatorit zunë të krokëllinin dhe ajo gojë e hekurt filloi të villte mbi karocerinë e «Tatrës» gurë e dhé të përzier.

— E kini parë gjëkundi Seferin? — u dëgjua një zë i vrazhdë.

— Kukumjaçkat fshihen në errësirë, — qesëndisi dikush. Refati bëri andej nga dëgjoheshin zërat.

— O Sefer, Sefer, ore!

— Kukuuu-kuk! Kukuuuu-kuk! — e ndjellte një zë hokatar.

— Dule, më jep një cigare, — i tha Refati një burri të shëndoshë.

— Dule, më jep një cigare, — tha një zë i panjohur.

— Sefer, Sefer ore!

— Dule, më jep një cigare, — tha një zë i panjohur.

— Kush është ai këlysh kurve që lllomotit atje? — u hodh Refati.

— Kukuuu-kuk! — u dëgjua përsëri zëri hokatar.

— E keni parë gjëkundi Seferin? — pyeste gjithënjë.

Dulja i dha Refatit një cigare dhe ja ndezi me çakmakun e tij.

— Është zhdukur Seferi, — i tha.

— Do të ketë vajtur në Shkodër me maqinat e

parkut tonë nga rruga e Lezhës, — ju përgjegj Refati.

— E pamundur! Qëpari e pashë këtu rrotull.

— Ka fluturuar kukumjaçka, — thirri një zë basi.

Ata të dy morën rrugën prapa eskavatorit, nën dritat e zbeta të prozhektorëve, që dukeshin si fasha mjegulle të lara nga drita e argjente e hënës. Hapësira përreth ndriçohej aty këtu me llamba të varura nëpër shtyllat, të cilat i tundte era dhe ato shëmbëllenin me portokalle të varura nëpër degë. Herë pas here ato shquanin larg tyre figura punëtorësh të panjohur, siluetat e stërgjatura të të cilëve luhateshin një çast nën hijet e natës dhe meheshin pastaj në errësirën pis. Dulja i binte me bryl Refatit dhe ata shpejtonin drejt hijeve me shpresë se kishin gjetur gjurmët e Seferit, por mbeteshin të habitur nga një zhgënjim optik. Qielli me re, nata me hije, një grumbull yjesh dhe një grumbull llambash bënin konture të çuditshme mbi pirgje dherash dhe shkëmbinjsh.

— Kukuuu-kuk!..

— Një gjë s'kuptoj, — foli Refati, — ç'dreqin ka që fshihet ky, Seferi?

— Eshtë skile nga shpirti. Ja njoh hilet mirë. I shmanget punës.

— Ku të ketë shkuar vallë?

— Ka gjetur ndonjë rrëzë dhe ja ka marrë me gjumë.

— Kukuuu-kuk!

— Mos lëviz! — thirri Dulja. — Kush je ti atje? Tek barakat në formë «L» u dëgjjuan hapa.

— Sefer!

Një njeri po largohej.

— Sefer, ku vete, hajvan, në... të sat ëmë!

Refatit, tek shihet atë njeri shpirtvogël që largohet në errësirë, i hipi një zemërim i marrë ta mbërthente për fyti dhe ta tërhiqte zvarrë gjer në kantier.

— Vetëm po u fute në brirë të kaut!.. — gjëmoi dhe ja dha me vrap pas tij.

Për një minutë ata të tre e humbën njeri tjetrin nga sytë. Errësira i mbështolli në krahët e saj dhe nata u bë e shurdhët.

— Këlysh bushtrë! — i çfryu Refati kur u bashkuan. — Për dritën po vrasim duart ditë e natë, kurse ti vete të fshihesh në errësirë!..

Ata zunë të çapiteshin nën dritën e yjeve.

Po atë natë kish filluar puna dhe për urën. Kantjeri ndorej përmes dritave dhe thëthinte në gjirin e vet jetën e këtyre njerëzve të thjeshtë, mendime, ca këngë netësh plot dritë. Në kantjer asgjë nuk dreliste në këto orë pune të zgjatura.

* * *

«Nga mbiu përmes natës kjo maqinë? Xhepi e shikoi një herë si me dyshim «Skodën» ngjyrë hiri me targë të Durrësit dhe vazhdoi rrugën duke bluar sërishmi mendimet e bardha, që e kishin kaplluar prej kohësh.

Kish kaluar mesnata. Ai nuk kish mbyllur sy. Por ai e dinte se kish kaluar mesnata dhe se një ditë e re po hapte krahët.

«Dje u thye ura, dje më lindi një fëmijë. Vërshimi i lumit është i tërbuar, por ja që jeta jonë vërshon dhe mbi atë. Hëm! Jam romantik, më thotë Refati. Reumatizëm në tru!..». Qeshi. Ndezi një cig-

re dhe kapsalliti sytë. «Ama, i çuditshëm është dhe ai. Ndryshe më foli para tri orësh për rrugët që do të shkruante sonte, ndryshe vjen e më thotë tani: «— A më fal ti, Xhepi, për fjalët e marra që të thashë qëpari?... Ti kishe të drejtë, kurse unë... Kam frikë se po plakem, Xhepi!» Ja pashë se në sy i belbëlitej një mendim i ndershëm, dhe e kuptova se më fliste sinqerisht. Ai qeshi prapë pa e kuptuar përse qeshte dhe kapsalliti sytë. Mendimet e ëmbla i ndillnin gjumë. Por jo një gjumë të vdekur, me mpirje të përgjithshme të sistemit nervor. Ai do të ishte një gjumë i mrekullueshëm, i ndriçuar nga qindra vatra të ndezura, nga qindra ëndrra të bukura që do ta bënë me krahë. Ai nuk është gjumë, është një dehje e magjishme që përpiket t'ja rrokë ndjesitë me çiltërsi ëndrrash, harlisje dëshirash dhe gëzimesh të lindura tani; është një bisedë e heshtur, e bukur, në mes asaj që kishte dhe që ka, në mes asaj që ka dhe do të ketë më pas në jetën e tij.

«Dje më lindi një fëmijë!...».

(— Mirëmbërëma babi!)

Ai hesht i tronditur dhe i duket se nga xhami i përparmë i maqinës i flet një fëmijë.

«Sa të shtrenjtë na qenkan dhe fëmijët! Netë me radhë në shtratin bashkëshortor, çuçurisje ëndrrash dhe fjalësh dashurie, puthje dhe rrokje të ngrohta me njeriun e shtrenjtë, ëndrra dhe mendime, përsëri puthje, ëndrra... mendime... dhe ëndrra pa fund. E të duket se gjithë këto net s'janë tjetër, vetëm çerdhe të pafund prej nga fluturojnë zogj të bardhë që ikin larg, shumë larg... dhe mbetesh me mendimin se gjithë këta zogj të bardhë nuk do t'i shohësh më, se gjithë ai afsh është krejtësisht imaterial. Po ardhka një ditë, papritur ardhka një ditë, që sheh një foshnje,

në qënien e së cilës janë ngjitur tërë afshet dhe netët e tua të dashurisë, dhe ajo krijesë e vogël, e dashur, të belbëzoka: Mirëmbërëma babi!»

— Mirëmbërëma shpirti i babit!

(— Nga më njeh ti, babi, akoma s'më ke parë! Përse nuk vjen të më shikosh, babi?).

— ?!

— (Babi, unë kam një ditë që kam lindur dhe emër akoma s'më kanë vënë. Mami pret që emrin të ma gjesh ti. A nuk ke menduar babi për emrin tim?) Ai nxjerr kokën nga kabina dhe rryma e lëvizshme e ajrit të ftohtë ja rreh fytyrën me një freski të këndëshme. E ndjen veten të lehtë, si me krahë.

...Si shkarkoi, u nis përsëri nëpër rrugën e qullur, duke parë pikëlat e ujit, që shkëlqenin nën dritat e maqinës, si ninëza të rrumbullakta sysh të përlotur. Në kryqëzimin e rrugëve, atje ku më parë kish shikuar «Skodën» e ndalur, i doli përpara një njeri. Xhepi frenoi dhe priti i heshtur.

— Mirëmbërëma, burrë i Shkodrës, — i tha njeriu i panjohur.

— Mirëmbërëma, vëlla!

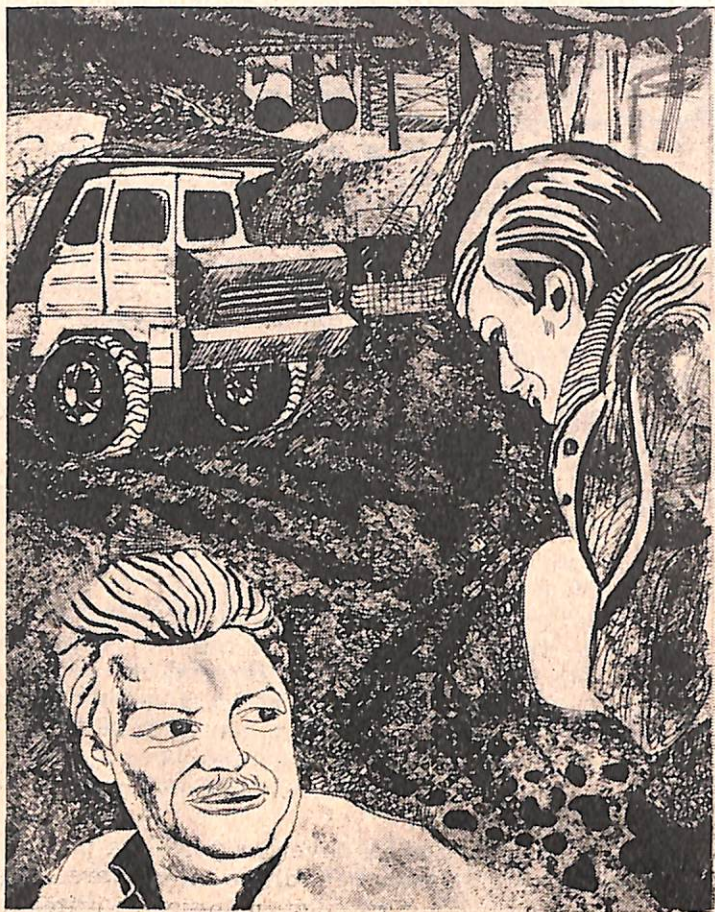
Xhepi pa t'i afrohej një njeri shtatmadh me kasketë, me shpatulla të dala dhe me një fytyrë të madhe të zeshkët. I shkoi ndërmend se ky njeri mund të ishte pikërisht shoferi i asaj «Skodës» së Durrësit, i cili kishte ardhur natën gjer këtu.

— Mos keni gjë nevojë? — e pyeti.

— Jo, jo... — murmuriti shoferi me kasketë. — Po si venë punët këtej?

— Mirë, vetëm ura e thyer na prishi ca punë.

— Do të rregullohet. Urdhëro një cigare... Besoj nuk ke pushuar që nga mëngjezi i ditës së shkuar.

— Jo.

— Dëgjo!...

Shoferi durrsak heshti dhe e shikoi Xhepin drejt në sy.

— Ka ca net që kam fjetur mirë. S'më ha malli për gjumë, kurse ti je i lodhur... A s'ma jep mua «Perlinin» tënd?»... Ta kam bërë gati shtratin në kabinë. Mos kesh merak... Jam shofer i vjetër dhe ua di mirë maqinave me naftë. E di që kjo nuk lejohet, por ti je i lodhur. Sonte mund të bëhet përjashtim!...

— Të faleminderit, vëlla, të faleminderit!

Xhepi iku përnjëherë duke murmuritur diçka nëpër buzë. Ju duk se ky shofer i panjohur, i cili qëndronte në udhëkryq duke ju lutur të gjithë shoferëve që t'i ndihmonte me diçka, ju fut përnjëherë në botën e ëndrrave të tija, si një ëndërr e re, e bukur, e madhe.

«Sa shumë njerëz ka përfshirë drita jonë!» — thirri i habitur.

Ai nxori kokën për ta parë edhe njëherë siluetën e atij burri të madh, i cili, aq papritur, ja kish shuar të gjitha mendimet e vogla intime me një mendim të ri dhe ëndrrat e bukura ja kish ndezur me një ëndërr të re.

Ishte errësirë dhe përmbi lumin e fryrë ndriçonin një grumbull yjesh. Ata sikur dridheshin duke u pasqyruar në lumë si një grumbull dritash të nën-ujshme.

(— Babi, përse nuk vjen të më shikosh?)

JETA NËN ARMË

Reparti ynë ishte vendosur në një luginë që futej si hinkë në mes maleve. Më shumë se male ato ishin kodra të larta, të zhveshura dhe shkëmbore.

Gjatë kohës që qëndrova në atë repart (ndenja dy muaj në kohë dimri) binin shira të shpeshta. Ato ishin shira të ftohta dhe shpesh ktheheshin në flokë të mëdhenj dëbore, që shkrinin me të rënë në tokën e qullur.

Aty nuk mund të gjeje një vend ku nuk të rrihte era. Luginën e përshkonin tej e mbanë erërat që vinin nga lartësitë dhe mbeteshin aty të mbërthyer si në një kthef.

Përmes luginës, pranë e pranë, shkonin rruga dhe lumi. Nga lart ata dukeshin si dy shina paralele. Pastaj rruga ngjitej ndër male, lumi zgjatej akoma nëpër luginë si dantellë e lëvizëshme.

Pas maleve ishte qyteti im.

Një ditë përcollëm ushtarët e liruar dhe reparti ushtoi nga këngët. Makina ishte e mbuluar me mu-shama. Po ata e kishin zbuluar pjesën e fundit të spondës dhe prej aty na përshëndesnin me dorë. Pastaj motori u ndez dhe maqina lëvizi... Befas komi-sari bëri dy—tri hapa para dhe mua m'u duk sikur ai kërkonte ta mbante maqinën... Ushtarët na

përsëritet me grushtet lart duke thirrur: «Parti — Enver, jemi gati kurdoherë!».

Po iknin... Maqina gjithnjë lëvizte dhe gjithnjë zvogëlohej para syve tanë. Unë vështroja komisarin që kishte mbetur në mes të rrugës si i ngrirë. Kishte hequr kapelën dhe e tundte në ajër. Ndërsa era shpupuriste flokët e tij që kishin zënë të thinjeshin.

— Më kanë dashur shumë, — tha me një zë si të huaj.

Unë ju afrova.

— Sepse edhe ju i keni dashur, shoku komisar.

Ai më hodhi dorën në sup pa më vështruar dhe atë çast ndjeva se dora i dridhej.

— E kishin hak, kursant Boga. Ata ishin djem të mirë.

— Po, komisar, vertetë ishin të mirë!... — pëshpërita...

Më në fund maqina mori kthesën. U dëgjuan dy bori të njëpasnjëshme. Lamtumirë, shokë! Lamtumirë, komisar i ynë! — m'u duk sikur thanë.

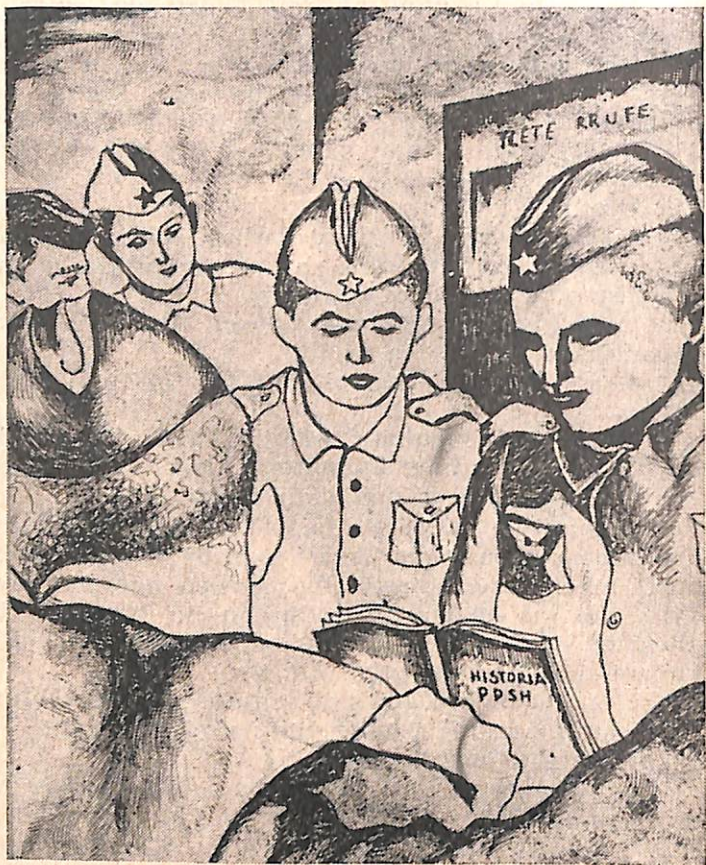
Komisari u kthye me hap të ngadalshëm, kurse unë mbeta akoma aty. Isha i sigurtë se ata përsëri do të mbeteshin ushtarë. Dhe ndoshta ndonjëri prej tyre, me t'u takuar me mësuesin në fshat, do t'i thoshte: «Ju urojmë shëndet, shoku mësues!» Po, tamam si atëhere në repart...

I arrita shokët dhe eca ashtu si ata, kokëulur. Komisar i nxori një paqetë dhe na zgjati cigare. Ne kishim turp ta ndiznim para tij.

— Këtë paqetë ma la njeri nga shokët para se të largohesh. Ndizeni, djem!

E ndezëm dhe vazhduam rrugën. Komisar i ecte i menduar duke mbajtur akoma kapelën në dorë. Ndoshta ai s'e kuptonte këtë gjë...

— Pas një muaji, kështu do t'ju përcjellim edhe ju, — tha pas pak duke na u drejtuar neve, tre kur-santëve, që e shoqëronim. Ne s'folëm! Ai tundi kokën dhe qeshi. — Kështu e kemi ne, ushtarakët. Mërzitemi pak kur përcjellim ushtarët e vjetër. Mësohemi me ta dhe na duket sikur humbasim një pjesë të shpirtit tonë. Ç'është e drejta edhe ata na kuptojnë. Ka pesë vjet një ushtar që është liruar dhe akoma më dërgon letra. Pastaj, natyrisht, mësohemi me ushtarët e rinj dhe ata na bëhen po aq të shtrenjtë sa të parët... Eh!...

Ai tundi dorën dhe u kujtua për kapelen...

Kur u ndamë, unë mora rrugën vetëm, andej nga fjetoret e ushtarëve të rinj. Ecja ngadalë dhe ndjeja në trup kapotën e rënduar nga shiu. Era frynte si e marrë dhe i bashkonte tërkuzat e shiut në vandakë pambarim, duke i përplasur nëpër muret e fjetoreve. Muret dukeshin të bardha e të ftohta. Në atë sfond të bardhë shquheshin mirë parullat e shkruara me bojë të kuqe nga një dorë e kujdes-shme.

Në repart unë shërbeja si oficer. Kisha mbaruar atë vit studimet e larta, e pas një muaji do të mbaroja dhe zborin gjashtëmujor.

Shtyva ngadalë dorezën e ftohtë të derës dhe hyra në sallë. Një grup ushtarësh u ngritën në këmbë dhe më përshëndetën:

— Ju urojmë shëndet, shoku oficer!

— Shëndet paçi, shokë ushtarë!

Ishin ushtarët e rinj. U thashë që të uleshin dhe zura vend në mes tyre. Ata, që të gjithë, i kishin hequr kapat. Vështroja kokat e tyre të qethura dhe më dukeshin ca të rrumbullakta, ca të zgjatura si pjepër... Dhe kur ndonjëri padashur e shkante do-

rën në kokë e s'gjente flokë... fërkonte me shuplakë tullën duke qeshur nën buzë...

Ata m'u dukën të shëndetshëm dhe të gëzuar. Vura re se rrinin të bashkuar togje — togje. Disa ja kishin shtruar domino, disa mësonin karabinën. Aty këtu dukej ndonjë ushtar kokëulur, që shkruante letra... Në fillim, kështu e ka ushtari. I bën zarfat stivë. Pastaj, me kohë, më shumë pret se dërgon...

Nuk e di përse duke ndenjur në mes tyre, m'u kujtuan ditët e mia të para në ushtri.

...Ishim të lodhur ca nga provimet, por që të gjithë ishim gazmorë. Asnjëri nuk e njihte jetën ushtarake. Ne e kishim pritur me gëzim ditën kur do të hidhnim në shtat rroben e ushtarit, por kur u veshëm për herë të parë, na u desh pothuaj një orë. Ishim futur në një dhomë të madhe dhe bënim gallatë: Tek mbështillnim këmbët me pece, na mbetnin jashtë herë gishtërinjtë e herë thembra. Dy oficerët, që na ndihmonin, qeshnin me ne dhe na këshillonin. Na kish zënë belaja me kambalet. Ndonjëri u thoshte «Kambiale». Merceologët tundnin kokën me dyshim, kurse ekonomistët na qortonin... Vetëm mjekët heshtnin. Ata dukeshin të qetë dhe të ngathët.

Oborri i repartit ishte i madh dhe fjetoret të ndërtuara me sistem. Në mes ishte një shesh dhe këndi i kalitjes fizike. Të gjitha rrugët dhe rrugicat ishin të shtruara me kalldrëm. Në krahë të rrugëve frushullonin plepat. Atëhere kishin nisur të binin gjethet e ne bënim shpesh pastrim territori. Sa e mërzitshme na dukej në fillim kjo punë... I mblidhnim gjethet një për një dhe i digjnim pastaj në grumbuj të mëdhenj që kërcëllinin. Pullat e sipërme të gjimnastjorkës i mbanim të zbërthyera, se na dukej sikur na zihej fryma. Andej kalonin shpesh ofi-

cerë. Ne merrnim qendrim gatitu dhe i nderonim. Por kishim harruar se kapën e kishim venë në rrypin e mezit dhe se pa kapë nuk lejohet nderimi me dorë. Shumica e oficerave qeshnin nënë buzë... Ndonjëri shkante te komisari ynë dhe ankohej se kur-santët janë të padisiplinuar.

Ne u mësua shpejt me jetën dhe me rroben e re. Instruktorët ishin të kënaqur, sidomos nga vullneti ynë në stërvitje. Pjesën më të madhe të stërvitjes e bënim jashtë repartit, në poligonin e qitjes dhe në kodrat B. Ne i kryenim lëvizjet në mënyrë të përpiktë. Organizonim sulmin tamam si në luftë dhe hynim nga trashaja në tunel për një kohë rekord. Atë çast, po t'i shtrydhje gjimnastjorkat tona, nxirrin ujë. Ishte djersa jonë. Dhe asnjëri asnjehere nuk u ankua.

Pasdrekeve uniformën e mbanim pastër dhe këpucët i bënim pasqyrë. Ne kishim parë shpesh herë nëpër rrugët e Tiranës ushtarë në liridalje. Na kish qëlluar shpesh herë t'i binim me bryl njëri - tjetrit dhe të thoshim: «Shiko, sa hije i kanë këtij rrobat e ushtarit!». Na pëlqente pra, të ishim ushtarë simpatikë!...

Ne ishim të qeshur dhe gazmorë. Mbrëmjeve këndonim. Orkestra kurdisëj aty për aty. Maqua ishte i shkëlqyer në kitarë. Në vend të xhazit shërbente tavolina, gërneta zëvendësohej me një krehër që Ylli e mbështillte me letër të hollë. Këndonin dy adashat. Bashkimi tiranas dhe Bashkimi shkodran. Pastaj fillonte Fatmiri. Ai i këndonte bukur këngët e dashurisë dhe këngët ushtarake. Kështu ne bënim provat edhe për çfaqjen që do të jepnim në sallën e kino - teatrit. Ishin net të bukura ushtarësh. Por ja që, papritur, ja behte në klasë oficeri i rojës

dhe kënga pritej menjëherë. Merrnim qëndrim gati-tu dhe dëgjonim në heshtje vërejtjet e eprorit. Ai kishte të drejtë. Ne këndonim në klasë, gjë që nuk lejohej. Por ne e kishim shpirtin plot, prandaj edhe këndonim aty ku kënga zinte fill.

...Një ushtar ma preu fillin e mendimeve. Më lajmëroi se po vinte komisari. U ngrita dhe rregullova uniformën. Pastaj, me të hyrë komisari, dhashë komandën «gatitu» dhe u paraqita. Komisari do të bënte punë politike. Unë kërkova leje dhe u largova, sepse atë ditë do të merresha me afishimin e programit të stërvitjes.

* * *

...Tanimë kishin mbetur fare pak ditë. Po sa më tepër afrohej data e lirimt, aq më shumë shtothej vullneti im për stërvitje. I rrethuar nga dashuria e ushtarëve, e ndjeja veten si në mes miqve të ngushtë. Është e çuditshme se, kur je ushtar, edhe pse nën komandë dhe me armët e zjarrit në krah, ndjen në zemër një dashuri më të thellë për njerëzit dhe për tokën. Po, unë e kundërshtoj mendimin se ushtria të bën të vrazhdë. Ajo që disave u duket vrazhdësi, s'është tjetër, vetëm pjekuria që fiton karakterin nën rrobën e ushtarit.

Në mëngjez hidhnim lumin mbi urë dhe delnim ndanë rrugës. Kur mbante moti mirë, bajonetat shkëlqenin. Ne merrnim me vete edhe mitralozat e rëndë. Mbi supet e ushtarëve shihej shtrati me rrotat, arma dhe mburoja... Në stërvitje niseshim me këngë. Pastaj ngjiteshim mbi kodrat duke përdorur variante taktike. Lart ishte poligoni me transhetë që gjarpëronin. Prej atje fjetoret poshtë në repart

dukeshin të vogla si në një maket. Nëpër oborr shiheshin rrjeshta ushtarësh që lëviznin, si përrrenj të gjelbërt. Kur binte shi, reparti dukej si nëpër mjergull. Vështrimi ynë depërtonte përmes mijëra piklash uji dhe çdo gjë atje poshtë dukej si e futur në një rretë.

Një herë erdhi në stërvitje edhe komisarri. Do të zhvilloja temën taktike: «Toga e këmbësorisë në mësymje». Vështrësia kryesore ishte kalimi i lumit. Zgjodha një vend ku uji nuk arrinte më lart se në mes. Po rrjedhja ishte e tërbuar dhe uji akull i ftohtë. U thashë ushtarëve dhe ata nuk u trembën. Ndoi, një ushtar mirditas, më tha si me shaka: — stërvitja asht luftë. or ti, komandant! . . .

Ushtarët ishin shpërndarë në formacion nëpër transhe. Mblodha komandantët e skuadrave dhe dhashë urdhërin e luftimit. Pastaj i pashë ushtarët tek rregullonin pajimet dhe uniformën. Më dukej sikur dridhesha. I hodha një vështrim të shpejtë komisarrit dhe e kuptova se kisha emocione. Nga ana psikologjike e kisha përgatitur vetëveten se pas lumit na priste një armik i vërtetë, të cilit duhej t'i hidheshim në llogore. Po a do të dija unë ta drejtoja sulmin? Sa kohë do të zgjaste kalimi i lumit? Sa? Sa? . . .

«Asnjë minutë!» — i thashë vetes dhe atë çast dhashë komandën për sulm. M'u duk se zëri më doli i plotë dhe i sigurtë. Toga filloi sulmin me «urra!». Komisarri na ndiqte. Në të dy krahët tonë, larg njëri - tjetrit, filloi «zjarri» i përqëndruar i dy mitralozave të rëndë. Detyra e mitralierëve ishte të neutralizonte në maksimum zjarrin e «armikut» gjersa në të hidhnim lumin. Ata po e kryenin detyrën mirë. Unë vrapoja duke mbajtur në dorë pistoletën dhe duke tundur grushtin tjetër.

Papritur ndjeva se turri m'u pre. Nuk mund të vrapoja më si më parë. Isha futur në lumë. Vetëm atëhere ndjeva ujin që m'i mbushi këpucët dhe më qulli pantallonat. Por çuditërisht ftohtësinë e tij nuk e kuptova dot.

Mitralozat vazhdonin «zjarrin» dhe ne po i afroheshim bregut tjetër. Po rryma ishte e fortë. Kapota e rënduar na pengonte të lëviznim më shpejt. Ushtarët ishin hapur në formacion zinxhir. Vura re se njëri po mbetej prapa. Ai lëvizte ngadalë... ngadalë. Pastaj qëndroi. Bëri një përpjekje të fundit dhe u përpoq të gozhdohej se rrjedhja e shtynte përpara. U nisa në drejtim të ushtarit, po m'u desh të ecja kundër rrymës. Ishte diçka e vështirë. Toka sikur më rrëshqiste nën këmbë dhe gjer në bel më dukej se më «bombardonte» një uragan i fuqishëm. I zgjatëm që të dy duart njëri - tjetrit dhe u bashkuam.

— Jam vrarë në gju, shoku komandant, — më tha ushtari. — U rrëzova tek po vrapoja.

I thashë të hidhte armën kraheqafë dhe e mora në shpinë. Njëherë nuk e ndjeva, por kur hodha hapat e parë, e kuptova se nuk do të mund të dilja gjer në breg. Gjunjët më dridheshin dhe me tërë atë peshë në kurriz nuk mund të çaja përpara. Atëhere e qortova veten se, sa kohë kisha qenë student, nuk i kisha kushtuar aq kujdes kalitjes fizike. Por gjyqi me veten që i shkurtër. «Urratë» e forta të ushtarëve më sollën në vete. «Zjarri» i mitralozëve tanë rreshiti.

Tani dëgjoheshin vetëm «gjëmimet» e tmerrshme të bombave të dorës. Pas pak do të fillonte lufta trup me trup...

Por, ç'po ngjiste kështu? Unë isha në ujë e djer-

sia. Ç'ishte ajo darë e hekurt që me shtrëngonte fy-
tin? Shoku më kishte vënë dorën në grykë. Ai
shtrëngohej dhe mua po më zihej fryma. Mua më
merreshin mentë. Në shtjellën e marrë të lumit pas-
qyrohej qielli e mali, e thyheshin e përthyheshin,
e rridhnin me një zhurmë të potershme që të shur-
dhonte. Çdo gjë përreth pasqyrohej në ninëzat e syve
të mi, e turbullt dhe konfuzë. Unë i humba forcat
dhe sytë m'u mjegulluan.

— Kursant Boga, mbahu!... erdha!... Mbahu!...
kursant. . .

Kush më thërriste?

— Lëshomë, komandant, lëshon.ë! — më thoshte
ushtari gjithnjë

(— Erdha, kursant Boga!)

Dikush e mori ushtarin dhe unë u ndjeva i
lehtësuar. Solla kokën. Ishte komisarari.

Kur dolëm në breg, ushtarët u rrjeshtuan. Ko-
misari vranoi me ne gjer në repart. Ushtarët u fu-
tën në banjo.

— Vepruat mirë, kursant Boga! Shpëtuat një
shok të «plagosur»!..

— Po të mos ishit ju, komisar...

— Do të ishte një tjetër, — më ndërpreu ai. —
Po në fund të fundit dhe unë jam ushtar.

Ai qeshi. Që të dy kullonim ujë.

— Shko ndërrohu tani! — Më urdhëroi ai.

— Si shkoi sulmi, shoku komisar?

— Sulmuat shpejt dhe befasisht. Mirë, kursant
Boga. Ky ishte sulmi i fundit për ju. Nesër do t'ju
përcjellim...

Tek ndërroja rrobat, kujtoja vetëm fjalët e
fundit: «nesër do t'ju përcjellim!» Atë çast e ndjeja
veten më shumë se kurr të lidhur me ushtarët. Isha

mësuar mes tyre dhe më dukej se përjetësisht ata do të ishin shokët e mi. Më vinte çudi që nesër nuk do të vishnja më këto rroba, nuk do jepja më komandën për sulm... E pra, unë e dija se një ditë do të ndodhte kjo gjë, por jo kaq shpejt dhe pa pritur...

Dy shokët e mi ishin në pikëhapje, 5-6 km larg. Sigurisht do t'i lajmëronin me telefon. Unë i prita atë natë, po ata s'erdhën. Kisha një propozim...

Në mëngjez i vajta komisarit në zyrë. Ai më përshëndeti i pari.

— Prisja t'ju shihja ndryshe, kursant Boga, — më tha.

— E si, komisar?

— Me rrobe civile. S'besoj të të shkojnë ato, kaq shumë sa rrobet e ushtarit.

Unë pohova duke qendruar gatitu.

Komisari më tregoi një karrige dhe unë u ula aty.

— Desha t'ju them diçka, shoku komisar...

Ai më hodhi sytë dhe qeshi.

— E dija se do të vije patjetër, kursant Boga. Më pëlqen shqetësimi juaj. Para pesë minutash dolën nga zyra dy shokët e tu. Ata ishin nisur që me natë. Dhe më thanë hapur: «Do rrimë dhe ca ditë shoku komisar. Nuk mund t'i lemë ushtarët vetëm. Ne do të ikim vetëm atëhere, kur të vijnë oficerët që do të na zëvendësojnë!»

— Po, kjo gjë më shqetëson, komisar.

— E pra, më lajmëruan se gjer në darkë oficerët e rinj do të jenë këtu.

Ai qeshi, qeshi fort dhe më hodhi krahët në qafë.

Gjersa hipëm në maqinë, fytyra e tij ashtu më mbeti para sysh, e qeshur dhe e gëzuar. Vetëm kur

u nisëm, fytyra ju bë disi e vrejtur dhe sytë i morën një shprehje të menduar. Qendronte në këmbë me kokën e zbuluar dhe flokët gjysmë të thinjur ja shpupuriste era e malit. Në ajrin e ngarkuar me lagështirë shquante si rubin ylli i kuq i kapelës, të cilën ai e tundte vazhdimisht. Kurse ne i thërrisnim:

— Lamtumirë, shoku komisar! Lamtumirë!

NATËN TEK URA

— *Vullnetarëve të brigadës «Qemal Stafaj» që punuan në urën e parë të hekurudhës Rogozhinë-Fier. —*

...Ca re të zeza ju ngjeshën qiellit si një suva e trashë e errët. Papritur humbi dhe drita e venitur e yjeve, e mbi kamp ra një hije e rëndë. Ishte vonë dhe frynte erë. Era frynte dhe luhatej skutave duke lënë gjithandej gjurmë lagështire si një fshesë e lagësht. Herë pas here dëgjoheshin hapat e rojeve të natës, që silleshin qerthull nëpër oborrin e madh. Pastaj pllakoste heshtja dhe përsëri dëgjoheshin hapat dhe era...

Nuriut i doli gjumi. Ai vuri vesh dhe dëgjoi tjegullat e pullazit që çuçurisnin. Shiu kish zënë me të madhe. Ato qindra pika uji ishin qindra sqepe pëllumbash që çukisnin misër në pllaka llamarine.

— Ta marrë dreqi! — tha i trembur dhe ndenji një hop ashtu, i mbështetur në brryla. — Shi! E gjeti kohën ky i uruar.

Nga fundi i kapanonit vinte një tingull i zgjatur monoton: tik!... tik!.. tik!.. Pikonte ça-

tia. Zhurma shurdhonjëse e një bubullime i preu fillin e mendimeve. Heshtje. Tik!.. tik!.. tik!.. Vullnetarët flinin. Dëgjoheshin vetëm hapat dhe era...

— Shi! — tha prapë duke u ngritur me nxitim dhe nxori kokën në dritare. Në oborrin e kampit pa ca njolla të rrudhura. Formoheshin pellgjet e para. Në qiell feksi një hark elektrik, forca e të cilit ju duk sikur i përshkoi gjithë trupin. Shiu që binte përjashta e bëri fare esëll.

— Kadri! — i thirri shokut përbri.

Vullnetari i vogël, pesëmbëdhjetëvjeçar, u sull në krahun tjetër duke murmuritur. Ndoshta shihte ëndërr.

— Fli ti vëllako, fli!.. Gjumin e ëmbël, vëllako!

Pastaj zbriti nga shtrati i sipërm dhe ju afrua Sadikut, komandantit të brigadës.

— Shi!.. — qe fjala e parë që i tha. — Gropat e bazamentit do të mbushen me ujë. Nesër do të ketë punë vetëm motopompa.

— Zgjo shokët! Ata më të fortit!

Pas një minute në kapanon qenë zgjuar dhe veshur pesë vullnetarë.

— Dëgjo, — i tha Nuriu Sadikut — s'ka nevojë për shumë njerëz, mos bëni alarm.

— Ti për vete shtrihu, — ja ktheu komandanti.

— Doktorit të ka thënë të rrih në shtrat...

Nuriu rrudhi buzët.

— Po kësaj si i thonë? Të vish në aksion dhe të rrih shtrirë si guak! Po vete të zgjoj Rakipin. Ju më prisni tek ura.

Kur hapi derën, ndjeu pikat e para të shiut që ju përplasën në fytyrë. Era e harlisur që vinte nga deti, uturonte e zhurmëshme duke përplasur retë

njëra me tjetrën. Ato shtrydheshin dhe shiu binte me shtëmba sikur të ishte çarë dhe qielli vetë.

Ai vraponte në rrugën e drejtë duke tërhequr nga pas siluetën e stërmadhe që e shoqëronte si një njeri i padukshëm. Nën dritën e dobët të elektrikut, tani dukej mirë trupit i tij i bëshëm, me gjoksin e dalë, me shpatullat e gjëra si shpatulla demi. Tiparet e prera dhe cipa e zeshkët e fytyrës i jepnin pamjen e një minatori.

Tani e kishte erën përballë. Ajo frynte si e marrë duke i bërë tepër të rënda pikat e shiut. Ai e ndjente shiun që përplasej mbi trupin e tij si një tush guriçkash. Pa dashur ju kujtua se po kështu kishte vrapuar një natë në fshat, kur kishte rënë zjarr. I pari kishte arritur në vendin e zjarrit dhe i pari ishte futur mes flakëve përcëlluese. Ai e ndjente dhe tani shkulmin e flakëve zharitse, marramendjen nga tymi i çmendur, tëmblat si të mbërthyera me vidha hekuri... Por atëhere kishte rënë zjarr kurse sonte, sonte nuk kishte asgjë të jashtëzakonshme; madje, ndonjërit, mund t'i dukej fare e parëndësishme... Por ai e kuptonte se duhej bërë edhe kjo. Gropa e bazamentit do të mbushej me ujë, por gropa duhej thelluar dhe një metro. Thellimi ishte domosdoshmëri, prandaj tek ai vepronte si një ligj. Atëherë përse të mos punojë sonte motopompa dhe nesër të vazhdohet thellimi?! Përse të shtyhet betonimi goftë edhe një ditë?!

Me këto mendime u ndal një çast përpara hotelit ««Myzeqeja». Nga larg vinte mbyturazi uturima e një maqine. Pra, ai nuk ishte vetëm; mijra njerëz të tjerë vigjëlonin dhe punonin sonte përmes shirave të natës. Një afsh i ngrohtë i pushtoi parzmin. Mori frymë thellë dhe u nis me hap të shpej-

të. Tani po kujtohej për shtëpinë e pompistit. Ju afrua një pallati, lexoi numrin e hyrjes dhe u ngjiti në katin e tretë. Trokiti. Heshtje. «Po sikur të jetë i sëmurë!» — I shkrepri papritur! Tak! Tak! Tak! Priti. Më në fund ju përgjegj një zë gruaje.

— Rakipin, ju lutem, — i tha Nuriu me një frymë. — Sonte duhet të punojë patjetër moto-pompa.

Heshti dhe ju duk se një zë burri i pëshpëriti diçka gruas...

— Më vjen keq, — foli gruaja, — po Rakipi mbrëmë ka pasur temperaturë. Sidoqoftë... më vonë... ndoshta...

Fjalët e fundit Nuriu i dëgjonte të shkëputura! Ai kishte filluar të zbriste shkallët. Zbriste ngadalë dhe kokëulur. I vinte çudi se si njeriu mund të sëmuret në një natë të tillë...

Tek po dilte nga hyrja, pa dritë në një dhomë të katit të parë. Një foshnjë po qante. «Hë, xhan i vëllait, i tha. — Përse rri zgjuar? Fli, xhan, fli! Gjumin e ëmbël! Është natë» — tha.

Shiu po bëhej më i dendur. Nuriu ishte bërë qull. Ngriti jakën e palltos dhe u nis... Kësaj radhe kaloi nga menca e punëtorëve që të dilte më shkurt. Në sektorin e urës pa dritë. «Shokët paskan arritur.» Shpejtoi hapin dhe ju bë sikur dëgjoi zhurmën e motopompës. «Ju lumtë, djema!» — i shpëtoi një thirrje.

U nis me vrap si i krisur. Buuum! Buuum! Bum!... Motopompa u shua. «Ç'djallin pati?» — shfryu i dëshpëruar dhe qëndroi. Kur arriti tek ura, shokët nuk e pyetën. As ai nuk u tha gjë. Nganjëherë, heshtja shpreh më shumë se fjala. E qartë. Punën e pompistit duhej ta bënte ndonjëri prej tyre.

Fjalë goje! Po cili? Nuriu?! Jo, ai s'ja shkrep fare. Agimi?! Sadiku?!. E provuan, pa sukses. Jani?! Po, Jani. Ai shejtani ka ndenjor shpesh pranë motopompës.

— Jani, — thirrën të gjithë.

Në mes tyre, Jani, është më i vogël nga shtati dhe më i ri nga mosha. Në vështrimin e parë të duket i ngathët, aq sa thua se ky njeri nuk e nxjerr dot qimen nga qulli. Por, po ta shohësh në punë, të habit shkathtësia e atyre duarve që lëvizin gjithmonë dhe që gjithmonë djersijnë.

— Këto duar kanë lindur vetëm për punë — u thotë shokëve dhe niset për tek ura.

Kur ka turnin e parë, i ndihmon turnit të dytë. Veçanërisht atëhere rri te motopompa. Atij i pëlqen shumë mekanika dhe mendon se një ditë do ta ngasë traktorin nëpër arat e kooperativës. Ajo ka për të qenë me të vertetë një ditë e lumtur.

— Jepi manivelës ti! — i thotë Nuriut duke ju afruar motopompës.

— Pheee! — dëgjohej Nuriu që pështyn shuplakat e duarve. Ai është bujk dhe i ka mbetur ky zakon nga parmenda. Në mes të dhëmbëve të bardhë skuq si një copë mishi e prerë, e përgjakur, gjuha e palosur. Për një çast dëgjohej vetëm zhurma e manivelës dhe më pas motori që uturon. Jani shpejton t'i hedhë rrypin e transmisionit, por më kot. Rrypi i ngeli në dorë.

— U shua! — pëshpëriti me një fije zëri, sikur të mos e besonte.

— U shua! — përsëriti Sadiku dhe të tjerët ulën kokën.

Vetëm Nuriu nuk tundet nga vendi. Duart e tija kanë mbetur akoma në manivelë, sikur të ishin

të salduara. Madje edhe ai vetë duket si një zgjatim i motopompës.

— Hajde Jani, edhe njëherë!

E provuan: një!.. dy!.. tre!.. — Dhe për aq kohë, në qiell feksën dy vetëtima. Zhurma që pasoi qe shurdhuese. Ajo u duk se erdhi nga larg dhe u meh dalëngadalë duke u varrosur në gropat e bazamentit. Në dritën luhatëse të llambave hijet e vullentarëve u përthyen. Ca trupa të qullur u mblodhën kokë më kokë.

— Kaloi mesnata — foli dikush.

Në vend të përgjigjes u dëgjua një hukatje. Dy buzë të vogla u rumbullakuan dhe hukatën përsëri. Kësaj radhe avulli i ngrohtë i mbështolli mirë gishtërinjtë që ishin ngjitur te buzët.

— Bën ftohtë, tha Jani.

— Dhe shiu nuk ka të sosur!..

Dhe era fryn si e marrë. Era u shpupurris flokët e qullur. E pikat e shiut të bien mbi zverk. Prej aty uji rrëshqet përgjatë kurrizit si në një lug. Një rrëqethje mpirëse të përhapet nëpër shtat. Kokat e qullura lëvizin dhe bashkohen përsëri. Në tokën e lagur ravizohen hijet e tyre. Ata herë afrohen, herë largohen. Hijet lëvizin rrafsh me tokën dhe vjen një çast kur duken të çuditshme. Pesë trupat hije lidhen në një pikë të vetme, që duket si një kokë. Atëhere, sytë e vullnetarëve shkëlqejnë më fort. Ata mbështeten sup më sup dhe shihen sy më sy. «Ç'mund të ketë, Jani?» — pyet Sadiku.

Jani ngre supet dhe koka e vogël i humbet aty. Nuriu e vështron. Dhe Jani e vështron. Janë dy vështrime që shkrihen dhe linden një mendim të përbashkët. Si zhurmë e këtij kontakti dëgjohet zëri i Nuriut:

— Rezervuari i naftës!

— Ma more nga goja, — i thotë Jani dhe kërkon naftë.

Fuçinë e rrëmbyen të gjithë dhe rezervuari mbushet plot.

— Pheeee! — pështyn duart Nuriu.

— Jepi! — e nxisin shokët.

Krakëllima e manivelës përhapet nëpër ajër si një rënkim. Duket se atij organizmi të hekurit që kollitet, po i thyhen brinjët.

— Jepi! Jepi...

— Phëëë! Phë!..

— Buuum!... Buuum!... Buuum!..

Hekuri është kryeneç. Hekurin e mund vetëm mjeshtri. Ata janë fshatarë dhe janë mësuar më shumë me tokën dhe me drurin. Ah, sikur të ishte fjala për parmendë!...

Motori shuhet e Jani ulet ngadalë mbi një arkë të përmbysur. Ul kokën dhe e mbështet mbi shuplakat e vogla. Sa e rëndë i duket sonte. Ndoshta nga shikimet e shokëve që janë shtangur afër tij... Pastaj hijet lëvizën përsëri dhe u shpërndanë në gjysëm errësirën. Atje mbeti vetëm Jani dhe Nuriu, silueta e të cilit shquante pranë motopompës si zgjatim i saj.

— Jani!

— Se si më vjen, Nuri. Sikur jam unë fajtor...

Një vetëtimë lëshoi dritën e kuqe mbi gropat e bazamentit. Sipërfaqja e ujit lëvrinte e lloqçitej si të kishte zjarr përfund. Binte shi i rrëmbyer. Era i bënte jehonë përroit të Lushnjës, që kaonte aty pranë. Përroi kish zënë të fryhej dhe ujërat rrëkëlleheshin nëpër zall. Përreth bazamentit rrëpirat lëshonin në gropa ujvara të vogla ngjyrë dheu.

— Nuk e kuptoj, përse nuk erdhi pompisti?! — i tha Agimi Sadikut.

— Nuriu më tha se ishte i sëmurë...

— E paska gjetur kohën të sëmuret!...

— Pse flet ashtu, Agim?! — i thirri Nuriu duke u afruar. Para tri netësh Rakipi punoi gjithë natën. Dhe binte shi si tani... E shoqja më tha se kish pasur temperaturë.

— Po ti, a nuk je i sëmurë? — e pyeti Sadiku duke e vështruar në sy.

— Budalla! — qeshi Nuriu. — E kush sëmuret në aksion? Mua më duket se këtu njerëzit bëhen më të fortë.

Atë çast, te motopompa, u dëgjua një krisje metalike. Ata sollën kokat dhe panë Janin me një tub të hollë në dorë.

— E gjeta, e gjeta! — thërriste vullnetari i vogël dhe kërcente na gëzimi si një zog. Ndoshta as Arkimedi në kohën e tij s'kish thirrur më fort: «Eureka!». Jani kish mundur vertetë të gjente difektin. Në kohën kur rezervuari kish qenë bosh, tubi i naftës kish marrë ajër dhe kështu qarkullmi ishte ndërprerë.

Pas pak, motori u ndez. Nuriut nuk i besohej. Ai ndiqte me ankth buçitjet e motorit. Tubi dergues filloi të nxirrte ujë. Dhe uji që dilte nga goja e tubit, atij i dukej si një shkulum fryme që delte nga goja e një njeriu, të cilin e kishin pandehur të vdekur. Një britmë habie i shpëtoi padashur.

— Jani, ti vërtet do të bëhesh një traktorist i i madh, — tha Nuriu dhe ju hodh shokut në qafë.

Sheshi përreth sikur u ndriçua nga mijra drita.

— Gimi, shiko tubin marrës, — thirri Jani.

Agimi u bë gati.

— Jo, ndërhyri Nuriu. — Për tubin kujdesem unë!...

Por Sadiku kërceu më shpejt në skelën e parë. Ëhë! Ëhë! Nuriun e zuri kolla.

— Plaç! — i tha vetes. — Tani u kujtove ti!..

— Shko, Nuri. Ti je i sëmurë.. Tani pak punë na mbeti.

— Jo, mor jo, s'kam gjë unë!.. «Skapamentua» është prishur ca, po do rregullohet pastaj..

Ai fliste gjithmonë me shaka dhe nuk ankohej kurrë.

Nuriu futi gishtërinjtë e trashë në flokët e dendur. Leshrat i ranë mbi ball. Uji i rrëshqiste curril nëpër faqe. Qe lagur gjer në palcë. Nxori shaminë dhe fshiu kokën... Ndërkaq ju afrua tubit dërgues. Hm! përse nxjerr kaq pak ujë?!

— Dëgjo, Sadik! Tunde një çikë tubin. Ndoshta është zhytur në baltë.

Sadiku tundi tubin.

— Po tani?

— Njësoj!

Sadiku zbathi çizmet, zhveshi pantallonat dhe hyri në ujë. Uji i vinte gjer në kofshë. Ai kontakt i menjëhershëm me atë masë të ftohtë, ju duk i tmerrshëm. Për një çast e përshkuan dridhjet. E kapi tubin fort dhe e tërhoqi.

— Ashtu!.. mirë.. edhe një çikë! — dëgjoji zërin e Nuriut.

E tundi fort. Por tubi i lagur, i rëndë, i shpëtoi nga dora. Cifla uji të fëlliqur, që u ngritën me presion e qullën. Megjithatë, nuk nxori asnjë zë. Ai u nis drejt skelës duke hequr me mundim këm-

bët që i zhyteshin në baltë. Pas tij mbetej një vazh-
dë uji i turbullt, i pistë.

Gjatë kësaj kohe pa u vënë re, dy njerëz, ishin
afruar te motopompa. Era nuk frynte më si më parë.
Në qiell retë po harreshin duke marrë një ngjyrë
të zbardhytë.

— Pse erdhe, Kadri? — e pyeti Nuriu.

Vullnetari i vogël i shkeli syrin. «Mos më lar-
go!» — desh t'i thoshte. Nuriu e vështroi me sy të
ndezur dhe s'di përse ju kujtua ajo foshnja që qante
në katin e parë. Atij ju duk sikur foshnja ishte
rritur shumë shpejt, brënda një nate, dhe kish vra-
puar përmes shirave gjer tek ura, për të parë se
ç'bëhej, për të bërë dhe ai diçka. «Fli, xhan i
vëllait, fli i qetë! Gjumin e ëmbël!».

Kadriu i buzëqeshi dhe i shkeli syrin përsëri.

— Rakipin e takova rrugës, — i tha duke i
hedhur një sy kalimthi.

— Po vjen — tha Nuriu. Nuriut i erdhi mirë
kur e pa... «S'ka mundur dot, e ka vrarë ndërgje-
gja», — mendoi.

— Tungjatjeta! — i përshëndeti Rakipi.

— Tungjatjeta! Rakip — tha ai.

Kurse Sadiku kaloi aty pranë disi i ftohtë.

Rakipi zhveshi pallton.

— Na, vishe Sadik, qënke lagur shumë. Çelsat
janë në xhep, hape barangën dhe futu brënda — i
tha përsëri Rakipi.

Sadiku u ndal dhe i buzëqeshi.

Nuriu i ra supeve me dashmirësi. Pas kësaj
pasoi një heshtje e shkurtër. Rrinin që të dy si mbi
gjemba. Dukej se ata kishin diçka për t'i thënë
njëri-tjetrit dhe nuk ja thoshin dot. «Ky është më

i sëmurë se unë», — mendonte Rakipi. Pastaj e prishi heshtjen Agimi:

— Tubi po nxjerr pak ujë.

— E shoh, — tha Rakipi. — A i keni vënë filtrin tubit marrës?

— Po.

— Ndoshta ka hasur në tokë të fortë.

— E pamundur, poshtë ka baltë.

Rakipi ju afrua gropës.

— Tubi s'vihet ashtu, djema, duhet ngritur ca. Dale ta fikim një çikë motorin.

— Jo, motorin s'duhet ta shuajmë për asnjë çast, — thirri Nuriu. Atij i dukej se po të shuanin motorin do t'i zinin frymën njeriut, të cilin sapo e kishin ngjallur. — Tubin e ndreq unë!

Pa bërë fjalën dysh, zbriti në skelën e dytë. E pushtoi tubin me ato duart e tij të mëdha dhe e ngriti mbi supe. Në gjysmë errësirë trupi i tij muskoloz, dukej si një statujë e derdhur në bronx.

Rakipi solli me nxitim nga baranga një mbështetëse.

— Tani çdo gjë është në rregull!

Motopompa punonte normalisht. Nga gryka e tubit marrës uji shpërthente me vull. Ushëtima e përroit përzihej me ushëtimën e motorit dhe me zërin rinor të Nuriut, që qeshte gjithnjë. Ai rrinte pranë Rakipit dhe e pyeste si një fëmijë kurioz.

— Sa kohë mund të zgjasi?

— Dy orë.

— Dy orë?! Domethënë në mëngjez mund të vazhdojmë gërmimet.

— Po...

Gjithë ky shqetësim fisnik, Rakipin e trondiste. Ai e vështronte Nuriun drejt në sy dhe, sa herë që ai

kollitej, atij i dukej sikur e godisnin me kamxhik. Ai kërkonte t'i thoshte diçka, diçka të fshehtë, që e mundonte, por i vinte turp dhe heshtje. Nuriu i buzëqeshte vazhdimisht. «Më parë duhej të kisha ardhur», mendonte pompisti i penduar. Ata që të dy ishin të sëmurë dhe përpiqeshin kush e kush ta lehtësonte tjetrin.

Vullnetarët u përqaftuan nga gëzimi.

...Tanimë shiu ishte bërë tepër i imët. Nga lindja qielli mori një ngjyrë të nderur, të purpurt. Shiu dukej fare i kuq, të dukej sikur ishin shkrirë tërë yjet e qiellit dhe dyndeshin tani nga lartësitë tërkuzë — tërkuzë, në formën e një zjarri fosforeshent. Qielli u vesh me një rrjetë të hollë najloni, në nyjet e së cilës ishin nderur drita. Po humbnin yjet. Për pak, agimi do të çpaloste krahët e tij të bardhë. Dhe në këtë agim të bardhë, gëzimi i vullnetarëve ishte akoma më i madh. Brigada vazhdoi thellimin e bazamentit.

NË FSHATIN MALOR...

Një njeri ecte me hap të nxituar përmes një are të vogël, ku ditë më parë kish hyrë traktori dhe shikonte me ngulm një trung të madh lisi, të vetmuar, që nxinte si kufomë. Pastaj ju afrua pa qejf, e mati mirë me sy dhe e goditi dy-tri herë me sëpatë poshtë, pranë rrënjëve të zgërbunjta, si të donte të provonte në mund ta rrëzonte me pak goditje.

— Ka mbetur qyq, si i vetmi dëshmitar i atij zabeli, që mbahej deri dje!

Muzgu i hirtë që po rrokomisej nga faqja e malit, shtynte ngadalë për nga lindja hijet e zbehta të asaj dite, që po mekej. Atij ju duk sikur përreth çdo gjë u mbulua përnjëherësh me një dritë të mugët, thinjoshe dhe ndjeu në shpirt një ankth që e shtyu të largohet.

— Do ta pres kur të kthehem, — foli me vete dhe e goditi trungun me majën e këpucës. Ai mori rrugë përsëri duke shkelur mbi tulet e fushës dhe duke ndjerë dheun që thërmohej poshtë këmbëve të tij, dheun e zi plot shëndet, që atë vit kish ngrënë për herë të parë thikat e plorit. Pas pak u var poshtë një monopati që të shpinte më shkurt drejt stallave të kooperativës. Kurse atje përtej, mes muz-

gut që po çmbështillej, nxinte akoma trangu i vetmuar, i heshtur si një karakoll që i rrinte arës mbi kokë. Nga të ecurit ishte vështirë të jepje një mendim të saktë për moshën e këtij njeriu. Ai dukej më shumë si një djalosh i ri në lulen e moshës, që ecën gjithnjë me zhdërvjelltësi, duke nxjerrë gjoksin përpara dhe duke shtrirë hapin si ushtar. Ndoshta, askush s'mund ta besonte se ai po u afrohej të pesëdhjetave. Eshtak, me një trup që s'të binte fort në sy, ai kishte mundur t'u bënte ballë viteve në mënyrë të çuditshme. Tërë ajo energji që fshihte organizmi i tij ishte si uji i atij pusit, i cili, ringjallet e përtërihet nga burimet e nëndheshme. Në tëmla koha kish hasur në dy rrasa guri, të cilat s'kish mundur tjetër, veçse t'i gërvishte pak; madje, ato pak qime të bardha dukeshin të parakohëshme në atë pyll flokësh që nxinte katran. Për këtë njeri mund të besoje se nuk do të plakej kurrë.

Tek sheshi i madh përpara stallave Vata pa një njeri të kërrusur, që shkonte duke zvarritur hapat, nga pesha e rëndë e një thesi të mbushur, që mbar-te mbi kurriz. Vata e shikoi me dhembshuri Bajramin, rojtarin e stallave, këtë plak zezzek që s'i pushonte kurrë as goja dhe as duart. Plaku shtrembëroi qafën e tij të hollë me damarë të tendosur dhe ja nguli Vatës ata sytë e tij të vegjël, ku shndriti një shpresë e mirë. Ata shkëmbyen një përshëndetje të shkurtër; ndërkaq Vata rrëmbeu thesin nga kurrizi i plakut dhe e hodhi në shpatullat e tija me një «hopa», sikur ta hidhte atë nga dhogat e vjetra të një qerreje në karrocërinë e fortë të një maqine. Plaku, i lehtësuar, drejtoi shtatin hollak dhe e shoqëroi me sy bashkëfshatarin e tij, që shkonte përmes

sheshit duke vrapuar, me ato këmbët e shkurtëra, të forta, si dy qysqi prej hekuri.

— Ky njeri nergut ka le me u lehtësue hallet të tjerëve, — murmuriti plaku dhe nxori qesen e duhanit.

Tre thasët e tjerë që mbetën, Vata i futi brënda me lehtësi. Ai kishte një metodë të vetën për t'i ngritur peshat e rënda nga toka në kurriz. E kapte thesin nga gryka, e ngrinte ca pezull, fuste poshtë trinën e këmbës së djathtë, dhe duke kombinuar lëvizjen e këmbës me të duarve, sa çel e mbyll sytë, thesi bënte vend në shpatullën e tij.

Pastaj, si drodhi një cigare nga duhani i sertë i plakut, Vata nxori vraçin nga stalla, i kërceu në shpinë dhe e lëshoi me revan andej nga Kroj i Bardhë. Muzgu e ndoqi prapa kalorësin dhe e mbësh-tolli me napën e tij të hirtë. Mes kësaj nape kali dhe kalorësi shëmbëllenin në një gungë që lëvizte, që shtyhej para dhe zvogëlohej në një njollë, në një pikë... dhe pak më pas nuk mbeti asgjë, përveç tro-këllimës së patkojve, që vinin gjer tek sheshi, të largëta si ushëtimë e dheut. Ai humbi mes gjelbë-rimit të bushit dhe të dëllinjave, të dushkut dhe të pishave të harbuara, që vraponin pas tij si kalorës, shiluar mbi kurrizet e kodrave. Përsipër qielli i tejdukshëm si një kupolë prej qelqi e mbyllte gjith-andej sfondin e gjelbëruar në një herbarium.

— Hyj vraç!

Përmbi kodrën e lartë, atje ku fillonte shtegu i pyllit, ai i zbriti vraçit dhe e mori për freri. Nga maja dukej poshtë rrjedhja e Drinit. Për një çast atij ju duk sikur ca peshq të mëdhenj kishin dalë nga ujërat dhe shtriheshin brigjeve, të palëvizshëm, me atë kurrizin tërë luspa që u shkëlqente. Atij ju

kujtua se bregut të lumit, meqenëse ishte klimë më e butë, kishin vënë shtretërit e nxehtë ku rriteshin farishtet e duhanit dhe se ishin xhamat ato që vezuflonin.

— Sa keq që iku, — foli me vetë dhe solli ndër mend agronomin.

..Ai po bënte një muaj që ishte transferuar nga ky fshat. Kish qenë një zeshkan me trup mesatar, me një fytyrë të mufatur si të fryrë. Ai kish mbaruar një shkollë të mesme bujqësore, por në fshat i thërrisnin «agronom», ca për t'u tallur, ca për respekt dhe të tjerët nga që ashtu u vinte më kollaj. Ishte i ngathët dhe disi i plogët në punë. Plogështia e tij me sa dukej vinte nga mungesa e eksperiencës. Por kryetari i kooperativës e mori për dembel dhe që në fillim e kapi punën ters me këtë djalosh fare të ri. Pastaj, ata që i krifnin bishtin kryetarit, zunë dhe ta tallnin. Llogaritari, një sybardhë, që mbante gjithmonë lapsin pas veshi, i vuri nofkën «dopio gjashtë».

— Me këtë njeri s'i delet punës mbanë, ashtu si s'bëhet domino me dopio gjashtë, — thoshte me tallje.

Natyrisht, agronomit nuk i vinte mirë. Kryetari nuk e pyeste fare. Llogaritari e tallte... Kurse ai kishte nevojë për ndihmë. Kur kish mbaruar shkollën, e kishin caktuar në një fermë afër qytetit të tij. Ai e dinte se aty do t'ishte mirë, do të përfitonte shumë nga agronomët e lartë dhe me përvojë. Nga ana tjetër, urbanj shkonte e vinte gjer në mbrëmje vonë në qytet. Por ai nuk kish dashur. Kish shkuar vetë në ministri dhe u qe lutur atyre shokëve ta dërgonin në zona të thella malore. Dhe ata e kishin sjellë këtu, në një fshat malor të K.

Ditën e parë kryetari e kish futur në klub dhe e kish qerasur. Kish porositur një dopio raki dhe e kish pirë vetë, pa meze, me dy gllënka dhe një cigare duhan. Kurse agronomit i kish porositur një dopio hallvë. Djaloshi nuk kish ditur ta shpjegonte këtë sjellje, por mendja s'i kish vajtur për të keq. Pastaj kryetari i kish thënë se ai ishte i rrahur me punët e bujqësisë dhe se në fshat çdo gjë shkonte mbarë e mirë. I kish rrahur shpatullat me dashamirësi dhe kish përfunduar.

— Kështu pra, fjalë pak e punë shumë. Hajt, ta ndjefsha zanin e mirë!

Agronomit s'di përse s'i kish pëlqyer kryetari. S'i kishin pëlqyer dhe ato rrahjet në shpatulla, të cilit i kishin kujtuar shpullat që i japin kalit ndër vithe, kur duan ta nxisin për një punë. Për një javë të tërë agronomi s'ja pa mësyte kryetarit. Gjatë kësaj kohe u njoh dhe u afrua me Vatën, që ishte brigadier. Agronomi kalonte shpesh nga brigada e Vatës dhe gjithmonë e gjente duke punuar me fshatarë. Ndoshta pikërisht për këtë, ai e deshi që në fillim. Fshati ishte i përhapur e brigadat punonin larg. Ai bridhte gjithë ditën nga kodra në fushë dhe nga fusha rrëzë pyllit. Atëhere ishte vjeshtë dhe binin shira të ftohta. Ai ishte mësuar me klimën e detit dhe gjer nga mezi i tetorit, rrinte me këmishë. Tani kish blerë një pambukore të trashë dhe çizme të gjata. Ecte shpejt nëpër rrahjet e fshatit, në mes të shiut dhe erës. Dhe dukej sikur fluturonte. Ai ishte një djalosh i shëndoshë dhe i fortë. Agronomi mendonte të njihej me praktikën e punës së fshatit, më parë, pastaj ta thoshte dhe fjalën e tij. Por, kur u takua me kryetarin, mësoi se «gjatë këtyre ditëve paskish bërë kot hije mbi dhë».

— Kështu pra, fjalë pak e punë shumë, — e mbaroi fjalën e tij kryetari. — Po të rrish pa punë, fshati të ve legenin. Hajt ta ndjesh zarin e mirë!

Dhe me kaq, u ndanë përsëri. Kryetari ndoshta harroi se po këto fjalë ja kish thënë edhe një javë më parë. Djaloshi mbeti i habitur dhe mendoj se, me sa dukej, ishte vetë kryetari ai, që i binte legenit... Sidoqoftë, në ditët që pasuan, përveshi llërret dhe zuri të prashiste herë në brigadën e Vatës, herë në brigadat e tjera. Atje, në mes të fshatarëve, ai mësoi shumë gjera, që s'i kish mësuar në shkollë.

Që ditën e parë kur e kish parë agronomin, kryetari kish rrudhur buzët. «Kërkova kalë e më çuan kërric. Ky as për çoban nuk asht i zoti» kish thënë me vete. Ai kish kërkuar një agronom me shkollë të lartë. «Ai po, ja di hilet bujqësisë dhe e ka rrogën hak. Pa ky, veçse ta mbaj me qumësht... Apo nuk duket edhe nga surrati. Tamam nrxanës shkollë asht». Dhe i kish porositur në klub një ëmbëlsirë...

Një ditë ata ishin grindur. Brigada e Vatës do të hidhte nitratin nëpër ara. Aty këtu kishin mbetur lara dëbore si copa akujsh të pashkrirë. Ishte moti me re dhe pritej shi. Agronomi u muar vesh me Vatën që nitrati të shtyhej për ca ditë. Me të marrë vesh kryetari, ja behu në arë dhe u çorr me nervozizëm:

— Po të jetë për urdhëra, ka kush urdhëron këtu. E sa për mend, i kam hangër do furrë bukë përpara teje unë. Plehu do të hidhet sot.

— Po s'bën, o kryetar! — i tha agronomi gjakftohtë me atë zërin e tij të pakët. — Ka shumë baltë dhe do të na prishet struktura e arave. Pastaj

edhe koha është e keqe. Po të bjerë shumë shi, na e mori të keqen nitrati.

— Kështu them dhe unë, kryetar — ndërhyri Vata. — Po të jetë për ta hedhë, e hedhim në lumë ma mirë. E zbrazim me thasë e s'humbim kohë...

Kryetari, që nuk e priste këtë, u skuq gjer në majë të veshëve.

— Për avokat nuk ka nevojë, Vatë. More vesh?!

— Dy veshë i kam e më dalin boll, o kryetar, po shiko të tutë, se më duket nuk i ke në rregull!... S'po i kupton fjalët që po të themi — ja ktheu Vata gjithnjë me shpoti. — Kësaj i thonë me ruejtë krundet e me hjedh miellin.

— Fjalët e shumta janë fukarallëk, o Vatë! Fjalë pak e punë shumë, Kështu po. Kurse ti, dopio gjashtë — dhe u kthye nga agronomi — hapu rrugën fshatarëve! Gjer në drekë plehu të ketë marrë fund. — Pastaj heshti dhe nxori paqetën.

— Hajt, ju ndjefsha zanin e mirë! — përshëndeti pas pak dhe iku pa kthyer kokën.

Që nga ajo ditë, sa herë që kryetari zbriste në qytet, (dhe zbriste shpesh) u thoshte atyre shokëve të komitetit: — Amani bre, ma hiqni atë njeri. Na sillni kë të doni, na lini edhe pa agronom po atë njeri na e hiqni. Fshati i ka vue legenin...

Ata të komitetit nuk erdhën ta verifikonin çështjen në vend dhe e transferuan në një fshat tjetër. E transferuan dy javë më parë se të bëhej mbledhja e asamblesë. Në mbledhje fshati zgjodhë për kryetar Vatën. Vata e kërkoi përsëri agronomin, po fshati tjetër tha se agronomin e ri nuk e ndërronte as për dy të tjerë.

— Gjynah! Ishte djalë i mirë — tha Vata dhe hodhi shikimin nga shtretit e nxehtë buzë lumit.

— I ka mbjellë me duert e tija ato farishte dhe nuk përtonte çdo ditë me shkue me i pa.

Atij ju duk sikur përsëri pranë shtretërve të nxehtë, pa trupin e përkulur të agronomit, duke vështruar poshtë xhamave me vemendje dhe ndjeu një ndrydhje në shpirt.

Pastaj mendimi i humbi midis drurëve të pafund të pyllit, siç humbiste kënga e zogjve dhe shushuritja e fletëve. Ai e dinte se në pyll nata bie shpejt, prandaj ecte me nxitim nëpër shtegun dredharak që shtrihej para tij si një shirit i ashpër, i endur me gjethe dhe kërcij të thatë. Kali kokëulur i shkonte nga pas, i bindur, si ai qeni që e ndjek të zotin me besnikëri.

Vata shikonte me ngulm gjirin e gjelbëruar të pyllit, që zbulohet para tij si një guvë e errët, që s'kishte të sosur. Ishte një mozaik i vërtetë ai pylli i tyre. Diku, të radhitur si ushtarë, zotëronin me atë madhështinë e tyre të heshtur trungjet e trashë të dushkut. Diku tjetër pisha kryelartë çalltiste fitimtare drejt qiellit, duke nxjerrë mbi kurorën e të gjithë drurëve majën e vet, si një antenë që delte nga gjiri i pyllit.

Te Kroi i Bardhë u ndal i kënaqur. Ishte një kënd i strukur pylli, një korie e bukur me hije të shumta. Një krua me ujë të bollshëm formonte një përrua të vogël, që shkonte duke kruar kurrizin e pyllit, gjersa humbiste diku, labirinteve të nëndheshme.

Ai nxori nga kutia atë cigaren e trashë që kish dredhur nga duhani i Bajramit dhe u ul mbi një shtresë të butë gjethesh. Drurët e bungut e shiko-

nin të heshtur. Vata e çmonte shumë atë lloj druri me gjethe të mëdha, të gjera, si ato gjethet e pjer-gullave. Fshatari ndjeu t'i gudulisej shpirti nga kë-naqësia e parakohëshme që do t'i falte puna, si ta kish mbaruar. Ai ishte tepër praktik dhe i vështro-nte gjërat drejt në sy. E thithte cigaren me qejf dhe vështronte drurët e bungut. Sa herë që i vë-shtronte, ndjente atë, që zakonisht, e ndjejnë gjithë njerëzit atëherë kur maten t'i hyjnë një pune, që e kanë pritur prej shumë kohësh: rrahjet e forta të zemrës dhe gjakun e ndezur ndër deje.

— S'është kohë për cigare, — tha dhe u hodh në këmbë se ndjeu diçka që e pickoi përbrenda. E kish pickuar afshi i punës, ai afsh i mrekullueshëm, që i ndjek kudo duart e argasura.

Nën hijen e rëndë të bungut, duke qendruar në këmbë, ai dukej sikur kërkonte të maste trupin e tij me kurorat e larta të drurëve. Vështrimi i tij ishte i butë dhe i thellë njëkohësisht. Ai vështrim i mbështillte të gjithë drurët dhe gjethet, ngatë-rrohej dhe kacavirej nëpër degë dhe e bënte herë të gëzuar, herë tepër entuziast.

— Ja, ai atje do të nxjerrë një tra të mirë; ai tjetri dy papazët: ja dhe keprat, shogëzat... këtu për pullazinat. Hej, do të dalë një shtallë, një shtallë e pashoqe! — thirri fort dhe shikoi përreth se mos e dëgjonte kush.

Ju duk se diçka lëvizti andej nga bushi i dendur, ku dimrit strukeshin dhelprat dhe ujçërit.

Vata, i pushtuar nga një dëshirë e çfrenuar, ju afrua kalit të zi, e rroku për qafe dhe, si i hoqi frerin, e lëshoi të kulloste aty përreth. Pastaj rrëmbeu sëpatën dhe ju afrua një ahu të lartë. Ai u bë gati ta

godiste, por duart i mbetën pezull në ajër. Vështroi dhe njëherë andej nga bushi i dëndur ku fshiheshin dhelprat dhe ju duk se prapë e përqeshën ca sy zilarë.

— Hëm! S'bajnë, thonë ata!..

Ai u përkul dhe sëpata goditi fort. Dy cifla të trasha si dy buzë mishtake fluturuan në ajër: poshtë, pranë rrënjëve, drurit ju zbuluan dhëmbët e bardhë. Shtalla po fillonte jetën e saj.

Dielli kish kohë që kishte perënduar. Terri i natës po krihej në drurët e pyllit si një bashkë e madhe leshi të zi, që krihet në dhëmbët e kashagisë. Qetësinë e prishnin vetëm goditjet e sëpatës që vinin ritmike, të shpeshta si goditje tokmaku. Ajo copë e mprehtë hekuri u bindej me pëkulësi gjymtyrëve kryeneçe të këtij fshatari, që bëheshin akoma më të forta nga vullneti i çeliktë për të fituar një mendim i mirë.

— Nuk bajnë, thonë ata, — qesendisi përsëri i menduar.

— Me leje! Unë kisha një propozim, — foli dikush nga presidiumi. Ishin në mbledhje. Salla heshti, dhe sytë e fshatarëve u mbërthyen te njeriu që foli. Lëvizoi një karrige dhe dyshemeja prej çimentoje lëshoi një si kuisje. Vata, kryetari i ri, u ngrit në këmbë dhe vazhdoi: — Ka ardhur koha, shokë, që edhe kooperativa jonë të krijojë tufën e lopëve..

— Po ne kemi delet, o kryetar, — u dëgjua një zë në sallë.

— I kemi, nuk them që jo. Po ato të shkreta, gjithë bashkë pak qumësht bajnë. Unë them që të marrim lopë, bile edhe lopë race.

Në sallë u duk sikur s'kish njeri. As fryma s'dë-

gjohej. Vata ishte ulur dhe priste ç'do të thoshin të tjerët. Pastaj u dëgjua një murmurimë. Ishte si një kambanë që jep alarmin. Pas kësaj njerëzit morën frymë të lehtësuar. Gjuha filloi të sillej nëpër gojë si batoqi i kambanës dhe salla u mbush me zërat e fortë:

— More, po ky sa hypi kryetar dhe po don me qitë bidat të ri — i tha Baliu Tel Grremçit që ju ndodh përkrah. — Lopë race thotë, pale, sikur jemi në fushë!...

— Nuk asht keq të bajmë edhe një tufë me gjela deti, besa, — thirri Tel Grremçi nga vendi duke u zgërdhi.

— Ti, Tel Grremçi, do të jesh shurdh, se kryetari nuk tha gjela, por lopë.

— Thuej bullica, ma mirë!...

— Grremç ta thonë e grremç je, or Tel!

— Pale, — u hodh Baliu. — U mbars mali dhe polli një mi. Unë kujtova se diçka po thue me atë propozimin tand, o kryetar. Po kësaj i thonë me nxjerrë dhjamë nga pleshti, de!...

— Ja ka ba tamam si ajo pula e keqe, që shkyhet e bërtet për një kokërr ve, — u gudulis me lezet Tel Grremçi.

— Hi-hi, — ha-haaaa — qeshi dikush.

Vata u përmbajt dhe foli gjakftohtë:

— Pse flet ashtu, Tel Grremçi?! Apo pse je stallier e lopët kërkojnë ma shumë kujdes?!

— Disa kanë pasë edhe lopë race përpara se me u formue kooperativa — e ndërpreu një zë.

— Edhe Tel Grremçi e ka pasë, besa! Po, e pat shitë dhjetë ditë pa hi në kooperativë.

— Atëhere Teli nuk shkyhej si pula, por si gjeli që nxjerr vetëm glaca!...

— Le të çohet Teli, — tha një plak — e të na thotë këtu fije e për pé pse e shiti lopën. |

— I ka dalë boja asaj, o mixha Man! — sqaroi njeri nga presidiumi dhe vendosi qetësi. — Me radhë, shokë! Kush e do fjalën?

— Me leje?!

Njerëzit kthyen kokën prapa dhe panë Kasemin që ishte ngritur në këmbë. — Shtatë herë me matë dhe njëherë me pré! Kështu tham unë. Mos u ngutni, burra! Këtu asht mal, e lopët e races nuk vijnë një lek.

— Shih kush po don me na dhanë mend. Bash ma dembeli — ju hodh një brigadiere. — Ti more, edhe kur punon jot shoqe me qerre, i shkon mbrapa tue pi cingare, sikur i mban bishtukun!...

— Hi, hiii, ha-haaa!

— Qetësi! Qetësi, shokë, ju lutem!

— Në të vertetë, — u dëgjue përsëri zëri i Vates — ne jemi fshat malor, e lopët në përgjithësi kërkojnë kujdes. Por, po t'u bash shtallë muri dhe të nxehtë, po t'u shtosh edhe ushqimin, ato të mbushin bidonat me qumësht. Shumë fshatra i kanë marrë para nesh dhe ua kanë pa hajrin.

— Medemek, u dashkan shtalla të reja, me mure bile!

— Po, me mure, o Bali.

— Po ku ja kemi vaktin, allahile, o kryetar! Tash kemi mbjelljet...

— E kam mendue edhe këtë gja, shokë! — Vata heshti një hop pastaj vazhdoi: — Shtallën do ta ngrejme pa pengue mbjelljet. Ju e dini se mue më vjen dora për mur. Janë edhe do pleq në fshat, nga ata që s'dalin ma në kooperativë, por ma kanë dhanë fjalën se për shtallën do të na ndihmojnë. Ata janë ustallarë. Edhe për qerestënë kam marrë leje te shokët e pyjores. Nesër do të shkoj në pyll me gjetë landën. Ndoshta do ta hedh edhe ndonjë sopatë...

Pas pak, mbledhja mbaroi. Fshatarët e për-krahën mendimin e kryetarit. Kur po dilte nga salla, Vata dëgjoi Tel Grremçin që i thoshte Baliut:

— Në këto boka s'e ha lopa e racës, lum Balia! Unë një kisha dhe e mbaja në shplakë të dorës. Po një tufë?!... Nejse, xhanëm, ndoshta flas gabim!..

— Po. Tel Grremçi, gabim e ke! Lopët e racës kanë me ba. fort bile. Atëhere, në fshatin tonë, do të ketë fabrikë qumështi!... — tha Vata me zë të lartë duke i shkundur këto mendime.

Në atë lëmsh mendimesh me të cilat kishte punuar gjer tani, filloi të zotërojë vetëm ky mendim i fundit, që i mbështolli gjithë të tjerët si një fill i kuq. Dhe ky mendim, për atë fshatar të thjeshtë, ishte si një diell i madh që çuditërisht atë natë qëndronte i varur mbi drurët e pyllit, duke e mbuluar me një dritë të kuqe, forcën e së cilës ai e ndjente gjer në palcë.

Tehu i mprehtë i sëpatës u fut thellë në zemrën e drurit dhe sakaq u fsheh aty si gozhda në dërrasë. Bungu kërkëlliti një çast; u duk se u thye edhe shtylla vertebrale e kësaj qenie të heshtur, e cila nuk mund të qëndronte më në këmbë. Ai i vuri duart, por s'e kuptoi nëse kërkonte ta shtynte apo

ta mbante që të mos rrëzohej druri, që donte aq fort.

Kish nisur të frynte një erë e lehtë që s'mund t'ja përcaktoje drejtimin. Ajo ishte më shumë një dihatje e rëndë e pyllit, që delte nga fletët. Mbi kurorën e drurëve hëna digjej zjarr. Qetësia e thellë e pyllit të ndillte gjumë.

— Bokat janë të vdekura, por njerëzit u japin jetë, — tha Vata dhe rrahu të kapte një zë të gjallë. Llapashitja e ujit që lëpinte gjethet i kujtoi se aty afër shkonte një përrua. Kjo lëvizje ishte një jetë e vërtetë, në mes të heshtjes së ngrirë të pyllit. Dhe llapashitjet e ujit përziheshin nganjëherë me një kuisje të fshehtë qeni apo... buluritjesh. Ndoshta ai dëgjonte buluritjen e dhjetra lopëve që kalonin bokave të katundit, vargan. Ai i sillte para syve të gjitha rrugët dhe rrahjet e katundit, po lopët nuk i shihte gjëkund. Pastaj angullima, që zi e kish marrë për kuisje, u dëgjua më afër, e frikshme. Vata pa vraçin që ju afrua dhe shkrofëtiu si me frikë. Befas diçka lëvizi përsëri andej nga bushi i dëndur. Vata solli kokën i turbulluar dhe ju duk se pa dy sy të kuq, të ndezur, që feksën në errësirë si dy zjarre të largët.

— Do të jetë ndonjë bushtër, — mendoi. — Kanë kohën e ndërimit tash, e harbojnë.

Pas pak Vata ngarkoi kalin dhe mori rrugën e kthimit, duke kënduar një këngë buzagaz. Ulkonja e ndoqi nga larg gjer në të dalë të pyllit, por ulurima e saj ishte më shumë vajtuese se sa kërcënuese. Ajo i përngjiste angullimës therëse të një qeni që i leh hënës nga stela e vet.

...Në mes të natës një njeri ecte me hap të nxituar përmes një are të vogël, ku ditë më parë kish hyrë traktori dhe shikonte me ngulm një trung të madh lisi, të vetmuar, që nxinte si kufomë. Pastaj ju afrua, e mati mirë me sy dhe e goditi dy tri herë me sëpatë, poshtë, pranë rrënjëve të zgërbunjta, si të donte të provonte në mund ta rrëzonte me pak goditje.

— Ky trung i vjetër bën hije kot, në këtë arë të re.

Vata ndolli vraçin dhe kali qendroi i bindur në mes të arës. Hijet e natës u mbushën me drithërimën e ajrit, që përcillte trokëllimën e sëpatës. Ishte një përzierje e sokëllimës triumfuese të atyre gjymtyrëve të hekurta me ulurimën e thekshme të drurit të vjetër që rezistonte.

— I kalbun asht, po s'jepet kollaj! Hm! Gjaja e vjetër i ka rranjët e thella!..

Fshatari i hodhi duart e forta trungut të vjetër dhe zuri ta shtyjë..

SHOKU

Ai nuk ishte nga ata njerëz, që e kanë cipën e fytyrës të trashë si shollë këpuce. Mendimet sikur ja lexoje në sy përpara se të fliste. Dhe shprehja e fytyrës e tradhëtonte sa herë që kërkonte të fshihte diçka me rëndësi.

Një natë, tek ishim të shtrirë në shtrat dhe s'pona zinte gjumi, i fola:

— More Ramiz, si shumë dritë bëjnë sonte sytë e tu...

— E pra, kështu them dhe unë, — ja priti Paloka. — Sikur e ka zemrën kabinë të tensionit të lartë.

Ai heshti në fillim. — Më jep një cingare, — më tha pastaj. Dhe nga toni i zërit e kuptova se s'ishte i qetë.

E kisha spikatur prej kohësh se Ramizi diku kish «ngecur». Ishte bërë më i qetë, më i pjekur, ai, labi ynë, që s'i kishte pushuar goja një herë. Dhe mua më vinte çudi. Kisha menduar se nuk do të gjendej ilaç për t'ja zbrujtur ca karakterin e hedhur.

Tani rrinte i heshtur në shtrat, me sytë që i

shkëlqenin në errësirë, duke pirë cingaren me nge. Me që s'pinte duhan, sa herë që nxirrte tymin nga hundët, thartonte fytyrën dhe përpëliste buzët, si ato foshnjat që kanë zënë të bëlbëzojnë.

Atëhere Paloka gjeti rast dhe i foli:

— Macja s'pi uthull, o i uruar, as qeni s'ha qepë.

— Rri, mor derdimen! — ju hodh Ramizi.

— Për të ndjenjur, s'rri dot xhanëm, gjersa një shoku im ka luajtur nga fiqiri.

— Fiqiri i tyt'eti! Matuf!

Paloka qeshi. Qeshte gjithmonë kur Ramizi bëhej nevrík.

— Çelna zemrën Ramiz, se çelsin ta dhamë! — ndërhyra unë.

— Dhe po të mos bëjë ky «çelës», kolektivi ta zbërthen, i dashur.

— Kam çështje personale, kështu punët — deklaroi Ramizi i tronditur.

Paloka nuk priti më dhe u hodh nga shtrati duke përplasur duart.

— Të lumtë! Ja, kësaj i thonë që bufoni të luajë rolin e një aktori tragjik. — Dhe zuri vend në cepin e shtratit. — Folë, vëllaçko! Unë do të ndihmoj.

— E marr vesh. Ti të jep thonjtë e bufit për të nxjerrë sytë.

— Phu, person hafif!.

Pas kësaj Paloka u fut në shtrat dhe s'u ndie më. Edhe unë u solla në krahun tjetër dhe mbylla sytë. S'e di sa kohë kish kaluar, po mua kishte nisur të më zinte gjumi, kur ndjeva të më thërriste dikush në errësirë:

— Çeço, o Çeço!

— Folë, — thashë, — të dëgjoj.

— Thua të ketë fjetur Paloka?

— Ashtu them.

— Dëgjo, unë kam rënë në dashuri. Kështu punët. Dhe asnjë fjalë me Palokën. Natën e mirë!

Unë u bëra gati t'i flisja, por s'pata kohë.

Në errësirë shquajta kokën e Palokës, që u zbulua përmes batanijeve dhe ja pat:

— Kurse unë, budallai, kisha pandehur se në një qyp me shëllirë s'mund të çelin lulet. Hajde, radake, hajde!

Unë mbylla sytë dhe s'folam më.

* * *

Kur dolëm, ishte errësuar. Hëna u zbulua papritur mes dy reve të vogla dhe ndriti si një sy i bukur që zbulohet mes qepallash. Kurse yjet feksnia turbullt si ninëza të përgjumura. Ishte fillim maji dhe pylli kishte zënë të gjethonte. Vinte erë dushku, manushaqesh dhe lule krahinjer, që gjëllonin poshtë këmbëve tona. Fëshfëritje të shkaktuara nga puhiza përhapeshin nëpër pyll; të dukej se gjethi i pëshpëriste gjethit, dhe lulja i çuçuriste lules. Po binte një natë e magjishme plot jone, se prej çdo gjethi buronte një jon e prej gjithë pyllit, të panumërta.

Unë desha t'ja them këtë gjë shokut tim, por nuk e pashë. Ktheva kokën pas dhe e dallova përmes degëve ca hapa më tej...

— Natë e bukur, — më tha Ramizi.

— Po, natë e bukur, — përsërita.

— Shkurt hesapi, kam rënë në dashuri.

— Këtë ma ke thënë, — i thashë.

— Mos u ngut, do të të them të tjera...

Befas ai zgjati duart përpara, sikur kërkoi të:

rrokte diçka të padukshme në ajër. Pastaj i mblo-
dhi shuplakat grushta, mori pozicion si boksierët,
dhe filloi të godasë me grushta kuturu nëpër ajër.
Ishte i çuditshëm ai djalosh nga Labëria.

— Dëgjo, babush, dhe mos më gjyko si namuzli!

Gjethet frushëllionin nëpër degë dhe mua kjo
natyrë e magjishme po më turbullonte si ajo vera
e ëmbël. E dëgjova pa vemendje.

— Ç'po më kujtohet deti, — tha ai.

— Pse, pikërisht nga pylli? — e pyeta unë.

— Jo, nga ajo që dashuroj. E quajnë Valdet.
Emri i saj s'është tjetër, vetëm bashkimi i fjalëve
«valë» dhe «det». Mirë e kam?

— Ashtu më duket. Sa interesant! — Ai më
kërkoi një cingare dhe e ndezi.

— Më duket se më është ndezur fytyra flakë,
— më tha. — Do të jem skuqur si domate.

— Përse?

— Ku ta di!.. Dëgjo, unë e dua shumë atë.

— Ku ndodhet tani ajo?

— Ka turnin e dytë.

Atje përtej, në rrugën automobilistike, feksën
dritat e një maqine. Ai solli kokën menjëherë dhe
e pashë si i shkëlqyen sytë.

— Ajo është mësuar me zhurmën e maqinave,
— foli përsëri. — Tani dëgjon burinë e kësaj «Sko-
de» dhe bëhet gati...

— Ku e ke fjalën? — e pyeta.

— Te Valdeti, pra. Ajo shkarkon kromin e sko-
dave që vijnë nga Bulqiza. Janë një brigadë e tërë
femrash dhe punojnë me dy turne.

— Këtë nuk e dija.

— Sigurisht, ti veç për ndonjë lojë bilardo vete

në Kam¹). E ndjeva se u përflaka në fytyrë dhe e kuptova se shoku kishte të drejtë. Ishte një nga ato vërejtjet, që njerëzit ja bëjnë rëndom njeri-tjetrit pa të keq, por me prapamendim.

— Ti ke të drejtë, — i thashë. — Gjer tani duhet ta kisha njohur edhe të dashurën tënde.

— S'është puna aty, ta marrë dreqi, por shokët duhet të njohin më mirë njëri-tjetrin. Ndoshta ty të duket e çuditshme tani se unë kam rënë në dashuri, apo jo?!

Ai më goditi me grusht në kurriz dhe vazhdoi:

— Kur mbarova pedagogjiken, në mbrëmjen e fundit, i propozova një vajze, që e kisha patur në klasë shoqe banke. Unë ja thashë troç, mor vëlla, dhe ajo s'kishte përse të mos më kuptonte. Por... më vështroi një herë me dinakëri, ja plasi gazit dhe iku duke kakarisur. Gjithë kohën shokët më kishin treguar me gisht si shakaxhi. S'do mend, unë e pata seriozisht, por ajo pandehi se bëja shaka. Po kësaj si i thua, babush?..

Unë ngrita supet pa ditur ç'përgjigje t'i jepja.

— Hm! — ja bëri ai dhe më goditi përsëri.

Ai fliste ngadalë, pa e ngritur zërin, por me zjarr. Herë pas here më mbulonte me atë vështrimin e tij hetues, sikur kërkonte të lexonte diçka në sytë e mi. Pastaj heshtte dhe dukej si i menduar.

U ulëm në trungun e një bingu të prerë. Ai ja nguli shikimin hënës dhe rrudhi buzët.

— E bukur është, shejtani, — më tha.

— E bukur është, — i thashë.

— ...Kam dëgjuar se dikur dashnorët i uronin

---

1) Kam — minierë kromi në rrethin e Tropojës.

njëri-tjetrit me anë të hënës «natën e mirë». Marrëzira!

— Po, — pranova unë. — I kam lexuar në lehtësinë kalorsiake.

— E di ti, — më tha, — se edhe sot ka ndonjë «kalorës»...

— Çdo të thuash, Ramiz?!

— Ti ke patur një të dashur kur ishe student. Ma ke thënë vetë që e ke pasur.

— Po.

— Dhe në fotografinë e saj që ta kish lënë për kujtim, ajo të kish shkruar: «Kur të jesh larg dhe të më sjellësh ndër mend, (ajo kish dalë në foto e qeshur) mos më kujto të tillë, por me lotë ndër sy, të humbur dhe të vetmuar!!!...». Ajo të la dhe u martua...

— Përse ma kujton!

— Desha të them se ka akoma njerëz që e ngrenë dashurinë e tyre mbi bazën e një sentimentalizmi të shtirë. Për këtë nuk mund të më kundërshtosh.

Ai heshti dhe s'foli më për një kohë të gjatë. Ishte hera e parë që dëgjoja të më fliste në një mënyrë të tillë. Po, ky është Ramizi, ketri i vogël, që unë e kisha menduar gjithmonë si njeri fol e qesh dhe asgjë më tepër. Ai kishte hak të ankohej. Nuk isha thelluar. Unë kisha parë vetëm njerën faqe të malit, atë ku s'të zinte era. Kurse tani kisha hipur në majë dhe shikoja se në faqen e përtejme kishte stuhi. Ai dukej fare i qetë, po sytë i vezullonin nga një zjarr i pashuar. Ai kishte stuhi përbrenda. Unë i shikoja vetëtimat. Po gjënimet nuk dëgjo-heshin.

— Kam patur një shok, — nisi prapë ai me ton

të ndryshuar. — Ai i dhuronte së dashurës gjithmonë lule të bukura, i pikturonte dhe zemra të përgjakura, të shpuara tej për tej me një shigjetë.

— Paska qenë viç këmbë e kokë! — i thashë.

— Jo, kishte mbaruar institutin dyvjeçar, burri i botës. Po të duash thuaji viç me shkollë!...

Unë nxora paqetën dhe nderza një për vete. Mori dhe ai.

— Ka filluar të të pëlqejë duhani, — i thashë.

— Tani jo, por do të vijë një ditë që ka për të më pëlqyer. Kështu është. Kur e pranon një të keqe pa luftë, vjen një kohë që mësohesh me të dhe s'të bën më përshtypje. Ndoshta edhe atij shokut tim kështu i ka ngjarë. Në fillim s'ka dashur, por lulet dhe zemrat e përgjakura ja ka kërkuar e dashura. Ai s'ka ngulur këmbë dhe pastaj është mësuar.

Unë nduka mjekrën me dorë se m'u duk sikur më pickoi diçka, kurse ai mblidhte buzët tash e parë, sikur kërkonte t'i përmbante fjalët që i rridhnin lumë nga goja. Heshtja që zotëronte në pyll ishte rënoqethëse. Të dukej se dikush të përgjonte pas drurëve, kur frushullonin gjethet dhe përziheshin me zukatje e cicërima të largëta, që mehnin pa ardhur akoma të plota në veshin tonë.

— Megjithatë ca gjëra s'i kuptoj, — foli ai me një zë të shuar, si t'i thoshte këto fjalë vetëm për vete.

— Ti ke një të mirë, — i thashë. — Mendohesh seriozisht për çdo gjë dhe përpiqesh të kapësh thelbin. Kjo është një domosdoshmëri për njerëzit e kohës sonë.

— Hm! Njerëzit dhe koha! Ky është një formulim tepër abstrakt, babush. Në shekullin tonë, bie fjala, janë të përziera të gjitha ngjyrat e kohrave.

Shiko, ç'më ka ndodhur ca ditë më parë: Vajta në Kam të takoja Valdetin. Kur u ndamë, ajo më dha një plaçkë të mbështjellur. Nuk desha ta merrja, po nguli këmbë. Kur e hapa... Ç'pandeh se gjeta aty? Dy kanatiere, dy palë të mbathura dhe një libër.

Ishte dhurata e parë që më bënte, dhe ishte kujtuar të më blinte të mbathura. Unë me siguri nuk do të guxoja ta bëja këtë, po ajo e bëri. Mos të duket diçka vulgare?!..

Mua më vinte të haja veten me dhëmbë që nuk po flisja dot. Më kish gjetur në një moment bosh dhe vetja po më dukej fodull. Nga ana tjetër, këto gjëra për të cilat ai më fliste, unë s'i kisha parë në asnjë libër, që kisha lexuar gjer më sot.

— Hë de, babush, folë! Për këto gjëra të kam thirrur.

— Ç'farë të të them, Ramiz!

Ne heshtëm përsëri. Po kësaj radhe heshtja nuk zgjati shumë. Ai më kishte dhënë një mësim të mirë dhe unë ndjeja nevojën të isha vetëm, ta përsëritja këtë mësim.

— A ngrihemi, — i thashë.

— Jo, — kundërshtoi ai. — Kam akoma dhe një gjë që ja vlen barra qeranë.

Megjithatë ai u ngrit dhe më mori për krahu. U kthyem duke çapitur ngadalë. Poshtë këmbëve tona gjëllonin manushaqet dhe lulet krahinjere.

— Veç, mos gjyko si namuzli!..

— Folë! — e nxita unë.

— Dëgjo, ajo, Valdeti dua të them, përpara se të njihej me mua, ka dashur një shofer. Ka qenë një çapkën bukurosh që sillte krom në Kam, por i poshtër në shpirt. Ai ka ndenjtur disa herë me atë dhe... merret vesh. Pastaj ai s'u duk më. Ajo

priti makar letër, por ai e kishte harruar. Këto m'i ka thënë ajo vetë, që në fillim kur u dashuruam. Dhe ka bërë mirë!..

— Ti ç'kërkon nga unë? — e pyeta.

— Asgjë, xhanëm... për punët e mia jam vetë gjykatës. Vetëm, më fal, desha të të pyes si do kishe bërë ti, po të ishe në vendin tim?

— A i ke premtuar martesë?

— S'do mend.

— Ashtu do të kisha bërë edhe unë. Ajo ka një shpirt të mrekullueshëm, — i thashë.

— Nga e di ti, këtë?

— E kuptova nga ato që më the ti.

Papritur ndjeva dorën e tij që u shtrëngua fort pas krahut tim; gishtërinjtë e tij sikur m'u futën thellë në mish. Kjo zgjati vetëm një çast. Ai shfryu si i turpëruar dhe më goditi me grusht në kurriz, si qëpari. Pastaj ja mori një kënge labe. Qielli tanimë llamburiste nga yjet. Unë solla kokën të shihja pyllin. Kënga më dukej sikur vinte nga thellësia e tij. Jo, këndonte Ramizi; pylli vetëm sa i mbante ison me fërshfëritjen e gjetheve.

* * *

Brugën gjer në Kam-Tropojë e bëmë me një skodë të Krujës. Kishim marrë me vehte edhe Palokën. Ata të dy ja kishin shtruar muhabetit me shoferin. Ai u tregonte se si ishte ngrënë me fjalë një herë me një kontrollor rrugor, që e kishte zënë kundërvajtje. I zmadhonte gjërat si tepër dhe mua s'para më pëlqente.

Unë vështroja Ramizin. Sapo kishte mbaruar ushtrinë dhe kishte ardhur vullnetar si mësues, në

rrethin e Kukësit. Vinte i shkurtër e i mbushur. Kokën e kishte të madhe dhe i rrinte mënjanë si kalli i mbushur e topolak. Flokët e ashpër, të ngritur si kapticë iriçi, e mundonin mëngjez për mëngjez. Përpiqej t'i lagte me ujë. I lagte shumë e atëherë bëhej si viç i lëpirë. Paloka e thumbonte paq, por ai s'i mbante mëri për flokët. Në fakt nuk ishte i bukur, por bëhej i lezetshëm në shoqëri se ishte tepër i singertë dhe hokatar. Unë kënaqesha kur e shikoja në shoqëri me shoferat. Ishte afruar shumë me shoferat e parkut të Laçit, që sillnin krom në Kam nga Bulgiza. Veç ta shikonit! Në mes tyre dukej si minuk. Dhe u ndihmonte nganjëherë si të ishte ndihmësi i tyre. Pastaj gjithë mbrëmja e gjatë i shkante duke pastruar pantallonat, që i handakoste me naftë dhe me vajra. Po mbi të gjitha i kënaqte me shejtanllëqet e tij. Ato çaste ja kalonte edhe Palokës. Dhe unë isha mësuar ta shikoja gjithnjë si një fëmijë gazmor.

Por, ja ku e kisha tani, të shtruar, me një hije të rëndë, si një burrë i vogël. Edhe Paloka me të tjera mend e gjykonte tani. I kisha folur për të gjitha ato që më kishte thënë Ramizi. «Është si deti, — më kishte thënë ai, — që e fsheh tallazin përbrenda!».

Zbritëm nga maqina. Na dolën para ca burra dhe dy-tri gra. Ishin njerëzit e asaj. Në mes tyre ishte dhe Valdeti. E shikova me kujdes dhe m'u duk tepër e bukur.

— Po çoke një lule Alpesh në Labëri, — i pëshpërita Ramizit.

— Ç'Labëri, o lumadh! E kam vendosur të rri përgjithmonë këtej.

— Si?! — i fola.

Po ai s'm'u përgjegj. Shkoi te Paloka. Kishte

frikë ta linte vetëm se mos u hidhte miqve romuze.

— Kujdes, — i tha, — mbaje gojën. Dhe mos pandeh, derdimen, se në një qyp me shëllirë s'mund të çelin lulet.

Paloka qeshi, kurse unë kisha mbetur i habitur. Do të qendronte përgjithmonë këtu, labi ynë. Dhe do të bënte dasmë një ditë. Askush s'do t'ja merrte labçe në dasmën e tij. Ai s'kishte për t'i dëgjuar ato këngë që aq shumë i pëlqenin. Po, sigurisht, këngë të tjera do të këndonin fshatarët:

«O kce moj çikë

Mori çikë malësie...»

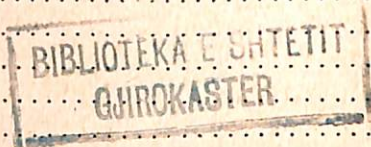
Dikush më zgjati një cingare. Pastaj dëgjova se na ftuan të hynim në klub. Hyra me fytyrë të qeshur, megjithëse akoma më dukej si çudi, që ne po hynim aty për të pirë kafetë e fejesës.

PASQYRA E LËNDËS

	Faqe
Pas malit ka jetë	3
Ne jetojmë në Has	18
Në shtëpinë e drejtorit	28
Zot mbi dëborë	36
Kulla në kataraktet e taracave	48
Yje mbi lumë	62
Jeta nën armë	78
Natën tek ura	90
Në fshatin malor	102
Shoku.	117

55879